

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СИРОЄЖКО ОЛЬГА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 371. (091) (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ
НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У
ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

13.00.07 – теорія і методика виховання

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.В.Сироежко

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, професор

Якименко Світлана Іванівна,

Миколаївський національний університет

імені В. О. Сухомлинського, завідувач

кафедри початкової освіти факультету

дошкільної та початкової освіти

Вінниця – 2020

АНОТАЦІЯ

Сироєжко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 013 Початкова освіта (13.00.07 – теорія і методика виховання). – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України. Вінниця, 2020.

Дисертацію присвячено проблемі музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі. У науковій праці обґрунтовано актуальність теми дослідження, яка полягає у запиті українського суспільства на посилення зв'язку між культурою та освітою з метою творчого розвитку самодостатньої, самобутньої особистості, здатної до самовираження, самореалізації, духовного, інтелектуального й художньо-творчого самовдосконалення протягом життя.

Встановлено, що теорія та практика позашкільної освіти в освітньому просторі України потребує активного пошуку продуктивних педагогічних технологій модернізації музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства.

Здійснено аналіз стану розробленості проблеми у філософській, соціальній, психолого-педагогічній вітчизняній та зарубіжній літературі та уточнено зміст ключових понять у контексті проблеми дослідження: «виховання», «музичне виховання», «естетичне виховання», «музично-естетичне виховання», «педагогічні умови».

Визначено психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків на основі концептуального підходу до позашкільної діяльності як цілісної педагогічної системи виховання особистості школяра у специфічних умовах її навчання, а саме:

- музично-естетичне виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі за змістом та формою забезпечує ролевий зв'язок між вихованцем і педагогом-керівником гуртка;

- музична діяльність підлітків заснована на добровільності, особистісно орієнтованому підході до інтересів і здібностей кожного вихованця;

- зміст освітнього процесу в позашкільних навчальних закладах характеризується: наявністю варіативних (зокрема індивідуальних) типових, авторських, комплексних та інших програм, прогнозованим результатом реалізації яких є не лише поглиблені знання, вміння, спеціальні навички підлітків, а й розвиток особистості вихованця, становлення його індивідуальності, формування системи цінностей;

- індивідуальний підхід до вихованця поєднується з соціальною спрямованістю діяльності та створює можливості вихованцю знайти своє місце в колективі;

- музично-естетичне виховання ґрунтується на принципах: гуманізації (домінування ідеї унікальності кожного вихованця); визнанні самоцінності дитинства, орієнтації на створення комфортних психологічних умов для розвитку творчого потенціалу вихованця; дитиноцентризмі (пріоритет інтересів і потреб вихованця); природовідповідності та культуровідповідності (орієнтація та врахування індивідуальних природних задатків і можливостей розвитку підлітка); індивідуалізації, що передбачає не лише врахування індивідуальних особливостей вихованця, а й прийняття його цінностей для розвитку його неповторності;

- інтеграція процесу музично-естетичного виховання і соціокультурного середовища;

– творча співпраця вихованців і педагога на основі партнерства, утвердження стосунків творчої співучасті у процесі музичної діяльності для досягнення спільних творчих результатів.

На основі аналізу підходів вчених до визначення структури музично-естетичної вихованості підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах нами виокремлено такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-творчий і соціально-комунікативний, які знаходяться між собою у тісному взаємозв'язку та одночасно є відповідними критеріями. Змістом мотиваційно-ціннісного критерію є особистісна потреба підлітка у грі на народному музичному інструменті, інтеріоризація естетичних цінностей, ціннісний інтерес до музики, естетичне ставлення особистості до життя, розвиток музично-естетичних смаків, прагнення до творчої музичної діяльності, бажання опанувати музичне мистецтво; естетичне ставлення до музичного мистецтва. Когнітивний критерій передбачає музичні знання, вміння і навички, поінформованість про музичні жанри, народні музичні інструменти, сформованість музичного тезаурусу та інтегративних музичних знань і виконавських умінь, необхідних для якісного відтворення музичних творів. Діяльнісно-творчий критерій музично-естетичної вихованості підлітків характеризує застосування набутих культурологічних, мистецтвознавчих та естетичних знань, застосування власного творчого досвіду у виконавській діяльності; творчу інтерпретацію музичних творів, сформованість виконавських умінь у процесі навчання гри на народних інструментах; створення творчого продукту музичної діяльності.

Соціально-комунікативний критерій характеризує інтеграцію учня в музичне соціально-культурне середовище засобами національної самоідентифікації у музичному просторі, активне включення в оточуюче музичне середовище через залучення до концертної, спільної музично-творчої діяльності.

На основі розроблених критеріїв та їх показників нами обґрунтовані та схарактеризовані три рівні музично-естетичної вихованості підлітків: високий (особистісно-усвідомлений), середній (еталонний рівень), низький (інформаційно-інтуїтивний).

Високий рівень музично-естетичної вихованості має підліток, у якого яскраво виражені музичні схильності і потреби, усвідомлене емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності, постійно проявляється підвищений інтерес до музичного мистецтва та до народно-інструментального виконавства; має ґрунтовні теоретичні знання з музично-естетичної галузі та вміння і навички музично-орієнтованої діяльності; характеризується творчою виконавською музичною діяльністю, активним застосуванням набутих теоретичних знань з музично-естетичної галузі, творчою особистою інтерпретацією під час музичного виконавства; проявляє національну самоідентифікацію у музичному просторі, епізодично включається в оточуюче музичне середовище засобами участі в концертній діяльності, прагнення до спільної музично-творчої діяльності.

Середнім рівнем музично-естетичної вихованості характеризується підліток, у якого виражені музичні схильності і потреби, ситуативне емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності та ситуативний інтерес до музичного мистецтва народно-інструментального виконавства; має недостатньо повні теоретичні знання з музично-естетичної галузі та вміння і навички музично-орієнтованої діяльності; проявляє частково-епізодичну включеність у практичний вид народно-інструментального виконавства; вибірково застосовує набуті теоретичні знання з музично-естетичної галузі, епізодично творчо інтерпретує музичні твори.

Низький рівень музично-естетичної вихованості характерний для підлітка, який має слабо виражені музичні схильності і потреби, недостатнє емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності та у якого відсутній інтерес до музичного мистецтва і народно-інструментального виконавства; має поверхневі та несистематизовані теоретичні знання з музично-естетичної

галузі; проявляє пасивність у виконавській музичній діяльності, невміння застосувати набуті теоретичні знання з музично-естетичної галузі, нездатний здійснювати особисту творчу інтерпретацію музичних творів; не проявляє національну самоідентифікацію у музичному просторі, не включається у оточуюче музичне середовище через залучення до участі у різних формах презентативної концертної діяльності, не прагне до спільної музично-творчої діяльності.

На основі аналізу результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи встановлено, що стан музично-естетичної вихованості підлітків КГ та ЕГ відповідає в основному середньому та низькому рівням.

Визначено, що педагогічні умови є компонентом педагогічної системи позашкільного навчального закладу та сукупністю можливостей освітнього його середовища, яке ефективно функціонує, розвивається та оптимально впливає на музично-естетичне виховання підлітків. Спираючись на аналіз сучасного стану музично-естетичної вихованості підлітків, вивчення практичного педагогічного досвіду позашкільних навчальних закладів, враховуючи вимоги нормативних державних документів про освіту та аналізу результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, розроблено та обґрунтовано такі педагогічні умови, що забезпечують оптимізацію зазначеної педагогічної діяльності:

- реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства;
- впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків;
- формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музичної діяльності та інтеграції в соціально-культурне середовище.

Перша педагогічна умова щодо реалізації педагогом особистісно орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства впроваджувалась на основі розробленої авторської комплексної навчальної програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку оркестру народних інструментів, методичних рекомендацій авторського посібника «Педагогічні умови формування творчого освітнього середовища в позашкільних навчальних закладах»; взаємозв'язку індивідуальних, групових та колективних форм музичної діяльності; педагогічної технології «Створення ситуації успіху», автентичного оцінювання музичної діяльності вихованців засобами впровадження технології «Портфоліо» музичних колективів та індивідуальних портфоліо; партнерської взаємодії педагога та вихованця засобами музично-естетичних практик.

Впровадження *другої педагогічної умови* здійснювалось засобами розкриття музично-образних конотацій, тобто усвідомлення вихованцем абстрактної природи музики, пошуку в ній сенсу, знаків та образів, які посилюють емоційний відгук з боку самого виконавця; орієнтації в музичному середовищі та пошуку нових способів інтерпретації музичних творів; інтеграції підлітка в культурний діалог; застосування теоретичних знань; формування у вихованців особливого емоційного підходу до музики, впровадження керівниками гуртків ЕПНЗ комп'ютерних технологій, що ґрунтувалось на адекватних музично-естетичному вихованню підлітків принципах і методах організації народно-інструментального виконавства та стимулювало використання більш складних і багатофункціональних музичних програм.

Впровадження *третьої педагогічної умови* – формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музично-творчої діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище, здійснювалось засобами організації спільних «Мистецьких декад», фестивалів, творчих проєктів, флешмобів, самоврядування в ЕПНЗ.

Доведено ефективність розроблених педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах, яка перевірялась шляхом зіставлення результатів діагностики експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи. Порівняння результатів дозволило простежити динаміку розвитку у вихованців структурних компонентів досліджуваної якості, одержати об'єктивну динаміку, зробити висновки стосовно ефективності впроваджених педагогічних умов: у КГ рівень музично-естетичної вихованості суттєво не змінився, а в ЕГ відбулися значні якісні зміни (зросла кількість учнів, віднесених нами до високого рівня з 5,6 % до 41,8 %), що відбулося за рахунок учнів середнього рівня, що, зі свого боку, поповнився з низького рівня і чисельність якого скоротилась з 51,3 % до 13,5 %.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту дає підстави встановити певні закономірності музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ: чим вищий рівень сформованості показників мотиваційно-ціннісного та когнітивного компонентів, тим вищий рівень діяльнісно-творчого та соціально-комунікативного компонентів; чим вищий рівень впровадження педагогічних умов, тим вищий рівень музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ; чим вищий рівень показників когнітивного компоненту, тим вищий рівень народно-інструментального виконавства.

Ключові слова: підлітки, музично-естетичне виховання, народно-інструментальне виконавство, позашкільний навчальний заклад, компоненти, критерій, когнітивний критерій, мотиваційно-ціннісний критерій, діяльнісно-творчий, соціально-комунікативний.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Сироечко О. В. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних

навчальних закладах. *Педагогічна освіта: теорія та практика Миколаївського Національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2011. Вип. 34. С. 114–117.

2. Сироєжко О. В. Роль музичного мистецтва у формування духовності підлітків. *Педагогічні науки Миколаївського Національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2011. Вип. 35. С. 149–154.

3. Сироєжко О. В. Педагогічний процес у позашкільних закладах, як соціально-виховний феномен всебічного розвитку творчої особистості. *Педагогічні науки Миколаївського Національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2012. Вип. 1.39. С. 297–301.

4. Syroiezhko O. V. Development of musical educational interests teens means performance folk instruments. *The unity of science international scientific periodical journal the European association of pedagogues and psychologists*. 2015 P 70–77.

5. Syroiezhko O. V. Musical art aesthetic phenomenon. *Science, the European Association of pedagogues and psychologists*. 2015. P 212 – 217.

6. Сироєжко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків у дитячому оркестрі народних інструментів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Index Copernicus International*. 2019. Вип. 69. С. 219 – 223.

7. Сироєжко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків як науково-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах Index Copernicus International*. 2019. Вип. 65. С. 79 – 84.

8. Сироєжко О. В. Психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у закладах позашкільної освіти. *Імідж сучасного педагога Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського*. 2019. Вип. 5 (188), Web-site: isp.poippo.pl.ua. С. 115 – 120.

9. Сироежко О. В. Обґрунтування педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах. *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 36. Р. 122 – 125.

10. Сироежко О. В. Народно-інструментальна музика, як фактор формування музично-естетичної культури підлітків в позашкільних навчальних закладах. *The journal publishes scientific studies, reports and reports about achievements in different scientific fields*. 2019. № 38. Р. 23 – 29.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Сироежко О.В. Формування інтересу підлітків до народної музики. *Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 23–25 берез. 2011 р. Дніпропетровськ, 2011. С. 6–8.

12. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання, як фактор формування творчого потенціалу креативної особистості. *Молода наука України – третє тисячоліття* : матеріали V Всеукр. наук-практ. конф., 20–22 квіт. 2011 р. Запоріжжя, 2011. С. 12–15.

13. Сироежко О. В. Психофізіологічний аспект сприйняття музичного ритму та його вплив на слухача. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 27–29 лип. 2011 р. Одеса, 2011. С. 133–135.

14. Сироежко О. В. Виховання музично-естетичної культури підлітків в позашкільних закладах. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 верес. 2011 р. Запоріжжя, 2011. С. 62–64.

15. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків в контексті розвитку національних цінностей. *Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові*

проблеми: матеріали XI Міжнар. наук-практ. інтер. конф., 31 жовт. 2011 р. Тернопіль, 2011. С. 171–174.

16. Сироежко О. В. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 10–12 лист. 2011 р. Миколаїв, 2011. С. 140–143.

17. Сироежко О. В. Позашкільна освіта і виховання в сучасних соціокультурних вимірах. *Наука України. Перспективи та потенціал*: матеріали III Всеукр. наук-практ. конф., 22–24 лют. 2012 р. Запоріжжя, 2012. С. 123–126.

18. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання, як психолого-педагогічна проблема. *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 жовт. 2013 р. Одеса, 2013. С. 57–60.

19. Сироежко О. В. Позашкільна освіта в сучасних соціокультурних вимірах. *Молода наука України: Перспективи і потенціал*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., 22–23 лют. 2013 р. Запоріжжя, 2013. С. 156–158.

20. Сироежко О. В. Розвиток творчої особистості в позашкільних закладах. *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 січ. 2013р. Київ, 2013. С. 87–89.

21. Сироежко О. В. Народно-інструментальна творчість, як засіб музично-естетичного виховання підлітків. *Формування підґрунтя для державного розвитку: роль науки*: матеріали збірки наукових праць Міжнар. наук. конф., 29 лист. 2014 р. Київ, 2014. С. 96–100.

22. Сироежко О. В. Організація навчально-виховної роботи в дитячому оркестрі народних інструментів в позашкільному навчальному закладі. *The generation of scientific ideas: texts international scientific-practical congress of teachers and psychologists*. Geneva, 2014 у. Р. 62–68.

23. Сироежко О. В. З історії народного інструментального ансамблевого музикування в Україні. *Наука України: проблеми сьогодення*

та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 трав. 2015 р. Одеса, 2015. С. 66–69.

24. Сироежко О. В. Інструментальне ансамблеве виконавство, як засіб естетичного виховання підлітків. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 лист. 2015 р. Львів, 2015. С. 73–77.

25. Сироежко О. В. Музичне мистецтво, як засіб виховання молодших школярів. *Гуманізація освітнього простору початкової школи: проблеми та перспективи*: матеріали регіон. наук.-практ. інтер. конф., 15 груд. 2016 р. Миколаїв, 2017. С. 85–89.

26. Сироежко О. В. Критерії, показники та рівні музично-естетичної вихованості підлітків. *Proceedings of the 1 st International Symposium on Intellectual Economics, Management and Education, September 20, 2019*. Vilnius Gediminas Technical University.: Vilnius Gediminas Technical University, 2019. P. 273 – 276.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження

27. Сироежко О. В. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах. *Глаголь добро: Суспільно-гуманітарний альманах науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва*. 2011. Вип. 1. С. 146–149.

28. Якименко С. І., Сироежко О. В., Тарасюк А. М., Драган А. О. Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 184 с.

29. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків в контексті розвитку національних цінностей. *Весняні педагогічні читання: Дитина замовляє розвиток Миколаївського Національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2012. Вип. 1. С. 65–70.

ABSTRACT

O. V. Syroiezhko Musical and aesthetic education of adolescents by means of folk instrumental performance inextracurriculareducational institutions. - A qualified scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences (the Doctor of Philosophy) in the specialty 13.00.07 «Theory and Methods of Education». Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynskyi, Vinnitsa, 2020.

The thesis deals with the problem of musical and aesthetic education of adolescents by means of folk instrumental performance in extracurricular educational institutions. The scientific work substantiates the relevance of the research topic, which is the request of Ukrainian society to strengthen the connection between culture and education aimed at creative development of a self-sufficient, original personality, capable of self-expression, self-realization, spiritual, intellectual and artistic self-improvement throughout his or her life.

It is concluded that the theory and practice of extracurricular education in the educational space of Ukraine requires an active search for productive pedagogical technologies for the modernization of musical and aesthetic education of adolescents by means of folk instrumental performance.

The analysis of the development of the problem in the philosophical, social, psychological, pedagogical, national and foreign literature with regard to the key concepts of the study of «education», «musical education», «aesthetic education», «musical and aesthetic education», «pedagogical conditions» is carried out.

The psychological and pedagogical peculiarities of musical and aesthetic education of adolescents are determined on the basis of the conceptual approach to extracurricular activities as a holistic pedagogical system of education of a student's personality in the specific conditions of the education, that is:

– musical and aesthetic education of teenagers in extracurricular educational establishments provides role models between a teenager and a teacher-leader of the activity;

- a musical activity of teenagers is based on a voluntary, person-centered approach to the interests and abilities of each student;

- the content of the educational process in extracurricular educational institutions is characterized by the availability of different (including individual) typical, author's, comprehensive, etc. programs, the predicted result of which is not only profound knowledge and special skills of adolescents, but also development of the personality of the student, the formation of his or her personality, the formation of a system of values;

- the individual approach to the pupil is combined with the social orientation of the activity and creates opportunities for the child to find a place in the team

- musical and aesthetic education is based on the principles of: humanization (dominance of the idea of uniqueness of each student); recognition of the worth of childhood, orientation towards creating comfortable psychological conditions for the development of the creative potential of the pupil; child-centrism (priority of interests and needs of the pupil); nature and culture (orientation and taking into account individual natural abilities and opportunities of teenager's development); individualization, which involves not only taking into account the individual characteristics of the pupil, but also accepting his values to develop his uniqueness.

- integration of the process of music and aesthetic education and socio-cultural environment;

- creative collaboration of pupils and teachers on the basis of partnership, creative interaction in the process of musical activity in order to achieve joint creative results.

According to the analysis of the approaches of scientists related to the structure of musical and aesthetic education of adolescents by means of folk-instrumental performance in extracurricular educational institutions, the following components were distinguished: motivational and value, cognitive, activity-orientated and creative, social and communicative, which are closely interconnected and at the same time are the relevant criteria. The motivational and value component includes an interest in music, an aesthetic attitude of the

individual to life, a development of musical and aesthetic tastes, a desire to learn the art of music; an aesthetic attitude to music. The cognitive criterion provides musical knowledge, skills, an awareness of genres of music, folk musical instruments, an awareness of musical thesaurus and integrative musical knowledge and performing skills required for quality reproduction of musical works.

The activity-orientated and creative criterion of musical and aesthetic education of adolescents characterizes the use of acquired cultural, art and aesthetic knowledge, an application of one's creative experience in performing activity; a creative interpretation of musical works, a formation of performing skills in the process of learning to play folk instruments; a creative product of musical activity.

The social and communicative criterion characterizes the integration of the student into the musical social and cultural environment by means of national self-identification in the musical space, an active participation in the music environment by means of involving in concert activity, joint musical and creative activity. According to the developed criteria and their indicators, three levels of musical and aesthetic education of adolescents are substantiated and characterized: high(self-conscious), medium (reference level), low (information-intuitive).

A teenager with a high level of musical and aesthetic education has got a propensity for music, musical needs, a conscious emotional and value attitude to musical activity, a constant interest in musical art and folk instrumental performance; has got thorough theoretical knowledge in the music and aesthetic field and skills and abilities of music-oriented activities. A teenager is characterized by a creative performing, an active application of the acquired theoretical knowledge in the music-aesthetic field, a creative personal interpretation during musical performance. A student also shows a national identity in the musical space and is occasionally included in the surrounding musical environment through the means of participation in concert activities; the one has got a desire for joint musical and creative activity.

A teenager with the average level of musical and aesthetic education has got a propensity for music, musical needs, a situational emotional and value attitude to musical activity and situational interest in musical art and folk instrumental performance; has got insufficient theoretical knowledge in the field of music and aesthetics and ability and skills of music-oriented activities. A teenager shows partial episodic involvement in the practical type of folk instrumental performance; the one applies the acquired theoretical knowledge selectively, occasionally interprets musical works.

A teenager with low level of musical and aesthetic education has poorly expressed musical inclinations and needs, lack of emotional and value attitude to musical activity and no interest in musical art and folk instrumental performance. A teenager has superficial and not systematic theoretical knowledge in the field of music and aesthetics; shows passivity in performing music activity, inability to apply the acquired theoretical knowledge in the music and aesthetic field. The one is also unable to carry out personal creative interpretation of musical works and not included in the surrounding musical environment by means of participation in various forms of concert activity. A student does not show national identity in the music space and is passive about joint musical and creative activity. According to the results of the research it has been established that the majority of pupils in the experimental and control groups have the middle and low levels of musical and aesthetic education.

In the context of the research problem, pedagogical conditions are defined as one of the components of the pedagogical system of an extracurricular educational institution, which reflects the totality of the opportunities of its educational environment and influences the personal aspect of musical and aesthetic education of adolescents and the procedural aspect - ensuring its effective functioning and development. Three pedagogical conditions based on the analysis of the current state of musical and aesthetic education of adolescents, the study of practical pedagogical experience of extracurricular educational institutions, taking into account the requirements of the normative state documents on education and

analysis of the results of the final stage of the experimental and experimental work are developed and substantiated. They provide teacher-oriented approach to pedagogical interaction with students in the process of involving them in folk instrumental performance; the introduction of the method of contextual music by the leader of the activity in the process of implementing methodological pluralism; formation of adolescents' need for creative self-development from the point of their orientation towards learning the experience of musical activity and integration into the social and cultural environment.

The first pedagogical condition for the implementation of a teacher-oriented approach to pedagogical interaction with students in the process of their involvement in folk instrumental performance was developed on the basis of «Complex curriculum for extracurricular education of artistic and aesthetic instruments»; the methodological recommendation of the author's guidebook «Pedagogical conditions of formation of creative learning environment in extracurricular establishments»; interconnection of individual and group forms of musical formation of creative educational environment in extracurricular educational institutions»; the interconnection of individual, group and collective forms of musical activity; pedagogical technology «situation of success», authentic evaluation of musical activity of pupils by means of introduction of technology «Portfolio» of musical groups and individual portfolios; partnership between the teacher and the pupil by means of musical and aesthetic practices.

The implementation of the second pedagogical condition was carried out by means of revealing musical imagery connotations, that is, awareness of the pupil of the abstract nature of music, searching for its meaning, signs and images that enhance the emotional response of the performer; orienting oneself in the music environment and finding new ways to interpret music; integration of the teenager in cultural dialogue; application of theoretical knowledge; formation of a special emotional approach to music, introduction of computer technologies by the heads of clubs. The condition was based on adequate principles of music and aesthetic education of adolescents, the principles and methods of organizing folk

instrumental performance and stimulated the use of more complex and multifunctional music programs.

The third pedagogical condition was implemented by means of the formation of adolescents' need for creative self-development from the point of their orientation to learning the experience of music-creative activity and integration into the social and cultural environment, organizing joint «Art Decades», festivals, creative projects, flash mobs. The effectiveness of the developed pedagogical conditions of musical and aesthetic education of adolescents by means of folk instrumental performance in extracurricular educational institutions was proven. It was tested by the comparison of the results of the the experimental and control groups' diagnostic at ascertaining and control stages of research experimental work. It made possible to follow quality and objective dynamics, to draw conclusions about effectiveness of pedagogical conditions. As a result, the level of musical and aesthetic education did not change significantly in the control group, but positive changes took place in the experimental group. Consequently, the number of students with a high level increased from 5.6 % to 41.8 %, which was at the expense of middle-level students. The number of students with a middle level grew, as a consequence, the number of low level students decreased from 51.3 % to 13.5 %.

Comparative analysis of the results of the ascertaining and control stages of the experiment gives grounds to establish certain patterns of musical and aesthetic education of adolescents in the experimental group: the higher the level of indicators of motivational value and cognitive components, the higher the level of activity-creative and social communicative components, the higher the level of introduction of pedagogical conditions, the higher the level of musical and aesthetic education of adolescents in experimental group; the higher the level of the cognitive component, the higher the level of folk instrumental performance.

Keywords: adolescents, musical and aesthetic education, folk instrumental performance, extracurricular educational institutions, components, criterion,

cognitive criterion, motivational and value criterion, activity-creative criterion, social and communicative criterion.

**LIST OF PUBLISHED WORKS ACCORDING TO RESEARCH
SUBJECT**

cientific works containing main scientific results of the dissertation

1. Syroiezhko O. V. Formuvannia muzychno-estetychnoi kultury pidlitkiv zacobamy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v pozashkilnykh navchalnykh zakladakh. *Pedahohichna osvita: teoriia ta praktyka*: zb. nauk. pr. Mykolaivskohkoho Natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Mykolaiv, 2011. Vup. 34. S. 114 – 117.

2. Syroiezhko O. V. Rol muzychnoho mystetstva u formuvanni dukhovnosti pidlitkiv. *Pedahohichni nauky*: zb. nauk. pr. Mykolaivskohkoho Natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Mykolaiv, 2011. Vup. 35. S. 149 – 154.

3. Syroiezhko O. V. Pedahohichni protses u pozashkilnykh zakladakh, yak sotsialno-vykhovnyi fenomen vsebichnoho rozvytku tvorchoi osobystosti. *Pedahohichni nauky*: zb. nauk. pr. Mykolaivskohkoho Natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Mykolaiv, 2012. Vup. 1.39. S. 297 – 301.

4. Syroiezhko O. V. Development of musical educational interests teens means performance folk instruments. *The unity of science international scientific periodical journal the European association of pedagogues and psychologists*. 2015 P 70–77.

5. Syroiezhko O. V. Musical art aesthetic phenomenon. *Science, the European Association of pedagogues and psychologists*. 2015. P 212 – 217.

6. Syroiezhko O. V. Muzychno-estetychne vykhovannia pidlitkiv u dytiachomu orkestri narodnykh instrumentiv. *Nukovyi chasopys*: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahmanova. Index Copernicus International. Kyiv, 2019. Vyp. 69. S. 219 – 223.

7. Syroiezhko O. V. Muzychno-estetychne vykhovannia pidlitkiv yak naukovo-pedahohichna problema. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*: zb. nauk. pr. Klasychnoho pryvatnoho universytetu. Index Copernicus International. Zaporizhia, 2019. Vyp. 65. S. 79 – 84.

8. Syroiezhko O. V. Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti muzychno-estetychnoho vykhovannia pidlitkiv zacobamy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v zakladakh pozashkilnoi osvity. *Imidzh suchasnoho pedahoha*: elektr. nauk. fakh. vyd. Poltavskoho oblasnoho instytutu pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity imeni M. V. Ostrohradskoho. Poltava, 2019. Vyp. 5 (188), Web-site: isp.poippo.pl.ua. S. 115 – 120.

9. Syroiezhko O. V. Obgruntuvannia pedahohichnykh umov muzychno-estetychnoho vykhovannia pidlitkiv zacobamy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v pozashkilnykh navchalnykh zakladakh. *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 36. P. 122 – 125.

10. Syroiezhko O. V. Narodno-instrumentalna muzyka, yak factor formuvannia muzychno-estetychnoi kultury pidlitkiv v pozashkilnykh navchalnykh zakladakh. *The journal publishes scientific studies, reports and reports about achievements in different scientific fields*. 2019. № 38. P. 23 – 29.

Scientific works certifying the approbation of dissertation materials

11. Syroiezhko O. V. Formuvannia interesu pidlitkiv do narodnoi muzyky. *Suchasna osvita i nauka v Ukraini: naukovi zdostruk, stan i perspektyvy*: materialy VII Vseukr. nauk-prakt. konf., 23 – 25 berez. 2011 r. Dnipropetrovsk, S. 6 – 8.

12. Syroiezhko O. V. Muzychno-estetychne vykhovannia, yak factor formuvannia tvorchoho potentsialu kreatyvnoi osobystosti. *Moloda nauka Ukrainy – trettie tysiacholittia*: materialy V Vseukr. nauk-prakt. konf., 20 – 22 kvit. 2011 r. Zaporizhia, 2011. S. 12 – 15.

13. Syroiezhko O. V. Psykhofiziologichnyi aspekt spryiniattia muzychnoho rytmu ta Yoho vpluv na slukhacha. *Moloda nauka Ukrainy. Perspektyvy ta priorytety rozvytku: materialy VII Vseukr. nauk-prakt. konf.*, 27 – 29 lyp. 2011 r. Odesa, 2011. S. 133 – 135.

14. Syroiezhko O. V. Vykhovannia muzychno-estetychnoi kultury pidlitkiv v pozashkilnykh zakladakh. *Moloda nauka Ukrainy. Perspektyvy ta priorytety rozvytku: materialy VIII Vseukr. nauk-prakt. konf.*, 29 – 30 veres. 2011 r. Zaporizhia, 2011. S. 62 – 64.

15. Syroiezhko O. V. Muzychno-estetychne vykhovannia pidlitkiv v konteksti rozvytku natsionalnykh tsinostei. *Rozvytok Ukrainy v XXI stolitti: ekonomichni, sotsialni, ekolohichni, humanitarni ta pravovi problemy: materialy XI Mizhnar. nauk-prakt. inter. konf.*, 31 zhovt. 2011 r. Ternopil, 2011. S. 171 – 174.

16. Syroiezhko O. V. Formuvannia muzychno-estetychnoi kultury pidlitkiv zasobamy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v pozashkilnykh navchalnykh zakladakh. *Aktualni problemy pedahohichnoi nauky: materialy Vseukr. nauk-prakt. konf.*, 10 – 12 lyst. 2011 r. Mykolaiv, 2011. S. 140 – 143.

17. Syroiezhko O. V. Formuvannia muzychno-estetychnoi kultury pidlitkiv zasobamy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v pozashkilnykh navchalnykh zakladakh. *Hlahol dobro: Suspilno-humanitarnyi almanakh naukovo-pedahohichnoi biblioteki m. Mykolaieva*. Mykolaiv, 2011. Vyp. 1. S. 146 – 149.

18. Syroiezhko O. V. Pozashkilna osvita i vykhovannia v suchasnykh sotsiokylturykh vymirakh. *Nauka Ukrainy. Perspektyvy ta potentsial: materialy III Vseukr. nauk-prakt. konf.*, 22 – 24 liut. 2012 r. Zaporizhia, 2012. S. 123 – 126.

19. Syroiezhko O. V. Muzychno-estetychne vykhovannia pidlitkiv v konteksti rozvytku natsionalnykh tsinostei. *Vesniani pedahohichni chytannia: Dytyna zamovliaie rozvytok: zb. nauk. pr. Mykolaiivskohkoho Natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. Mykolaiv, 2012. Vup. 1. S. 65 – 70.

20. Syroiezhko O. V. Rozvytok tvorchoi osobystosti v pozashkilnykh zakladakh. *Suchasna osvita i nauka v Ukraini: tradytsii ta innovatsii*: materialy XV Vseukr. nauk-prakt. konf., 25 – 26 sich. 2013 r. Kyiv, 2013. S. 87 – 89.

21. Syroiezhko O. V. Pozashkilna osvita v suchasnykh sotsiokulturnykh vymirakh. *Moloda nauka Ukrainy: Perspektyvy i potentsial*: materialy VI Vseukr. nauk-prakt. konf., 22 – 23 liut. 2013 r. Zaporizhia, 2013. S. 156 – 158.

22. Syroiezhko O. V. Muzychno-estetychne vykhovannia, yak psykhologo-pedahohichna problema. *Suchasna osvita i nauka v Ukraini: tradytsii ta innovatsii*: materialy XVII Vseukr. nauk-prakt. konf., 25 – 26 zhovt. 2013 r. Odesa, 2013. S. 57 – 60.

23. Syroiezhko O. V. Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoi roboty v dytiachomu orkestri narodnykh instrumentiv v pozashkilnomu navchalnomu zakladi. *The generation of scientific ideas: texts international scientific-practical congress of teachers and psychologists., the 27th of November 2014*. Geneva, 2014 y. P. 62–68.

24. Syroiezhko O. V. Narodno-instrumentalna tvorchoist, yak zasib muzychno-estetychnoho vykhovannia pidlitkiv. *Formuvannia pidgruntia dlia derzhavnoho rozvytku: rol nauky*: materialy zbirky naukovykh prats Mizhnar. nauk. konf., 29 lyst. 2014 r. Kyiv, 2014. S. 96 – 100.

25. Syroiezhko O. V. Z istorii narodnoho instrumentalnoho ansamblevoho muzykuvannia v Ukraini. *Nauka v Ukraini: problemy sohodennia ta perspektyvy rozvytku*: materialy Mizhnar. nauk-prakt. konf., 29 – 30 trav. 2015 r. Odesa, 2015. S 66 – 69.

26. Syroiezhko O. V. Instrumentalne ansambleve vykonavstvo, yak zasib estetychnoho vykhovannia pidlitkiv. *Osobystist, simia i suspilstvo: pytannia pedahohiky ta psykhologii*: materialy Mizhnar. nauk-prakt. konf., 27 – 28 lyst. 2015 r. Lviv, 2015. S 73 – 77.

27. Syroiezhko O. V. Teoretychvyi aspekt vyvchennia problem muzychno-estetychnoho vykhovannia pidlitkiv v orkestri narodnykh instrumentiv. Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoi roboty v dytiachomu orkestri narodnykh

instrumentiv. *Pedahohichni umovy formyvannia tvorchoho osvitno-vykhovnoho seredovyscha v pozashkilnykh navchalnykh zakladakh: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2016. S. 79 – 89; S. 150 – 180.

28. Syroiezhko O. V. Muzychne mystetstvo, yak zasib vykhovanni molodshykh shkoliariv. *Humanizatsiia osvitnoho prostoru pochatkovoï shkoly: problem ta perspektyvy: materialy rehion. nauk-prakt. inter. konf., 15 hrud. 2016 r.* Mykolaiv, 2017. S 85 – 89.

29. Syroiezhko O. V. Kryterii, pokaznyky ta rivni muzychno-estetychnoi vykhovanosti pidlitkiv. *Proceedings of the 1 st International Symposium on Intellectual Economics, Management and Education, September 20, 2019*. Vilnius Gediminas Technical University.: Vilnius Gediminas Technical University, 2019. P. 273 – 276.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	27
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	
36	
1.1. Музично-естетичне виховання підлітків як психолого-педагогічна проблема.....	36
1.2. Психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах.....	51
Висновки до першого розділу.....	69
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	
71	
2.1. Критерії, показники та рівні музично-естетичної вихованості підлітків.....	71
2.2. Організація, методика проведення та результати констатувального етапу педагогічного експерименту.....	81
Висновки до другого розділу.....	93
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ....	
94	
3.1. Обґрунтування педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства.....	94
3.2 Впровадження педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах.....	121
3.3. Аналіз та інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи.....	153

Висновки до третього розділу.....	180
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ПНЗ – позашкільний навчальний заклад

ЕПНЗ – експериментальний позашкільний навчальний заклад

ВСТУП

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Демократизація і гуманізація сучасної української освіти, орієнтованої на розвиток особистості, реалізацію її духовно-естетичних потреб, вимагає переосмислення змісту позашкільної освіти підлітків. Прагнення України як незалежної демократичної держави стати повноправним членом європейської спільноти передбачає всебічне утвердження у суспільному та індивідуальному бутті загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу. У зв'язку із зазначеним, метою всіх ланок освіти є формування громадянина, патріота, інтелектуально розвиненої, духовно і морально зрілої особистості, готової протистояти асоціальним впливам, творити себе і оточуючий світ [135].

Окреслені завдання відображено в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття.), Законах України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Концепції естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури», Концепції «Нова українська школа», «Концепції загальної мистецької освіти», «Концепції позашкільної освіти і виховання», програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» та в інших документах.

Концепція «Нова українська школа», закладаючи новий зміст і підходи до початкової, базової та профільної середньої освіти, передбачає тісну співпрацю з позашкільною освітою у процесі виявлення індивідуальних нахилів та здібностей кожної дитини для цілеспрямованого її розвитку і профорієнтації [129].

У сучасних умовах реформування освітньої системи значну увагу приділяють музично-естетичному вихованню учнів засобами народно-інструментального виконавства, що спрямоване на формування духовного світу дитини, її емоційної сфери, розвитку відчуття прекрасного, музичного смаку, творчості. Водночас потребує дослідження проблема народно-

інструментального виконавства підлітків у позашкільних навчальних закладах, залучення до участі в якому впливає на розвиток національної самосвідомості дітей, розуміння необхідності збереження національного музичного фольклору та вивчення національних і регіональних фольклорних традицій. Актуальність дослідження визначається і загальним зниженням інтересу підлітків до теоретичного осмислення народно-інструментальної музики в естетичній реальності, також недостатня розробленість педагогічних технологій музично-естетичного виховання засобами народно-інструментального виконання.

Особливої значущості набуває музично-естетичне виховання дітей підліткового віку – періоду, коли відбувається усвідомлення загальної картини світу, зростає самосвідомість, формуються ціннісні орієнтації, активізуються процеси самовизначення, самопізнання, визначення особистих етико-естетичних поглядів і суджень.

Окремі аспекти позашкільної роботи з підлітками досліджують такі провідні українські вчені, як: І. Бех, О. Биковська, В. Борисова, В. Вербицький, Т. Дем'янюк, А. Капська, О. Коберник, Б. Кобзарь, В. Мадзігон, О. Мелентьєв, О. Мироненко, В. Міленін, Г. Пустовіт, Ю. Руденко, А. Сиротенко, О. Сухомлинська, Т. Сущенко та ін. [22; 51; 116; 203].

Процес удосконалення музично-естетичного виховання підлітків в умовах позашкільної освіти досліджується вітчизняними й зарубіжними вченими, це: Т. Фурсенко [220], С. Ліпська [110], М. Фадєєва [212], Н. Коренистова [96].

Протягом останнього десятиліття істотно зріс інтерес педагогів (Л. Горіна, Р. Ковальський, М. Моїсеєва, О. Палаженко, Є. Роговська, В. Рутецький) до дослідження методики формування виконавських умінь засобами гри на народних інструментах [3; 88; 121; 137; 153].

У наукових працях психологів О. Костюка [97], В. Медушевського [115], Л. Мейєра [236.], Є. Назайкінського [126], В. Ражнікова [151], Г. Тарасова

[206], П. Якобсона [234]; педагогів-музикантів Н. Гродзенської [47], О. Комаровської [90], Я. Кушки [105], Л. Масол [114], О. Олексюк [133], Г. Падалки [138], О. Ростовського [207], О. Рудницької [157], О. Стріхар [198], В. Черкасова [223], Ю. Юцевича [232] досліджуються окремі аспекти музично-естетичного виховання. Різні аспекти феномена музичного мистецтва, зокрема: психолого-педагогічні проблеми його сприйняття; виховання у дітей та юнаків музичних інтересів; формування ціннісних орієнтацій у галузі музики молоді розкриваються у дисертаційних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених: «Розвиток музично-естетичної культури школярів: на матеріалі уроків музики і позакласних занять» (О. Дороніна, 1999); «Методика музично-естетичного виховання школярів засобами інтеграційного підходу в навчанні: на основі реріхівської концепції естетичного виховання» (С. Кудрявцева, 2000). Музично-естетичне виховання старшокласників (на матеріалі сучасної популярної естрадної музики)» (О. Сапожнік, 2001); «Музично-естетичне виховання як соціальний процес» (М. Сайфуллін, 2002); «Організаційно-педагогічні умови вдосконалення музично-естетичного виховання студентів педагогічних коледжів у процесі позааудиторної діяльності» (В. Шишкіна, 2002); «Формування музично-естетичного середовища як педагогічна проблема» (Н. Солопов, 2010); «Музично-естетичне виховання дітей у класі флейти в системі додаткової освіти» (М. Хучбаров, 2013); «Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття)» (Л. Сбітнева, 2016).

Незважаючи на психолого-педагогічні дослідження зазначеної вище проблеми, виникає необхідність подальшого вивчення музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі.

Актуальність дослідження визначається наявністю *суперечностей*, які потребують розв'язання, зокрема між:

- об'єктивними потребами українського суспільства у високому

рівні музично-естетичного виховання підлітків і недостатнім рівнем розробленості теоретико-методичних основ зазначеного процесу;

– значним освітнім потенціалом позашкільної освіти і непослідовністю та консерватизмом форм гурткової роботи музично-естетичного профілю;

– орієнтацією сучасної педагогічної науки і практики на впровадження інноваційних методів музично-естетичного виховання підлітків і недостатньою модернізацією змісту, організаційних форм і методів позашкільної освіти.

Недостатня розробленість зазначеної проблеми, її актуальність, теоретичне і практичне значення, необхідність вирішення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Музично-естетичне виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах».**

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане згідно з основними напрямками досліджень, передбачених планами наукової роботи Південнослов'янського інституту Київського славістичного університету з проблеми «Гуманізація навчально-виховного процесу в закладах освіти як засіб становлення гармонійної особистості».

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Південнослов'янського інституту ВНЗ «Київський славістичний університет» (ЗАТ), (протокол №11/09-10 від 09.07.) та узгоджена на засіданні бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 6 від 28.09.2010 р.).

Об'єкт дослідження – процес музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у закладах позашкільної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у закладах позашкільної освіти.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у закладах позашкільної освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

- дослідити стан і проблеми у педагогічній теорії та практиці музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства та уточнити зміст ключових понять дослідження;
- дослідити психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків;
- визначити та розробити критерії, показники та рівні музично-естетичної вихованості підлітків;
- теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах.

Для виконання визначених завдань застосовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, соціальної, психолого-педагогічної літератури, вивчення законодавчих та нормативних документів щодо виховання сучасної молоді та узагальнення отриманої інформації з метою встановлення стану розробленості досліджуваної проблеми, визначення категоріально-понятійного апарату дослідження; синтез, узагальнення, систематизація для теоретичного обґрунтування педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, бесіда, інтерв'ювання; тестування), *обсерваційні* (пряме й опосередковане педагогічне спостереження) з метою визначення рівнів

музично-естетичної вихованості підлітків; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) з метою визначення ефективності впроваджених педагогічних умов; *статистичні методи* – методи математичної статистики, за допомогою яких визначено достовірність отриманих експериментальних даних та проведено порівняльний аналіз отриманих результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження: Будинок юнацької творчості Заводського району (м. Миколаїв), міський Палац творчості учнів (м. Миколаїв), міський Будинок творчості дітей та юнацтва Інгульського району (м. Миколаїв), Первомайський районний центр дитячої творчості (м. Первомайськ Миколаївської області); Центр позашкільної роботи (с. Мішково-Погорілове Миколаївської області), обласний Будинок художньої творчості (м. Миколаїв). На різних етапах дослідження було охоплено 510 осіб, серед них: керівників музично-творчих колективів – 60 осіб, батьків – 150 осіб, вихованців – 300 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

уперше:

- визначено та розроблено критерії, показники та рівні музично-естетичної вихованості підлітків;
- теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі: реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства; впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків; формування у підлітків потреби в творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музично-творчої діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище;

– *Уточнено* сутність, зміст та структуру ключових понять дослідження «виховання», «музичне виховання», «естетичне виховання», «музично-естетичне виховання», «народно-інструментальне виконавство», «педагогічні умови».

– *Набула подальшого розвитку* методика музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та в ефективному впровадженні у практику діяльності позашкільних навчальних закладів авторської Комплексної навчальної програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку для оркестру народних інструментів, методичних рекомендацій авторського посібника «Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах».

Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані для забезпечення професійної підготовки керівників гуртків музично-естетичного профілю у закладах вищої освіти; розробки навчальних програм і методичних рекомендацій, навчально-методичних посібників; під час викладання навчальних дисциплін «Музична педагогіка», «Теорія і методика виховання», «Методика гурткової роботи» та удосконалення теоретико-методичної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальних курсах для написання відповідних розділів підручників з музичної педагогіки, посібників для розробки нових технологій музичного виховання у системі середньої загальної та позашкільної освіти, а також у системі підвищення кваліфікації працівників освіти, культури, мистецтва. Основні положення дисертації можуть бути використані також при написанні спеціальних і узагальнюючих наукових праць з теорії та методики виховання і музичної педагогіки.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес закладів позашкільної освіти м.Миколаєва та області: Будинок творчості дітей та юнацтва Інгульського району (м. Миколаїв) (довідка № 13.05.01-31/158/1 від 28.08.2019 р.), обласний Будинок художньої творчості (м. Миколаїв) (довідка № 151 від 16.09.2019 р.), Дитячо-юнацький центр позашкільної освіти національного відродження (довідка № 4 від 03.09.2019 р.), центр позашкільної освіти (довідка № 05/09-19 від 05.09.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. У публікації «Роль музичного мистецтва у формуванні духовності підлітків» (2011, співавтор С. І. Якименко) автором здійснено психолого-педагогічний аналіз особливості підліткового віку у формуванні духовності завдяки музичному мистецтву, у публікації «Теоретичний аспект вивчення проблеми музично-естетичного виховання підлітків в оркестрі народних інструментів. Організація навчально-виховної роботи в дитячому оркестрі народних інструментів» (2016, співавтор С. І. Якименко) автором визначено педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в закладах позашкільної освіти та узагальнено результати наукового дослідження актуальних проблем розвитку дитини засобами музичного мистецтва.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження були представлені на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (Тернопіль, 2011); «Наукова молодь: досягнення та перспективи» (Луганськ, 2010.); «Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології» (Львів, 2015); «The generation of scientific ideas: texts international scientific-practical congress of teachers and psychologists» (Geneva, 2014); *всеукраїнських* – «Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи» (Дніпропетровськ, 2011); «Молода наука України – третє тисячоліття» (Запоріжжя, 2011); «Молода наука України. Перспективи та пріоритети

розвитку» (Одеса, 2011); «Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку» (Запоріжжя, 2011); «Наука України. Перспективи та потенціал» (Запоріжжя, 2012); «Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації» (Одеса, 2013); «Молода наука України: Перспективи і потенціал» (Запоріжжя, 2013); «Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації» (Київ, 2013); «Формування підґрунтя для державного розвитку: роль науки» (Київ, 2014); «Наука України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку» (Одеса, 2015); *регіональних* – «Актуальні проблеми педагогічної науки: (Миколаїв, 2011); «Гуманізація освітнього простору початкової школи: проблеми та перспективи» (Миколаїв, 2017).

Публікації: Основні теоретичні положення та висновки дисертації відображено у 29 публікаціях, яких 10 статей, які відображають основні наукові результати дослідження у наукових фахових виданнях України, 2 статті – у закордонних наукових виданнях, 14 статей і тез – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 навчальний посібник (у співавторстві), 2 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків та списку використаних джерел (245 найменування, з яких – 8 іншомовних), 13 додатків на 35 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 247 сторінок, основна частина складає 161 сторінку. Робота містить 17 таблиць та 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНО- ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

1.1. Музично-естетичне виховання підлітків як психолого-педагогічна проблема

Сучасний період оновлення українського суспільства, його духовне відродження висувають перед педагогічною наукою завдання щодо посилення зв'язку між культурою та освітою, що зумовлено ствердженням ідей самоцінності людської особистості, гуманістичної сутності національно орієнтованого світогляду молоді. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») декларує головну мету суспільства – створення життєздатної системи виховання для забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації [52].

Концепція Нової української школи, закладаючи новий зміст і підходи до шкільної освіти, проголошує необхідність її тісної співпраці з позашкільною освітою з метою виявлення індивідуальних нахилів і здібностей кожної дитини та її цілеспрямованого розвитку. Основи високої художньо-естетичної освіченості і вихованості дітей та молоді в Україні визначено в Концепції художньо-естетичного виховання школярів [94]. *Основними завданнями позашкільної освіти*, визначеними Законом України «Про позашкільну освіту» (ст.8), є такі: «виховання громадянина України; виховання почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; виховання патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв,

традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів та ін.»[66, с. 23].

У «Концепції художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів» у загальних положеннях зазначено, що « ... художньо-естетичний розвиток – це становлення особистості, яке характеризується естетичним ставленням до мистецтва і дійсності, розвинутими спеціальними художніми здібностями та мисленням, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації і безперервного духовного самовдосконалення» [94].

На сьогодні перед освітою України постає вимога формування емоційно-естетичного досвіду особистості на різних ступенях навчання з низки важливих причин: необхідності відновлення балансу між духовним розвитком особистості та матеріальними цінностями суспільства на користь духовності та людиноцентризму; важливості розвитку свідомого ставлення особистості до глобального поширення мас-медіа, захоплення музично-інформаційного простору популярною музикою низької художньої вартості та виокремлення дійсно художньо цінних зразків сучасного музичного мистецтва; розширення об'єму музично-слухових вражень учнів від сприйняття сучасної музики до розуміння краси та досконалості класичного музичного мистецтва.

У сучасних умовах реформування освітньої системи значну увагу приділяють музично-естетичному вихованню учнів засобами народно-інструментального виконавства, яке спрямоване на формування духовного світу дитини, її емоційної сфери, розвиток відчуття прекрасного, музичного смаку, творчості. Народно-інструментальне виконавство як найдоступніший вид музичної діяльності найінтенсивніше збагачує естетичний досвід вихованців, ознайомлюючи їх з кращими зразками національної та світової інструментальної спадщини, творчістю видатних композиторів і виконавців, диригентів і найкращих колективів, окремих виконавців.

Сучасні наукові погляди на особистісне орієнтоване виховання, гуманізацію і демократизацію позашкільної освіти актуалізують проблему естетичного виховання підлітків у галузі музичної культури народно-інструментальним виконавством як невід'ємну складову духовної культури особистості. Домінантою музично-естетичної діяльності підлітків є їх залучення до участі у різних формах гурткової роботи у позашкільних навчальних закладах, що стимулює розвиток творчої особистості.

З'ясуємо зміст ключових понять дослідження «виховання», «музичне виховання», «естетичне виховання», «музично-естетичне виховання», «народно-інструментальне виконавство».

Розглянемо тлумачення педагогічної категорії «*виховання*», яке, на думку В. Ягупова, вживається у педагогічній науці у чотирьох значеннях: у *широкому соціальному* – це виховний вплив на людину всього суспільства і всієї дійсності, який має не лише позитивну спрямованість, оскільки дійсність містить конфлікти та протиріччя і особистість набуває не тільки позитивного соціального досвіду, але й негативного; у *широкому педагогічному* – це виховна діяльність різних освітніх систем, які керуються педагогічними теоріями; у *вузькому педагогічному* – це цілеспрямована система виховних впливів педагога, метою яких є досягнення ним запланованих виховних результатів; у *гранично вузькому* – це розв'язання педагогом конкретної індивідуальної проблеми виховання або перевиховання.

«Виховання» як педагогічна категорія характеризується: по-перше, цілеспрямованістю (наявністю певного взірця, соціально-культурного ідеалу); по-друге, відповідністю певним соціально-культурним цінностям та орієнтацією на загальнолюдські цінності; по-третє, системою організованих виховних впливів: цілісних, неперервних і тривалих, протягом всього життя.

Отже, виховання є процесом цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, що впливає на

свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери дитини з метою формування наукового світогляду, моральних, громадянських і професійних рис її особистості [233].

Автор М. Фіцула процес виховання пояснює як «систему виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості» [216, с. 3].

Вивчивши різні трактування поняття «виховання», М. Рожков визначив найбільш загальні ознаки зазначеного феномена, які виділяють більшість дослідників: цілеспрямованість впливів на вихованця; їх соціальна спрямованість; створення умов для засвоєння певних норм відносин; освоєння людиною комплексу соціальних ролей. М. Рожков, Л. Бойбородова розмежовують два різних розуміння терміну «виховання»: як процес і як результат. [154]. На думку І. Беха, «в умовах реформування національної освіти процес виховання має здійснюватися на основі сучасних ідей, підходів, принципів, механізмів і закономірностей, адекватних новим умовам» [18].

Таким чином, науково-педагогічна категорія «виховання» є цілеспрямованим організованим педагогічним процесом, під час якого формується особистість вихованця.

Український педагогічний словник тлумачить термін «музичне виховання» як процес цілеспрямованого пізнання музики, розвиток музично-естетичних смаків людини, здібностей до музичної діяльності та збагачення її музичної культури [44].

На думку вчених, поняття «музичне виховання» є складним діалектичним процесом розвитку художньо-творчих здібностей особистості, її здатності до естетичного сприймання, переживання та розуміння музики, розвитку інтересу до неї [10; 33; 35; 88; 227].

Поняття «музичне виховання», на думку О. Олексюк, є спеціально організованим процесом, який передбачає формування особистісних якостей

учня та розвиток його здібностей засобами музичного мистецтва» [133, с. 9]. Досліджуючи проблеми теорії та методики музичної освіти, В. Черкасов визначає, що музичне виховання – це усвідомлений і цілеспрямований вплив на дитину засобами музичного мистецтва, спрямований на формування естетичної культури особистості, поглядів і переконань, цінностей, а його зміст, форми й методи залежать від вікових особливостей дітей, культурно-освітнього середовища, у якому зростає особистість, та регламентуються Державними стандартами. Дослідник вважає, що музичний розвиток є процесом і результатом розвитку музично-творчих здібностей вихованців (мислення, пам'яті, уяви під час сприймання та відтворення, інтерпретації інтонаційно-образного змісту музичного твору, імпровізації як вокальної, так й інструментальної) під час активної участі у конкретних видах музикування [223, с. 14–15].

У науковій думці вчених [50; 117; 155; 157; 159] музичне виховання є галуззю художнього виховання, метою якого є розвиток сенсорної та емоційно-почуттєвої сфер, образно-асоціативного мислення, музичних здібностей людини для сприйняття, оцінювання й творення музики «за законами краси». Д. Кабалевський стверджує, що «марно говорити про будь-який вплив музики на духовний світ дітей і підлітків, якщо вони не навчилися відчувати музику як змістовне мистецтво, яке несе в собі почуття й думки людини, життєві ідеї та образи» [73, с. 23 – 33, 28].

Провідні педагоги як минулого, так і сучасності, розкривають виховний потенціал та гуманістичну спрямованість музичного мистецтва, зокрема В. Сухомлинський акцентує увагу педагогів на вихованні дітей засобами музики, стверджуючи, що це мова почуттів, переживань, найтонших відтінків настрою, могутній засіб естетичного виховання. Педагог переконаний, що «... чутливість сприймання мови музики, її розуміння залежать від сприйняття у дитинстві й отроцтві творів, складених народом і композиторами, а краса музичної мелодії відкриває дитині її власну

внутрішню красу та виховує свідоме почуття гідності» [200, с. 97].

Розкриваючи цінність впливу музики на дитину, педагог стверджує, що «... емоційність натури, властива морально і естетично вихованій людині, виражається в тому, що серце стає сприйнятливим до доброго слова, повчання, поради, напуття. Якщо ви хочете, щоб слово вчило жити, щоб ваші вихованці прагнули до добра, – виховуйте тонкість, емоційну чуйність юного серця. Серед численних засобів впливу на юне серце важливе місце належить музиці» [202, с. 670].

За твердженням Б. Теплова, сприймання музики «йде через емоцію, а музика є емоційним пізнанням» [208, с. 22].

Розкриваючи специфіку впливу музики на вихованців, О. Ростовський акцентує увагу на її сприйманні, що викликає естетичні переживання, динамічні, насичені образи й асоціації та спонукає до активної мисленнєвої діяльності. Автор переконаний, що виховання музикою пов'язане із соціальним і загальним психічним розвитком та здійснюється у контексті становлення цілісної особистості людини [156].

О. Олексюк висловлює аналогічну думку, стверджуючи, що «засобами музики слід формувати основні компоненти духовного світу молоді, національної самосвідомості та патріотичного мислення, оскільки вона, насамперед, пов'язана з всебічним використанням кращих зразків української музичної творчості – фольклору нашого народу» [133, с. 9].

Автор О. Рудницька стверджує, що «... саме музика, яку вирізняє процесуальність, відсутність будь-якої наочної конкретності, предметного зображення, хронології подій, якнайбільше вимагає від сприймаючого емоційної чутливості, фантазії, творчої ініціативи, асоціативного мислення, спостережливості, тобто тих якостей, що іноді бувають кориснішими для людини, ніж отримана нею сума знань» [157, с. 12].

Як зазначають вчені (О. Рудницька, Г. Падалка та ін.), процес зв'язку особистості з музичним мистецтвом має процесуальний характер і

відбувається на емоційному, інтелектуальному та творчому рівнях. Так, першоосною зв'язку з музичним мистецтвом є емоційно-чуттєва активність учнів, які у процесі сприймання музичних творів емоційно реагують, співпереживають, насолоджуються почутим, відчують задоволення від спілкування з прекрасним у мистецтві [136; 157].

Таким чином, резюмуючи зазначене вище, слід зробити висновок: музичне виховання є складовою організованого виховного процесу, що забезпечує розвиток музичних здібностей вихованця, засобами засвоєння музичних знань, оволодіння навичками практичної музичної діяльності, формування музичної свідомості та естетичного ставлення до навколишньої дійсності.

Актуальністю зовнішнього і внутрішнього перетворення особистості як естетичної і духовно-моральної цінності, перспективою самореалізації особистості є естетичне виховання підростаючих поколінь, від рівня якого залежить стан вихованості людей у суспільстві, їх культури і гуманістичного ставлення до різних явищ оточуючої дійсності. Естетичне виховання розглядається як процес «формування певного естетичного ставлення людини до дійсності, в якому виробляються орієнтації особистості у світі естетичних цінностей, у відповідності з уявленнями про її характер, що складаються у певному конкретному суспільстві із залученням до цих цінностей» [229]. Естетичне виховання, зокрема формування емоційно-естетичного досвіду, є важливою складовою гармонійного розвитку особистості.

Поняття «естетичне виховання» трактується у словнику з естетики як формування в особистості здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності та як цілеспрямована система дієвого формування людини, здатної з позицій естетичного ідеалу сприймати, оцінювати естетичне в житті, природі та в мистецтві, створювати «іншу природу» [101]. У педагогіці існують різні підходи до визначення

науково-педагогічної категорії поняття «естетичне виховання».

Спрямованість естетичного виховання на особистісний розвиток, необхідність формування естетичної культури особистості, розвиток її здатності до самовдосконалення, її творчих потреб і здібностей, зазначає А. Буров. Метою (результатом) естетичного виховання, на думку автора, є «естетичний і загальний розвиток особистості; предметом формування – особистість, а методи, які використовуються, орієнтуються на особистість (її вікові та інші характеристики), а сам педагогічний процес спрямований на збереження особистості» [33, с. 13].

Як стверджує І. Зязюн, «естетичне виховання є залученням людини до соціокультурного простору, отримання естетичного досвіду, що специфічно пов'язує її зі світом», відносячи естетичний досвід як «духовне утворення» до складних психічних явищ, які можуть бути розглянуті як системи та мати компонентну структуру» [69, с. 64].

За Є. Квятковським, особливістю естетичного виховання є цілеспрямованість процесу формування творчо активної особистості, здатної на основі розуміння нею естетичного ідеалу сприймати й оцінювати прекрасне, досконале, гармонійне, а також різноманітні естетичні явища в житті, природі та мистецтві. Автор визначає провідним завданням естетичного виховання формування у школярів художньо-естетичних і творчих здібностей – розвиток образного мислення на основі творчої практики [79].

Згідно з позицією Б. Ліхачова, «естетичне виховання є складним і суперечливим процесом, в якому переплітаються цілеспрямований педагогічний вплив зі стихійними впливами різного естетичного рівня» [109, с. 51].

Автор М. Семенов розуміє естетичне виховання як процес формування певного естетичного ставлення людини до дійсності, яке формує орієнтацію особистості на естетичні цінності та залучає її до них відповідно до уявлень

про її характер у певному конкретному суспільстві із залученням до цих цінностей [229].

За М. Фіцулою, поняття «естетичне виховання» є складовою виховного процесу, безпосередньо спрямованою на формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини [216, с. 315].

Автор О. Дубасенюк розуміє зазначене вище поняття як педагогічний процес взаємодії педагога та учнів, спрямований на формування естетичної культури та розвиток естетичного ставлення особистості до життя, набуття здатності до творчої діяльності за законами краси [143, с. 352]. Подібну думку висловлюють А. Кузьмінський, В. Омеляненко, трактуючи поняття «естетичне виховання» як сукупність дій вихователя і вихованців у процесі їхньої діяльності, які забезпечують формування естетичної культури особистості» [103, с. 277].

За Ю. Юцевичем, «естетичне виховання – це виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати, правильно розуміти та оцінювати красу навколишньої дійсності: природи, суспільного життя, праці, мистецтва; цілеспрямована діяльність, яка реалізується через реалізацію відносин її учасників, завдяки управлінню викладачем діяльнісним процесом [231].

Аналіз підходів учених до визначення поняття «естетичне виховання» дає підстави виокремити його найбільш суттєві ознаки: здатність сприймати, відчувати й розуміти прекрасне; художня діяльність; розвиток художніх здібностей; формування естетичної культури, розвиток естетичних поглядів, смаків та відчуттів. Отже, естетичне виховання є формуванням емоційно-естетичного досвіду та важливою складовою гармонійного розвитку особистості.

Узагальнення підходів дослідників до визначення поняття «естетичне виховання» дає підстави стверджувати, що зазначена науково-педагогічна категорія є цілеспрямованою діяльністю особистості щодо розвитку вміння

сприймати, розуміти та естетично оцінювати факти, явища, процеси реального світу на основі знань і практичних умінь у певному виді мистецтва. Варто зазначити, що процес формування естетичних почуттів, смаків, інтересів, потреб, уподобань особистості відбувається через художньо-емоційне опанування навколишньої дійсності.

Отже, на основі вищезазначеного виокремлено основні положення, що характеризують сутність естетичного виховання: по-перше, це процес цілеспрямованої дії; по-друге, це формування здатності сприймати й бачити красу в мистецтві та житті, оцінювати її; по-третє, метою естетичного виховання особистості є формування її естетичних смаків й ідеалів особистості; по-четверте, це розвиток здібності до самостійної творчості та створення прекрасного.

Вивчення підходів дослідників до тлумачення поняття «естетичне виховання» дає підстави стверджувати, що вони у змісті зазначеної вище наукової категорії виокремлюють такі спільні ознаки: здатність сприймати, відчувати та розуміти прекрасне; художня діяльність; розвиток художніх здібностей; формування естетичної культури, розвиток естетичних поглядів, смаків і відчуттів.

У контексті дослідження проблеми музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі поняття «естетичне виховання підлітка» розуміємо як педагогічний процес включення підлітків у музичну діяльність засобами народно-інструментального виконавства з метою пробудження естетичного ставлення до національного фольклору, мистецтва, до навколишнього світу та культурних цінностей.

У сучасних умовах музично-естетичне виховання підлітків має опиратися на кращі зразки українського національного фольклору, виховувати любов до народних українських традицій, до рідної землі та історії наших предків, сприяти формуванню основних компонентів

духовного світу особистості, національної самосвідомості та патріотичного мислення.

Музично-естетичне виховання розглядається представниками різних наукових напрямів: з точки зору філософії, культурології, мистецтвознавства, педагогіки, в тому числі й музичної [72].

Автор Ю. Юцевич вважає, що музично-естетичне виховання є окремою галуззю естетичного виховання та «сферою залучення членів суспільства до музичної культури, цілеспрямованим розвитком музичних здібностей особистості, виховання цілісного відчуття, переживання й розуміння образного змісту музичних творів, засвоєнням суспільно-історичного досвіду музичної діяльності, спрямованої на формування й розвиток засобами мистецтв естетичних почуттів, переживань, понять, інтересів, потреб, смаків, оцінок, образного мислення, творчих здібностей, гуманістичного ставлення до навколишнього життя і мистецтва» [231, с.92].

Варто зазначити, що інтеграція на основі тісної взаємодії різних елементів музичного і естетичного виховання ефективно впливає на процес розвитку духовної культури дітей. Досягнення оптимального впливу естетичної сутності музичного мистецтва на розвиток особистості вихованця забезпечує впровадження принципів і методів музичної педагогіки.

Музично-естетичне виховання розглядається вченими у двох аспектах: по-перше, як наслідок дії системи, яка зафіксована державним стандартом щодо певної освітньої системи, а, по-друге, зважаючи на те, що результатом музично-естетичного виховання є особистість, то результатом є її музично-естетичний досвід як сукупність особистісних якостей, музичних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, світогляду, музично-творчої діяльності.

Спільною науковою позицією вчених [26; 82;124; 131] є думка про те, що розвиток музичних здібностей і навичок музично-творчої діяльності вихованця здійснюється під час музично-естетичного виховання, яке

забезпечує не лише свідоме сприйняття творів музичного мистецтва, а й здатність критично ставитись до музичних явищ та зберігати і примножувати національні музичні традиції.

Вагомий внесок у дослідження проблеми музично-естетичного виховання належить зарубіжним вченим: Д. Еліот (D. Elliot) [238] досліджує питання формування навичок музично-естетичного сприймання, П. Елперсон (P. Alperson) [237] розробляє основи філософії музичного виховання, К. Свенвік (K. Swanwick) [242] вивчає вплив музики на естетичне виховання дитини, М. Трейсі (M. Tracy) [244] – основні завдання естетичного виховання.

На особливу увагу в дослідженні проблеми музично-естетичного виховання заслуговує педагогічна спадщина М. Трейсі, який здійснив науково-теоретичне обґрунтування науково-педагогічного підходу до музично-естетичного виховання дітей. «Основною метою музичного виховання дослідник вважає навчання дітей розумінню музики засобами ознайомлення дітей з народною музикою, творами великих композиторів та організації музичних гуртків, де можна вивчати музичну грамоту, історію музики, навчатись грі на музичних інструментах» [244, с.5].

Досліджуючи роль музики в процесі навчально-виховної діяльності, С. Пламмерідж (C. Plummeridge) стверджує, що на емоційну сферу особистості дитини впливає сам музичний матеріал, а одним із завдань музичного виховання вважає формування емоційної чутливості до музики та розвиток музично-естетичних почуттів [241].

Автор Д. Еліот (D. Elliot) переконаний, що музику можна краще зрозуміти, досліджуючи та вивчаючи її естетичні якості, слухаючи та виконуючи музичні твори. «Музичне мистецтво має здатність виховувати естетичні почуття, які виникають на основі сприймання прекрасного в процесі слухання та виконання музичних творів» [238, с.14].

За переконанням Я. Гордейчук, українське музичне мистецтво має значний естетичний вплив на особистість, педагогічне забезпечення якого ґрунтується на актуалізації емоційного співпереживання художніх образів, близьких за інтонаційно-образною природою національному світосприйманню особистості. Автор вважає, що естетико-виховний потенціал української музики полягає у високій духовності та гуманістичній спрямованості її художніх образів; у використанні широкої палітри національно-стильового та жанрового формотворення з опорою професійної музики на фольклор. Близькість інтонаційно-ладових барв національно-естетичному сприйманню учнів, мелодична орієнтація виражальних засобів, притаманна кращим зразкам вітчизняної музики, становлять музично-ментальне підґрунтя розвитку естетичної культури майбутніх громадян України. Заглиблення в інтонаційний лад музики дозволяє дітям відчувати особливості художнього сприймання світу конкретним народом, психологічні риси, типові характери його героїв, характерні «слова – речення» музичної мови даного народу [45].

Отже, узагальнення підходів учених до розуміння феномену «музично-естетичне виховання» дає підстави стверджувати, що зазначене поняття є:

- складовою духовного розвитку особистості, її художньо-емоційної сфери, естетичного ставлення до навколишньої дійсності;
- засобом розвитку її музичних здібностей у процесі свідомого сприймання творів музичного мистецтва та критичного ставлення до музичних явищ;
- спеціально організованим цілеспрямованим процесом формування музичних якостей і музично-естетичної свідомості особистості.

Музично-естетичне виховання реалізується засобами створення музично-естетичного середовища, що включає процес формування музично-естетичної свідомості особистості, систему її музичних здібностей і навичок музично-творчої діяльності.

Резюмуючи зазначене вище, визначаємо **музично-естетичне виховання підлітків** у контексті нашого дослідження як цілеспрямований процес включення підлітка в систему позашкільної музичної діяльності, спрямованої на вдосконалення музично-естетичних уявлень і на розвиток творчих музичних здібностей засобами народно-інструментального виконавства.

Згідно з сучасними науковими поглядами на особистісне орієнтоване виховання, гуманізацією і демократизацією позашкільної освіти, актуалізується проблема естетичного виховання підлітків у галузі музичної культури засобами народно-інструментального виконавства як невіддільна складова духовної культури особистості.

Народно-інструментальне виконавство як найдоступніший вид музичної діяльності найінтенсивніше збагачує естетичний досвід вихованців, ознайомлюючи їх з кращими зразками національної та світової інструментальної спадщини, творчістю видатних композиторів, виконавців, найкращих колективів. Варто зазначити, що багатоскладова комплексна природа виконавського мистецтва, його традиції та особливості функціонування у сучасному музичному житті суспільства зумовлюють змінність поглядів педагогів-музикантів на зміст народно-інструментального виконавства вихованців.

Словник української мови тлумачить поняття «виконавство» як творче виконання чого-небудь (музичного, літературного та іншого твору, певної ролі у театральній виставі, кінофільмі і т. ін.) [194]. Однією із форм залучення підлітків до зразків і цінностей музичної культури є творча виконавська діяльність, зокрема інструментальні ансамблі, оркестри ([7], А. Болгарський [25], Б. Брилін [31], В. Бриліна [32], Н. Коваленко [84], Ф. Соломоник [197]).

Найбільш доступним засобом колективного музикування, як зазначає В. Андреев, «...є гра в оркестрі народних інструментів, яка відіграє дуже

важливу роль у музично-естетичному вихованні, оскільки спрямована на розвиток національної самосвідомості учнів, засвоєння і відтворення музичного досвіду людства, усвідомлення потреби у збереженні національного музичного фольклору. Виразальні можливості гри на народних інструментах, зокрема темброва різноманітність та можливість легко об'єднувати виконавців в ансамбль, активізує їхні творчі здібності та розвиває музичні смаки» [5, с. 124].

У цьому контексті особливої актуальності набуває формування у підлітків інтересу до народно-інструментального виконавства, що стимулює у них потребу в самореалізації та є засобом розвитку духовності особистості. Домінантою у музично-виховному процесі є багатогранність музично-естетичної діяльності підлітків засобами участі у різних формах гурткової роботи в позашкільних навчальних закладах, що значно стимулює їх творчий розвиток як особистості. Свобода вибору діяльності та форм спілкування під час занять у гуртках забезпечують сприятливі можливості для задоволення інтересів, потреб, нахилів вихованців, виявлення індивідуальності. Тому, при педагогічно доцільній організації та оптимальному доборі методів впливу, заняття у гуртку може стати дієвим чинником формування музично-естетичної культури підлітків. Відомий композитор Д. Шостакович переконаний, що «любителами й знавцями музики не народжуються, ними стають ... необхідно лише пам'ятати, що музичний смак, розуміння музики найкраще формується у процесі інструментального навчання та інструментальної підготовки...» [127, с. 148].

Дослідник зазначеної вище проблеми А. Болгарський створив єдину комплексну систему навчання і виховання підлітків в інструментальному ансамблі. Її головною метою є залучення школярів до скарбів світового мистецтва, зокрема формування інтересу до народної музики через захоплення рок-музикою. Для активізації слухового самоконтролю дослідником проводився порівняльний аналіз при прослуховуванні учнями

аудіозаписів народних творів у виконанні відомих інструментальних ансамблів, ВІА, хорових колективів, солістів [25].

У науковій праці Н. Коваленко проаналізовано педагогічні умови підвищення музично-естетичної культури учасників самодіяльних інструментальних ансамблів [84].

Саме тому важливим є урахування в освітньому процесі готовності підлітків до здійснення необхідних процесуальних дій, пов'язаних з встановленням духовного зв'язку з музичним мистецтвом та його використанням у процесі навчання, дозвілля, творчості тощо.

На наш погляд, педагогічно доцільна організація та оптимальний вибір методів занять забезпечать музично-естетичну вихованість підлітків засобами народно-інструментального виконавства, результатом якої стане сформованість музично-естетичної культури та музично-естетичної компетентності.

1.2. Психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах

У сучасних умовах реформування всіх ланок освіти в Україні принципового значення набуває розгляд позашкільної діяльності як цілісної педагогічної системи музично-естетичного виховання особистості школяра в специфічних умовах її навчання і життєдіяльності. Найхарактернішими особливостями останньої є невимушене, неформальне спілкування і самовиявлення, вільний вибір форм і засобів діяльності, їх використання з огляду на вже сформовані ціннісні орієнтації, внутрішні мотиваційні установки вихователя і вихованців. Виховання, так само як і навчання, формування і розвиток, є складовими цілісного процесу творення

особистості школяра, що здійснюється під впливом зовнішніх суспільних факторів і внутрішніх процесів саморозвитку учня. Автор Н. Якса зазначає, що виховання є діяльністю, орієнтованою на створення позитивно виховного середовища та організацію спільної життєдіяльності вихователів і вихованців, спрямованою на формування ціннісних орієнтацій, творчий розвиток особистості [235].

Для дослідження проблеми музично-естетичного виховання у позашкільному навчальному закладі нами обрано вихованців підліткового віку, оскільки саме в цьому віці, як зазначають у своїх наукових працях А. Болгарський, Л. Коваль, О. Сапожник [25; 85; 159], відбувається активне формування музичних смаків та інтересів. Зокрема О. Сапожник стверджує, що «у підлітковому віці рівень нормативного відношення до мистецтва визначається характером інтересів і потреб учнів у спілкуванні з мистецтвом» [159, с. 20 – 22.]. Як підкреслює І. Єрошенко: «самодіяльна творчість підлітків різко відрізняється від творчості дітей іншого віку. У підлітка вже окреслюються інтереси і схильності, і тому він вибирає один із видів творчості і займається ним досить ґрунтовно, досягаючи певної досконалості» [57, с. 86]. Таким чином, художня самодіяльна творчість для підлітків стає своєрідним середовищем самоствердження і самовираження. Ломов Б. стверджує, що «на певному етапі свого розвитку особистість починає сама свідомо організовувати власне життя, а відтак певною мірою проявляє здатність визначати свій власний розвиток» [111].

Формування у підлітків певної системи музично-естетичних уявлень, поглядів, які зможуть допомогти їм виробити в собі критерії естетичних цінностей, готовність та вміння вносити елементи прекрасного у своє життя, починається зі сприймання оточуючого. Отже, виховання музикою не є ізольованим процесом, а пов'язане із соціальним і загальним психічним розвитком учня та здійснюється у контексті становлення цілісної особистості людини [156, с.60]. Встановлення діалогу вихованців підліткового віку з

музичним мистецтвом можливе, якщо вони навчаться його самостійно сприймати, глибоко аналізувати й оцінювати, а також творчо інтерпретувати, що дозволить їм стати суб'єктом цього процесу та виявляти відповідну активність, самостійність.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що вихованець підліткового віку має різний рівень готовності до взаємозв'язку з музичним мистецтвом: значна частина учнів має ще недостатній досвід пізнання та освоєння музичного мистецтва, відчуває значні труднощі у налагодженні плідного діалогу з проявами прекрасного в музично-виконавській практиці. Як зазначають К. Журба, Е. Заредікова, «для підлітків творчість є засобом самовираження і самоствердження. Значущими у підлітковій творчості є пошук і випробування власних можливостей, дослідження певних процесів, життєві відкриття» [60, с. 342].

Психологи, соціологи та педагоги звертаються у своїх працях до проблем підліткового віку. Жан-Жак Руссо характеризує цей період як «нове народження» людини та відзначає, що важливою рисою зазначеного вікового періоду є зростання самосвідомості, формування особистості. Г. Дідич зазначає, що важливим фактором розвитку підлітків є здатність до абстрактного мислення, формування активного, самостійного, творчого мислення.

Варто зазначити, що паралельно з фізичним та соціальним розвитком підлітків активно розвиваються почуття і емоції підлітків, формуються моральні ідеали, почуття відповідальності, патріотизму, національної гордості тощо. Отже, підлітковий вік є «періодом формування естетичних почуттів та естетичного ставлення вихованця до дійсності» [53, с. 77].

Дослідження І. Слятіної дає змогу стверджувати, що «саме у підлітковому віці формуються світоглядні принципи особистості й визначається її культурний рівень. У підлітка розвивається оцінювальне

світосприймання, уявлення, формуються естетичні почуття у процесі пізнання світу крізь призму мистецтва» [195].

Автор С. Гончаренко характеризує підлітковий вік як «стрімке піднесення життєдіяльності і глибоку перебудову організму; формування перших переконань особистості, врахування психологічних закономірностей розвитку підлітка, що є важливою передумовою успішного навчання й виховання дітей» [44, с. 255].

Дослідниця В.Мухіна висловлює думку, що найсприйнятливішими до впливу музики є саме підлітки, оскільки вони захоплені слуханням музики і включені у виконавську музичну діяльність, прагнучи вдосконалити мелодичний слух, ладове чуття, розвинути гармонійний слух, слухові уявлення та музичні здібності. Занурюючись у потік музичної уяви, художніх образів і переживання глибоких духовних почуттів, підліток розвиває свій внутрішній слух [125].

Ставлення до музичного мистецтва є важливим показником духовних потреб підростаючої особистості у підлітковому віці, який характеризується «появою нових потреб та інтересів у різноманітних сферах духовного життя, бажанням активно включатися у різноманітні форми позаурочної діяльності, прагненням до самостійності, зміни системи цінностей» [86, с. 71]. Це обумовлено такими факторами, як експресивність, ритмічність музики, що дозволяє підлітку висловити свої почуття й емоції, а також спроможність самої музики бути засобом міжособистісних комунікацій дітей і молоді.

Однією з проблем процесу музично-естетичного виховання у дітей підліткового віку є й те, що в цей період в учнів змінюється співвідношення конкретно-образного й абстрактного мислення. Виокремлюючи основні критерії та параметри розвитку цієї діяльності, Морозова підкреслює, що вони тісно пов'язані й залежать від психологічного і загальноестетичного розвитку дитини: розвиток здібностей до музично-естетичного сприйняття (багатство асоціацій при сприйнятті, наявність елементів творчої уяви, емоційна

чутливість до творів мистецтва); рівень сформованості естетичних оцінок – наявність знань, розуміння складності твору мистецтва, сприйняття всіх його частин відповідно до їх значення, ступінь розуміння мови певного виду мистецтва, рівень і характер оцінних суджень; розвиток здібностей до естетичної діяльності, ступінь залучення до художньої самодіяльності та творчості [41, с. 23-29].

Мотиви входження у світ музики у всіх підлітків різні: для одних заняття музикою є засобом саморозвитку, самовдосконалення, самовиховання, для інших – засобом міжособистісного і колективного спілкування, а для третіх – дозвіллям. Досліджуючи організовані форми музично-естетичного виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі, варто зазначити, що народно-інструментальна музика характеризується значним виховним потенціалом, який ще недостатньо реалізується. З нашого погляду, музично-естетичне виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах полягає у тому, що під впливом цілеспрямованого педагогічного керівництва універсальні загальнолюдські (пізнавальні, моральні, естетичні) цінності мають стати об'єктами переживання та усвідомлення їх вихованцями; музично – естетичні інтереси й потреби, здатність до сприйняття та оцінки музичних явищ, аксіологічна установка на творчу діяльність у сфері музики. Саме в розвитку музично-естетичного потенціалу підлітка формується його естетичний смак, ідеал, вдосконалюється його особистість згідно із загальнолюдськими законами добра, краси, любові і т.д. [20].

На переконання В. Москальця, однією з істотних ознак розвитку мислення у підлітків є поєднання абстрактності з образністю, що вказує на особливу їхню чутливість до художніх образів-символів, схильність до їх активного, творчого усвідомлення [122, с. 28].

Таким чином, ми вважаємо, що виховним середовищем, яке здатне

задовольнити вікові потреби підлітків у розвитку, є позашкільний навчальний заклад. Перехід позашкільних навчальних закладів у новий якісний стан співпадає у часі з усвідомленням позашкільної освіти не тільки як надзвичайно актуального явища для подальшого розвитку освітнього простору України, але і як однієї зі складових педагогіки розвитку. Автор Г. Пустовіт вважає, що позашкільна освіта є самоцінним самостійним видом освіти, а не додатком школи та ніколи не буде ніякою школою замінена, оскільки вона не зможе задовольнити зростаючі освітні інтереси і запити особистості [150]. Актуалізація розв'язання зазначеної вище проблеми в контексті теоретичних основ розвитку освіти і виховання учнів у вільний від навчання час, зокрема у позашкільних навчальних закладах, викликана необхідністю задоволення особистісних інтересів і потреб підлітків засобами впровадження особистісно орієнтованого підходу на основі принципів системності, інтегративності, дитиноцентризму, полікультурності.

Освітню діяльність позашкільного закладу, на переконання Н. Ганнусенко, слід розглядати як «поле-простір (культурне середовище, в якому можливий саморозвиток, що залежить від навколишніх умов); спосіб організації – діяльність або довільне, пасивне сприйняття довкілля; рівень діяльності – культуротворчість, яка має стати духовною основою дозвілля, головним стимулом розвитку учнів» [42].

Таким чином, позашкільний педагогічний процес будується на основі особистісно орієнтованого підходу, відмовляючись від шкільного авторитаризму у стосунках між педагогами та вихованцями. Такий підхід реалізовується за рахунок того, що дитина самостійно обирає середовище, в якому формується її поведінка та ставлення до оточуючих.

Позашкільний педагогічний процес характеризується утворенням об'єднань школярів не за віковою чи іншою ознакою, а за спільними інтересами, згідно з їх можливостями та потребами. Автор О. Бруднов визначає цінність позашкільної освіти у включенні підлітків у процес, який

дозволяє їм освоювати ту чи іншу галузь людської діяльності, знань, набуваючи вмінь та навичок, наслідуючи свого педагога, що надасть їм можливість зробити власний вибір [30].

Освітнє середовище закладів позашкільної освіти цілком здатне відповідати сформульованим А. Брудновим цінностям, адже саме у цих навчальних закладах вихованці мають безмежні можливості використовувати ресурси освітнього середовища для розкриття своїх талантів і здібностей, культивування здатності до пошуку власного соціального та особистого самовизначення. Цінність позашкільної освіти, на думку В. Міленіна, в тому, що вона компенсує недостатню варіативність шкільної освіти, сприяє професійному самовизначенню дітей та молоді та дозволяє самостійно визначати, а потім і продуктивно застосовувати знання, вміння і навички. Створення інноваційної освітньої моделі простору позашкільного закладу сприяє більш якісному забезпеченню задоволення освітніх та комунікативних потреб, соціалізації, розвитку творчих здібностей вихованців, самовдосконаленню та подальшому професійному розвитку психолого-педагогічного колективу [118, с. 140].

До основних напрямів позашкільної освіти, що визначені у статті 15 Закону України «Про позашкільну освіту», належать: художньо-естетичний, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, науково-технічний, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний, військово-патріотичний, бібліотечно-бібліографічний, соціально-реабілітаційний, оздоровчий, гуманітарний [66].

Безперечно, у позашкільному навчальному закладі підлітків приваблюють гнучкість його структури, різноманітність сфер діяльності і спілкування, а також суб'єкт-суб'єктні відносини, що побудовані на основі взаємодопомоги та підтримки.

Варто зазначити, що Т. Сущенко характеризує позашкільну освіту та виховання як гнучку, неформалізовану, пластичну структуру, що здатна

оперативно реагувати на змінні соціокультурні та освітні потреби дітей, врахувати їх індивідуальні потреби та здібності [205].

Отже, музично-естетичне виховання підлітків у позашкільному навчальному середовищі має такі особливості: ґрунтується на особистісно орієнтованому підході, який передбачає врахування потреб та інтересів кожної дитини; має різновікові об'єднання вихованців за спільними інтересами; забезпечує свободу вибору занять; характеризується гнучкістю, незаформалізованістю структури, яка оперативно реагує на зміну соціокультурних та освітніх потреб дітей, врахує їх індивідуальні можливості та здібності; здійснюється у дозвіллевий час підлітка.

Таким чином, у позашкільній діяльності підлітків приваблює відсутність примусу до занять, свобода їх вибору за власними інтересами. За визначенням ЮНЕСКО, позашкільна освіта є сьогодні відкритою, неформальною паралельною освітою, яка спроможна швидко і мобільно реагувати на зміни в соціальному середовищі, на різноманітність потреб і мотивів соціуму, здібностей дітей.

Процес виховання у позашкільних навчальних закладах має такі особливості: добровільна участь дітей; відсутність регламентуючих установок; диференціація учнів за інтересами до конкретної галузі праці, науки, техніки та виробництва; постановка перед кожним вихованцем близьких у досягненні завдань трудової діяльності; свобода і можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах благотворно позначаються і на характері самоорганізації майбутнього життя дитини, сприяють її базовій професійній підготовці і компетентності, допомагають знайти ідеальну модель майбутньої професійної діяльності, «приміряти» її до своїх можливостей і характеру ще в ранньому віці, точніше визначити місце в житті, повноцінно реалізувати творчі здібності.

Особливістю методики позашкільного педагогічного процесу є безперервність процесу музично-естетичного виховання; дитина не тільки

відтворює те, що засвоює, а й розвиває набутий досвід, доповнює його, вдосконалює – у цьому полягає закон творчої поведінки [205]. До проблеми виховання школярів у позашкільних закладах неодноразово звертається науковець Т. Цвірова, яка зазначає, що позашкільні заклади не лише надають додаткові знання, а й допомагають «відновити моральний та фізичний стан дітей та молоді» [222, с. 53].

На переконання О. Биковської, виховна діяльність у позашкільних навчальних закладах виконує три групи функцій: згідно з першою – вона пов'язана з програмуванням виховних впливів педагогів на вихованців, реалізацією методів і форм індивідуальної роботи; відповідно до другої – забезпечує створення виховного середовища з метою формування позитивної емоційної атмосфери засобами включення вихованців у різноманітні види творчої діяльності; щодо третьої – вона спрямована на корекцію різноманітних суб'єктних відношень дитини засобами нейтралізації негативних впливів соціуму та взаємодії з іншими соціальними інституціями [21].

Визначальним, з цього погляду, є формування у свідомості особистості підлітка наукової картини світу, громадянської позиції, активності у застосуванні здобутих знань у власній життєдіяльності. Зрозуміло, що виховати зазначені якості особистості неможливо без формування наукового світогляду у вихованця, його ціннісної й мотиваційної сфери, розширення сфери потреб, вироблення активної життєвої позиції. Саме тому важливими є актуалізація та розгляд філософсько-культурологічних, соціально-педагогічних і психолого-педагогічних засад розвитку особистості в освітньому процесі позашкільних навчальних закладів [66; 146].

Зокрема Т. Сущенко вважає, що «позашкільний педагогічний процес у загальній системі освіти виконує не додаткову, а випереджаючу і прогностичну функцію» [204], з чим ми, безперечно, погоджуємось, адже, маючи статус «необов'язкових», позашкільні навчальні заклади

задовольняють інтереси дитини, швидше реагуючи на її потреби та можливості, результатом чого є ефективне виховання особистості.

Повне уявлення про позашкільний педагогічний процес можна отримати, звернувшись до категоріального апарату позашкільної педагогіки. Так, Т. Сущенко зазначає, що її пріоритетними категоріями є насамперед такі поняття, як «співтворчість», «захоплення», «дослідництво», «психологічний комфорт», «діалог», «самовизначення», «обдарованість», «всебічний розвиток» тощо [201].

Співтворчість реалізується засобами впровадження педагогами позашкільних навчальних закладів методик колективної творчої діяльності: спільне вирішення поставлених проблем, виконання творчих робіт усіма вихованцями гуртка чи студії, участь у спільних виставках, колективних творчих справах тощо [224].

Як стверджують дослідники, «ефективність позашкільної освіти та виховання дітей і учнівської молоді може забезпечуватися лише за умови, коли ці заклади за своєю сутністю стануть цілісними, гармонійними освітніми комплексами, які будуть враховувати не тільки вікові, а й національні та регіональні особливості, й коли з їхньої структури не випаде жодна ланка, пов'язана з багатогранною життєдіяльністю індивіда» [59].

Як зазначає О. Жебровський, у практику позашкільної освіти й виховання необхідно впроваджувати нові підходи: особистісно орієнтований (спрямований на «ситуацію успіху»), особистісно діяльнісний (орієнтація на практичну соціально значущу діяльність), ціннісно-мотиваційний (формування системи цінностей і мотивацій), соціально адаптаційний (адаптація дитини до соціальних викликів), що забезпечить ефективність інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дитини, вироблення у неї вмінь і навичок самоосвіти, самовизначення, реалізацію індивідуальних здібностей та творчого потенціалу. Особливе значення для оптимізації позашкільної освіти має запровадження у практику закладів інноваційної

моделі цілісного позашкільного освітнього простору, побудованої на гуманістичній (культурологічній) парадигмі, де центром системи визначено дитину з її потребами, мотивами, бажаннями, інтересами, переконаннями, ідеями, ідеалами, самосвідомістю і якій було надано системність, ціннісно орієнтоване спрямування на самоактуалізацію й самодетермінацію особистості, творчий і соціально активний характер її навчально-пізнавальної діяльності [59].

Принципового значення набуває розгляд позашкільної діяльності як цілісної педагогічної системи музично-естетичного виховання особистості школяра в специфічних умовах її навчання і життєдіяльності. Найхарактернішими особливостями останньої є невимушене, неформальне спілкування і самовиявлення, вільний вибір форм і засобів діяльності, їх використання з огляду на вже сформовані ціннісні орієнтації, внутрішні мотиваційні установки вихователя і вихованців.

Аналогічну думку висловлює Т. Сущенко, стверджуючи, що «значення позашкільної роботи у всебічному розвитку особистості посилюється впливом на виховання не лише духовності й моральності, але й на задоволення різнобічних інтересів, а також стимулювання розвитку творчої обдарованості й індивідуальності, залучення дитини до загальнолюдської культури» [205, с.5].

Позашкільні навчальні заклади вирішують виховні завдання за допомогою залучення підлітків до культури і створення культурних цінностей. На думку Т. Дем'янюк, позашкільний педагогічний процес спрямовує внутрішню емоційну енергію вихованців на ціннісну орієнтацію духовної самореалізації людини в соціумі засобами творчої діяльності. Завдяки участі в активній діяльності із засвоєння загальнолюдських і національних цінностей вихованці мають змогу визначитись зі своїм місцем у житті [51].

Позашкільна освіта і виховання здійснюються диференційовано,

відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей вихованців з урахуванням їхнього віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я у різноманітних організаційних формах: гурткових та індивідуальних занять. Здобуття підлітками позашкільної освіти і виховання ґрунтується на принципах добровільності вибору діяльності та дитиноцентризму, що створює комфортні умови для самореалізації й самоствердження особистості, задоволення її інтелектуальних і духовних потреб та особистої свободи, захисту прав дитини, поваги до неї та визнання її гідності.

Формування інтересу до народної музики є важливою психолого-педагогічною умовою, що стимулює розвиток духовного світу підлітків, розширює їхній естетичний світогляд. Спілкування з народною музикою допомагає підліткам адаптуватися у культурному середовищі й досягти нові реалії суспільного життя. Соціальна значущість такого контакту визначається художньою глибиною музичних образів, якістю відображення в них духовного досвіду людини, здатної усвідомлювати трансформаційні процеси дійсності, готової до вирішення проблем сьогодення [185].

Дослідник О. Бруднов визначає відмінність мережі установ додаткової освіти дітей від інших освітніх установ у тому, що для дитини створюються умови для проходження нею іншого освітнього шляху – включення її в процес освоєння нею тієї чи іншої галузі людської діяльності, людського знання, набуття вмінь і навичок, що дає їй можливість здійснити свій вибір [30]. Освітнє середовище закладів позашкільної освіти цілком здатне відповідати сформульованим О. Брудновим цінностям, оскільки саме у зазначених закладах вихованці мають безмежні можливості використовувати ресурси освітнього середовища з метою розкриття своїх талантів і здібностей, здатності до пошуку власного професійного і соціального самовизначення. Цінність позашкільної освіти полягає в тому, що вона компенсує недостатню варіативність шкільної освіти, сприяє професійному

самовизначенню дітей та молоді дозволяє самостійно визначати, а потім і продуктивно застосовувати знання, вміння і навички. Створення інноваційної виховної моделі простору позашкільного закладу сприяє більш якісному забезпеченню задоволення освітніх та комунікативних потреб, соціалізації, розвитку творчих здібностей вихованців, самовдосконаленню та подальшому професійному розвитку психолого-педагогічного колективу» [118, с. 140.].

Важливе місце в організації колективної форми діяльності музичного гуртка займає ансамблева гра на народних інструментах, для якої характерні такі особливості: спільна мета, що вимагає об'єднання зусиль усіх членів колективу; розподіл виконавських функцій; встановлення між виконавцями стосунків взаємної залежності й відповідальності [191].

Для дослідження нами обрано вихованців підліткового віку, оскільки саме в цьому віці, як зазначають у своїх наукових працях А. Болгарський, Л. Коваль, О. Сапожнік [159], відбувається активне формування музичних смаків та інтересів. Зокрема О. Сапожнік стверджує, що «у підлітковому віці рівень нормативного ставлення до мистецтва визначається характером інтересів і потреб учнів у спілкуванні з мистецтвом» [159, с. 12].

Насамперед зазначимо, що психофізіологічні особливості сучасного підлітка вивчають такі вчені, як Г. Абрамова, Т. Бостанжиєва, В. Давидов, Т. Драгунова, Л. Ітельсон, Д. Ельконін, І. Кон, В. Крутецький, І. Кулагіна, В. Мухіна, А. Петровський, Д. Фельдштейн [78; 103; 133; 136; 158]. Вікова періодизація, прийнята психологами, уточнює межі підліткового віку: «від 10-11 до 15 років» [158; 205]. У педагогіці підлітковий вік найчастіше визначають як середній шкільний, перехідний від дитинства до юності. Він збігається з навчанням в основній школі (5-9 класи) [216].

Так, Д. Ельконін і Т. Драгунова прийшли до висновку, що провідною діяльністю дітей на цьому віковому етапі є особистісне спілкування, яке є особливою практичною діяльністю у середовищі підлітків, що спрямована на самоствердження і реалізацію норм ставлень, як у дорослих. Центральним

психологічним новоутворенням даного віку є почуття дорослості у підлітків (як форми прояву самосвідомості), що дозволяє їм порівнювати й ототожнювати себе з дорослими, знаходити зразки для наслідування, будувати за цими зразками свої ставлення з оточуючими. У підлітків виникає підвищена увага до своїх успіхів і досягнень у процесі діяльності, яка отримує ту чи іншу суспільну оцінку. Юсов Б. підкреслює, що «кожному з періодів розвитку свідомості дитини відповідає провідний на даному етапі тип художньої діяльності, що знаходиться у зв'язку з особливостями структури психіки дитини даного віку» [230].

Належить звернути увагу, що у підлітковому віці зростає соціальна активність школяра, яка спрямована на засвоєння суспільних та культурних взірців і цінностей. Головним у формуванні особистості підлітка вбачається розвиток його аксіологічно-мотиваційної сфери. Представники психологічної науки (Л. Божович, Л. Благонадьожина, М. Неймарк, Є. Савонько) розглядають ціннісні орієнтації підростаючої особи в аспекті домінуючих мотивів поведінки [70]. Савонько Є. зазначає, що при виникненні конфлікту між вимогами і прагненнями до бажаної оцінки – переважним мотивом поведінки є самооцінка, що пов'язано з прагненням підлітків до незалежності й самостійності суджень і дій [70, с. 81-111].

Особливу увагу в своїх дослідженнях Б. Мастеров і Г. Цукерман приділяють дітям у віці 10-12 років і розглядають цей вік як своєрідну кульмінацію психічного розвитку підлітків. Головні цінності цього віку: «самостійність, самовизначеність, саморозвиток» [144, с. 62]. Характеризуючи процес психічного розвитку підлітків, провідні психологи (І. Бех, В. Давидов, Т. Драгунова, Д. Ельконін) відзначають, що головні протиріччя виникають між новими потребами і можливостями їхнього задоволення [16; 40; 145, с. 62]. Таким чином, дієвими чинниками психічного розвитку школяра є подолання протиріч між породжуваними у цьому віці новими потребами й можливостями їх задоволення. Зазначені вище протиріччя розв'язуються у

процесі таких видів і форм діяльності, які, з одного боку, сприяють виникненню нових психологічних властивостей, а з іншого – забезпечують перехід дитини на більш високий рівень психічного і культурного розвитку.

Підліток має можливість вільно обирати сферу дозвілля, форми соціокультурної діяльності для розвитку своєї емоційної, інтелектуальної, соціальної та етичної (морально-духовної) сфер власної свідомості і діяльності.

Позашкільне виховне середовище привертає сьогодні все більшу увагу психологів, соціологів, педагогів, бо саме тут відбувається активний контакт підростаючої особи із навколишнім світом, акумулюється її культурний і життєвий досвід.

Під час вмілого виховного впливу «дорослішання» підлітка здійснюється у процесі його аксіологічного й морального розвитку, що проявляється у його ставленні до навколишнього світу, до людей, до самого себе. Формування таких ставлень можливе лише у процесі спілкування, яке здійснюється в певному середовищі» [76, с. 55].

Одним з найважливіших, організуючих і визначальних факторів виховання є особистість вихователя, якому належить вирішальна роль в організації і цілеспрямованому управлінні процесом виховання. Успішність останнього значною мірою визначається змістом і спрямованістю ціннісних орієнтацій педагога, професійною компетентністю. Вчені-педагоги Т. Антоненко, В. Бутенко, С. Карпенчук, В. Оржеховська, І. Підласий, І. Харламов та інші зазначають, що педагогічна робота з учнями середнього шкільного віку – найважливіша й найскладніша з сьогоденних виховних завдань. Для цього педагогам необхідно глибоко осмислити особливості розвитку і поведінки сучасного підлітка, вміти поставити себе на його місце в умовах освітнього процесу і реального життя [8; 35; 76; 140; 221].

Поряд з навчанням, спілкування являє собою специфічну діяльність, у процесі та результаті якої учні набувають різноманітних знань, оволодівають

певними вміннями та навичками, засвоюють певні звички. Спілкуючись у процесі різних видів спільної діяльності, учні пізнають характер один одного, вчаться сприймати і розуміти інших людей, усвідомлювати й оцінювати самих себе. Єдність виховного процесу полягає у формуванні колективістських взаємин між учнями і становлення самого дитячого колективу, чинниками успіху якого є включення вихованців у певні види спільної, колективної діяльності, що відповідає таким вимогам:

- цілі діяльності мають стати мотивами діяльності дітей, оскільки при цьому порівняно легко відбувається так званий «зсув мотиву на мету»;
- структура музичної діяльності і способи її організації повинні забезпечувати можливість усвідомлення кожним учнем важливості його особистого внеску;
- для успішного досягнення мети всього колективу;
- важливе значення має усвідомлення учнями суспільного значення результатів їх колективної діяльності;
- діяльність учнів, побудована на основі оптимальної самоактивності і самоорганізації як колективу в цілому, так і всіх його членів, забезпечить удосконалення структури і виховних функцій самого колективу, його впливу на кожного вихованця;
- заохочення, підтримка та стимулювання ініціативи кожного члена колективу створюють умови для розкриття його творчих можливостей.

Використання музики як виховного засобу базується на основі застосування методики добору музичного матеріалу і впровадження інноваційних форм з його ефективного використання, що сприятиме більш ефективному залученню вихованців до художньо-творчої діяльності, яка в повній мірі сприятиме музично-естетичному вихованню. Дослідниця В.Шацька вважає, що перш ніж вивчати музичний твір з вихованцями, педагог сам повинен розібратися у його музичному змісті й формі та можливостях його використання [226].

Отже, нами виокремлено психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах, а саме:

- музично-естетичне виховання підлітків у позашкільних навчальних закладах за змістом та за формою, ролевий зв'язок між підлітком і педагогом-керівником гуртка;

- музична діяльність підлітків заснована на добровільності, особистісно орієнтованому підході до інтересів і здібностей кожного вихованця;

- особливості змісту освітнього процесу позашкільних навчальних закладів, а саме: наявність різноманітних (зокрема індивідуальних) типових, авторських, комплексних та ін. програм, прогнозованим результатом реалізації яких є не лише поглиблені знання, вміння, спеціальні навички учнів, але й розвиток особистості вихованця, становлення його індивідуальності, формування системи цінностей;

- індивідуальний підхід у поєднанні з соціальною спрямованістю діяльності створює можливості для дитини знайти своє місце в колективі.

Музично-естетичне виховання ґрунтується на таких принципах: гуманізації (домінування ідеї унікальності кожного вихованця); визнанні самоцінності дитинства, орієнтації на створення комфортних психологічних умов для розвитку творчого потенціалу вихованця; дитиноцентризмі (пріоритет інтересів і потреб вихованця); природовідповідності та культуровідповідності (орієнтація на врахування індивідуальних природних задатків і можливостей розвитку підлітка); єдність процесу музично-естетичного виховання і соціокультурного середовища; творчої співпраці вихованців і педагога на основі партнерства; утвердження стосунків творчої співучасті у процесі музичної діяльності для досягнення спільних творчих результатів; індивідуалізації, що передбачає не лише врахування

індивідуальних особливостей вихованця, а й прийняття його цінностей для розвитку його неповторності.

Таким чином, найсприятливішим періодом музично-естетичного виховання засобами народно-інструментального виконавства у ПНЗ є підлітковий вік вихованця, якому властиві психологічні вікові новоутворення, що позитивно впливають на розвиток духовності особистості, її психічних функцій (підвищена емоційність, прагнення до ідеалу); сприяють розвитку моральних, громадянських, естетичних почуттів, емоційної чуйності на навколишню дійсність; впливають на якісні зміни в інтелектуальній сфері (формування абстрактного, теоретичного та ін. видів мислення), що розвиває самосвідомість підлітків, засвоєння загальнолюдських цінностей; сприяють розвитку самоконтролю, самокритичності, здатності до взаємодії, становленню Я-концепції, що розвиває здатність до самооцінки, самоаналізу, рефлексії, саморозвитку.

Висновки до першого розділу

Аналіз психолого-педагогічної літератури надав нам можливість розглянути теоретичні основи досліджуваної проблеми, визначити системно-інтегративну структуру поняття «музично-естетична вихованість» підлітків. На основі аналізу стану розробленості проблеми у філософській, соціальній, психолого-педагогічній вітчизняній та зарубіжній літературі уточнено зміст ключових понять дослідження: «виховання», «музичне виховання», «естетичне виховання», «музично-естетичне виховання», «народно-інструментальне виконавство».

На основі концептуального підходу до позашкільної діяльності як цілісної педагогічної системи виховання особистості школяра в специфічних умовах її навчання визначено психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків:

- музично-естетичне виховання підлітків у позашкільних навчальних закладах за змістом та за формою забезпечує ролевий зв'язок між підлітком і педагогом-керівником гуртка;

- музична діяльність підлітків заснована на добровільності, особистісно орієнтованому підході до інтересів і здібностей кожного вихованця;

- зміст освітнього процесу у позашкільних навчальних закладах характеризується наявністю варіативних (зокрема індивідуальних) типових, авторських, комплексних та ін. програм, прогнозованим результатом реалізації яких є не лише поглиблені знання, вміння, спеціальні навички підлітків, але й розвиток особистості вихованця, становлення його індивідуальності, формування системи цінностей;

- індивідуальний підхід до вихованця поєднується з соціальною спрямованістю діяльності та створює можливості дитині знайти своє місце в колективі;

– музично-естетичне виховання ґрунтується на принципах: гуманізації (домінування ідеї унікальності кожного вихованця); визнанні самоцінності дитинства, орієнтації на створення комфортних психологічних умов для розвитку творчого потенціалу вихованця; дитиноцентризмі (пріоритет інтересів і потреб вихованця); природовідповідності та культуровідповідності (орієнтація та врахування індивідуальних природних задатків і можливостей розвитку підлітка); індивідуалізації, що передбачає не лише врахування індивідуальних особливостей вихованця, а й прийняття його цінностей для розвитку його неповторності;

– інтеграція процесу музично-естетичного виховання і соціокультурного середовища;

– творча співпраця вихованців і педагога на основі партнерства, утвердження стосунків творчої співучасті у процесі музичної діяльності для досягнення спільних творчих результатів.

Результати дослідження першого розділу представлено в публікаціях автора [162, 163, 165, 168, 169, 170,171,172, 173,178, 180,184].

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

2.1 Критерії, показники та рівні музично-естетичної вихованості підлітків

У науковій літературі вчені неоднозначно визначають критерії музично-естетичної вихованості, ґрунтуючись на змісті тлумачення зазначеної науково-педагогічної категорії та використовуючи різні підходи до розуміння цього феномену. Музично-естетична вихованість, будучи абстрактним і системним продуктом, у деяких своїх параметрах і виявах не завжди доступна безпосередньому спостереженню і вимірюванню. З метою визначення структури музично-естетичної вихованості підлітків звернемося до розгляду підходів до її розуміння іншими дослідниками.

На думку А. Кир'якової, О. Рудницької, С. Степанової та інших, визначення критеріїв, відповідно до яких оцінюється результат освіти чи виховання, варто починати саме з виокремлення структурних компонентів особистісного утворення, що є підставою для науково обґрунтованого й об'єктивного оцінювання ефективності виховного впливу. З метою об'єктивного оцінювання ефективності педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків нами досліджено структурні компоненти музично-естетичної вихованості підлітків.

Поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб для суджень) пояснюється як ознака, на основі якої відбувається оцінка, визначення, розподіл чи класифікація чого-небудь [130, с. 7], як «мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу кваліфікації» [144, с. 371]. Вивчення науково-педагогічних джерел із зазначеної проблеми дає підстави

зробити висновок про відсутність єдиної думки щодо структури музично-естетичної вихованості підлітків, критеріїв та показників її оцінювання.

На думку І. Слятіної, «музично-естетична вихованість є інтегрованою властивістю особистості, яка покликана забезпечувати плідний духовно-практичний зв'язок з музичним мистецтвом як соціальною, художньою та естетичною цінністю; засвідчувати багатоаспектний досвід освоєння окремих творів музичного мистецтва, а також його жанрів і видів; спонукати особистість до активної взаємодії з музичним мистецтвом на основі його повноцінного сприймання, оцінювання та інтерпретації під час спілкування та виконання» [195]. Автор виокремлює такі критерії музично-естетичної вихованості учнів: ціннісно-змістовий (почуття, інтереси, погляди, орієнтації, потреби, які учні виявляють стосовно музичного мистецтва), інформаційно-орієнтаційний (особистісний досвід, засвоєні знання, визначені погляди), діяльнісно-процесуальний (участь у процесі сприймання, осмислення та використання на практиці музично-естетичних цінностей) [195]. На думку В. Гаснюк, «структурними компонентами музично-естетичної вихованості є: мотиваційно-пізнавальний, показниками якого є інтерес до музичного мистецтва, музично-естетичні знання, музично-теоретичні знання, музичний фонд; емоційно-оцінний, який характеризується емоційним відгуком на музику, здатністю до диференціації музичної мови, оцінного ставлення до засобів музичної виразності, характеру асоціацій; творчо-діяльнісний, який проявляється у музичних здібностях, виконавських уміннях, творчих проявах у різних видах музичної діяльності, частотою спілкування з музикою) та регулятивно-комунікативний, показником якого є національна самоідентифікація у музичному просторі» [43].

Компонентна структура музично-естетичного досвіду також окреслена в наукових працях Т. Завадської, де визначаються мотиваційно-орієнтовний компонент (музичні потреби, прагнення, переваги, знання); операційно-перцептивний (музичні вміння та здібності); контрольньо-оцінювальний

(рівень розуміння образного змісту музики, володіння естетичною оцінкою та інтерпретацією музичних творів) [62].

У дисертаційному дослідженні І. Реутської виокремлено три компоненти та їх відповідні критерії музично-естетичної вихованості учнів: «емоційно-вольовий критерій, який проявляється у зацікавленості, в захопленні музикою, у вмінні передавати емоційний зміст твору під час його виконання; когнітивний або пізнавальний критерій є досвідом засвоєння знань у галузі музичного мистецтва, розвиток інтелектуально - мисленнєвих дій, які сприяють осмисленню змісту музичного твору. Компонентами зазначеного критерію є елементарне знання основ закономірностей музичного мистецтва. Конативний (поведінковий) критерій проявляється через формування світоглядних і поведінкових установок під впливом виконавської діяльності чи вчинків учня, які відповідають естетичним емоціям і переживанням від сприйняття музики» [152, с. 110].

Отже, як показує аналіз існуючих досліджень, розробляючи критерії й показники естетичних орієнтацій, науковці не лише враховують характерні ознаки психофізіологічного розвитку школярів, але й особливості певного виду мистецтва, який стає домінуючим у процесі виховання, що, звичайно, має сенс. У контексті зазначеної думки цілком логічно розглянути диференційований підхід дослідника С. Куракіна до розробки критеріїв музично-естетичної вихованості підлітків. Автор визначає три групи зазначених критеріїв, зокрема до першої групи відносить психологічні критерії, спрямовані на виявлення музичних здібностей (музичні відчуття і сприйняття; музична діяльність; музична пам'ять і музична уява; музичний інтелект, музичні відчуття), на отримання інформації про специфіку зазначених здібностей, а також на аналіз психотипу і внутрішнього психологічного середовища для формування педагогічної стратегії музично-естетичного виховання; до другої – педагогічні, що тісно взаємодіють з

рівнями оцінки, не стільки з якісними особливостями музичних здібностей, умінь і навичок, скільки з кількісним результатом; до третьої – соціальні критерії, що оцінюють соціальну складову музично-естетичного розвитку дитини: інтерес до музики, наявність потреби у спілкуванні з музичним середовищем, захоплення музичним життям як суспільства, так і окремих груп. Посилаючись на три групи критеріїв, С. Куракін розробив їхню внутрішню структуру: група педагогічних критеріїв: *інтенсивність самостійних занять* – зазначений критерій інформує про зв'язок між рівнем інтересу до музичних занять і якістю виконаної самостійної роботи; виконавська культура – сукупність всіх технічних навичок гри і теоретичних знань, якими володіє учень і розкриває взаємодію практичного і теоретичного; критерій «співтворчість педагога та вихованця» характеризує здатність обмінюватись особистим естетичним досвідом і адекватно сприймати чужий. До групи психологічних критеріїв автор відносить: емоційно-естетичний (емоції учня як результат спілкування з музичним мистецтвом); критерій емоційно-естетичної регуляції або критерій саморегуляції, який характеризує психологічний механізм, здатний керувати психофізичною органікою; мотиваційний критерій, зміст якого полягає у відображенні мотивів, які спонукають учня займатись музичною діяльністю. Важливо зазначити, що група соціальних критеріїв (вплив родини на музично-естетичне виховання) розкриває світоглядні особливості батьків та їх вплив на дитину. Зазначений критерій спрямований на виявлення характеру культурного обміну в сім'ї, зокрема збагачення музично-естетичного досвіду дитини та залучення батьків до естетичного виховання. Дослідник зазначає, що в цілому всі критерії полягають у виявленні знань, умінь і навичок, однак мають єдину мету – формувати педагогічну стратегію: координувати педагогічний процес у кожному окремому випадку, з'ясувати сильні та слабкі сторони вихованця, однак відмінність лише в тому, що

здійснюють зазначений процес по-різному – психологічні критерії виявляють якісні аспекти особистості, педагогічно-кількісні [107].

На відміну від інших дослідників, М. Семенищева здійснює розподіл критеріїв естетичної вихованості за іншою ознакою, пропонуючи три конкретних оцінних критерії: перший критерій – розвиненість естетичних стосунків, спрямований на якісну і кількісну сторони емоційних реакцій та розкриває їх багатство і яскравість, стійкість емоційно-оцінних хвилювань, особливості естетичного сприйняття і смаку. Дослідниця визначає такі показники зазначеного вище критерію: естетичні почуття, естетичне сприйняття, творча уява, емоційні хвилювання. Перший критерій спрямований на оцінку здібностей до творчого сприйняття, засвоєння та індивідуального опрацювання будь-якої отриманої естетичної інформації, самостійного створення власного синтезу мистецтв, який відрізняється неординарністю, новизною, нестандартністю» [160, с. 151]. Другим критерієм авторкою визначено об'єм естетичних знань, який характеризується такими показниками: естетичною свідомістю, естетичним смаком, естетичним ідеалом, естетичними потребами. Третій критерій естетичної вихованості характеризується стійким проявом художньо-естетичних здібностей [160].

Згідно з точкою зору М. Дмитрієвої, до структури естетичного виховання підлітків належать три компоненти: емоційний, когнітивний та продуктивно-творчий, яким відповідають наступні критерії: емоційна чутливість на твори мистецтва, обізнаність та творча активність у галузі мистецтва [54].

Отже, більшість авторів наукових досліджень визначають такі якості у структурі музично-естетичної вихованості особистості: якості, що характеризують ціннісне ставлення до музичного мистецтва; якості, що визначають поінформованість та теоретичні знання з музично-естетичної галузі; якості що характеризують емоційне ставлення до музичного

мистецтва, та якості, що характеризують прояв активності у музично-виконавській діяльності. Кожний компонент у структурі музично-естетичної вихованості підлітка виконує свою функцію, зокрема: *когнітивний (пізнавальний компонент* орієнтує на засвоєння знань музично-естетичної галузі, що відповідає загальній меті художньо-естетичного виховання молоді в українському суспільстві); *мотиваційний* (ціннісно-змістовий, інформаційно-орієнтаційний) компонент передбачає прояв інтересу, музично-естетичних ціннісних орієнтацій підлітка; *діяльнісний* (діяльнісно-творчий, конативний, продуктивно-творчий, діяльнісно-процесуальний) характеризує сформованість виконавських умінь у процесі навчання гри на музичних інструментах.

На основі аналізу підходів учених до визначення структури музично-естетичної вихованості підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних закладах освіти нами визначено такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-творчий і соціально-комунікативний, які знаходяться між собою у тісному взаємозв'язку та одночасно є відповідними критеріями.

Змістом *мотиваційно-ціннісного критерію* є особистісна потреба підлітка у грі на народному музичному інструменті, інтеріоризація естетичних цінностей, ціннісний інтерес до музики, естетичне ставлення особистості до життя, розвиток музично-естетичних смаків, прагнення до творчої музичної діяльності, бажання опанувати музичне мистецтво; естетичне ставлення до музичного мистецтва. *Когнітивний критерій* передбачає музичні знання, вміння і навички, поінформованість про музичні жанри, народні музичні інструменти, сформованість музичного тезаурусу та інтегративних музичних знань і виконавських умінь, необхідних для якісного відтворення музичних творів. *Діяльнісно-творчий критерій* музично-естетичної вихованості підлітків характеризує застосування набутих культурологічних, мистецтвознавчих та естетичних знань, застосування

власного творчого досвіду у виконавській діяльності; творчу інтерпретацію музичних творів, сформованість виконавських умінь у процесі навчання гри на народних інструментах; створення творчого продукту музичної діяльності. *Соціально – комунікативний* критерій характеризує інтеграцію учня у музичне соціально-культурне середовище засобами *національної самоідентифікації у музичному просторі, активне включення в оточуюче музичне середовище*, залученням до участі в концертній та спільній музично-творчій діяльності.

Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та з метою діагностики музично-естетичної вихованості підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі нами розроблено критерії, їх показники та рівні, які визначені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Характеристика критеріїв, показників і рівнів музично-естетичної вихованості підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі

Критерій	Показники	Рівні музично-естетичної вихованості підлітків		
		Високий	Середній	Низький
Мотиваційно-ціннісний	1. Музичні схильності і потреби. 2. Усвідомлене емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності. 3. Підвищений інтерес до музичного мистецтва та до народно-інструментального виконавства.	1. Яскраво виражені музичні схильності і потреби. 2. Усвідомлене емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності. 3. Підвищений інтерес до музичного мистецтва та до народно-інструментального виконавства.	1. Виражені музичні схильності і потреби. 2. Ситуативне емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності. 3. Ситуативний інтерес до музичного мистецтва та до народно-інструментального виконавства.	1. Слабо виражені музичні схильності і потреби. 2. Не сформоване емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності. 3. Відсутній інтерес до музичного мистецтва та до народно-інструментального виконавства.

Продовження табл 1.1

Когнітивний	<p>1.Знання, вміння і навички з музично-естетичної галузі.</p> <p>2.Поінформованість про музичні жанри, народні музичні інструменти.</p> <p>3.Сформованість музичного тезаурусу та інтегративних музичних знань і виконавських умінь, необхідних для якісного відтворення музичних творів.</p>	<p>1.Наявність високого рівня знань, умінь і навичок з музично-естетичної галузі.</p> <p>2. Високий рівень поінформованості про музичні жанри, народні музичні інструменти.</p> <p>3. Високий рівень сформованості музичного тезаурусу та інтегративних музичних знань і виконавських умінь, необхідних для якісного відтворення музичних творів.</p>	<p>1.Не в повному обсязі сформовані знання, вміння і навички з музично-естетичної галузі.</p> <p>2.Часткова поінформованість про музичні жанри, народні музичні інструменти.</p> <p>3. Частково сформований музичний тезаурус та інтегративні музичні знання і виконавські вміння, необхідні для якісного відтворення музичних творів.</p>	<p>1. Поверхневі та несистематизовані знання, вміння і навички з музично-естетичної галузі.</p> <p>2.Відсутня поінформованість про музичні жанри, народні музичні інструменти.</p> <p>3.Несформованість музичного тезаурусу та інтегративних музичних знань і виконавських умінь, необхідних для якісного відтворення музичних творів.</p>
Діяльнісно-творчий	<p>1.Включеність в практичний вид народно-інструментального виконавства.</p> <p>2.Застосування набутих теоретичних знань з музично-естетичної галузі.</p> <p>3. Особиста інтерпретація музичних творів.</p>	<p>1.Творча виконавська музична діяльність.</p> <p>2.Активне застосування набутих теоретичних знань з музично-естетичної галузі.</p> <p>3. Творча особиста інтерпретація музичних творів.</p>	<p>1.Частково-епізодична включеність в практичний вид народно-інструментального виконавства.</p> <p>2.Вибіркове застосування набутих теоретичних знань з музично-естетичної галузі.</p> <p>3.Епізодична творча інтерпретація музичних творів.</p>	<p>1.Пасивність у виконавській музичній діяльності.</p> <p>2.Невміння застосувати набуті теоретичні знання з музично-естетичної галузі.</p> <p>3.Невміння здійснювати особисту інтерпретацію музичних творів.</p>

Продовження табл.1.1

Соціально-комунікативний	1. Національна самоідентифікація в музичному просторі. 2. Включення в оточуюче музичне середовище засобами участі в концертній діяльності. 3. Спільна музично-творча діяльність.	1. Активна національна самоідентифікація в музичному просторі. 2. Активне включення в оточуюче музичне середовище засобами участі в концертній діяльності. 3. Спільна музично-творча діяльність.	1. Прояв національної самоідентифікації в музичному просторі. 2. Епізодичне включення в оточуюче музичне середовище засобами участі в концертній діяльності. 3. Прагнення до спільної музично-творчої діяльності.	1. Відсутній прояв національної самоідентифікації в музичному просторі. 2. Не включений в оточуюче музичне середовище засобами участі в різних формах презентативної концертної діяльності. 3. Відсутнє прагнення до спільної музично-творчої діяльності.
--------------------------	--	--	---	---

На основі розроблених критеріїв та їх показників нами обґрунтовані та схарактеризовані три рівні музично-естетичної вихованості підлітків: високий, середній, низький.

Високий рівень музично-естетичної вихованості має підліток, у якого яскраво виражені музичні схильності і потреби, усвідомлене емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності, постійно проявляється підвищений інтерес до музичного мистецтва та до народно-інструментального виконавства; має ґрунтовні теоретичні знання з музично-естетичної галузі та вміння і навички музично-орієнтованої діяльності; характеризується творчою виконавською музичною діяльністю, активним застосуванням набутих теоретичних знань з музично-естетичної галузі, творчою особистою інтерпретацією під час музичного виконавства; проявляє національну самоідентифікацію у музичному просторі, епізодично включається в оточуюче музичне середовище засобами участі в концертній діяльності, прагнення до спільної музично-творчої діяльності.

Середнім рівнем музично-естетичної вихованості характеризується підліток, у якого виражені музичні схильності і потреби, ситуативне

емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності та ситуативний інтерес до музичного мистецтва та *до народно-інструментального виконавства*; має недостатньо повні теоретичні знання з музично-естетичної галузі та вміння і навички музично-орієнтованої діяльності; проявляє частково-епізодичну включеність у практичний вид народно-інструментального виконавства; вибірково застосовує набуті *теоретичні знання з музично-естетичної галузі*, епізодично творчо інтерпретує музичні твори.

Низький рівень музично-естетичної вихованості характерний для підлітка, який має слабо виражені музичні схильності і потреби, недостатнє емоційно-ціннісне ставлення до музичної діяльності та у якого відсутній інтерес до музичного мистецтва та до народно-інструментального виконавства; має поверхневі та несистематизовані теоретичні знання з музично-естетичної галузі; проявляє пасивність у виконавській музичній діяльності, невміння застосувати набуті теоретичні знання з музично-естетичної галузі, нездатний здійснювати особисту творчу інтерпретацію музичних творів; не проявляє національну самоідентифікацію у музичному просторі, не включається в оточуюче музичне середовище засобами участі в різних формах презентативної концертної діяльності, не прагне до спільної музично-творчої діяльності.

Таким чином, у даному підрозділі на основі узагальнення аналізу психолого-педагогічної літератури була визначена структура музично-естетичної вихованості підлітків, обґрунтовані та описані критерії, показники та рівні сформованості зазначеного особистісного утворення підлітків. Визначені показники, що відображають як часткові, так і системоутворювальні компоненти, необхідним чином виявляються у рівнях музично-естетичної вихованості підлітків.

Отже, кількісна характеристика музично-естетичної вихованості підлітків, що виражається показниками, переходить у якісну, яка відображає

рівень сформованості як окремих компонентів музично-естетичної вихованості підлітків, так і цілісного особистого утворення.

2.2. Організація, методика проведення та результати констатувального етапу педагогічного експерименту

Вивчення музично – естетичного виховання як науково-педагогічної проблеми, теоретичний аналіз наукових підходів у цьому контексті є основою для подальшого наукового пошуку. Відповідно до логіки наукового дослідження з метою встановлення фактичного стану музично-естетичної вихованості підлітків у позашкільних навчальних закладах було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту.

Констатувальний експеримент проводився з січня 2016 року по травень 2016 року на базі експериментальних позашкільних навчальних закладів: Будинку юнацької творчості Заводського району (м. Миколаїв), міського Палацу творчості учнів (м. Миколаїв), міського Будинку творчості дітей та юнацтва Інгульського району (м. Миколаїв), Первомайського районного центру дитячої творчості (м. Первомайськ Миколаївської області); Центру позашкільної роботи (с. Мішково-Погорілове Миколаївської області), обласного Будинку художньої творчості (м. Миколаїв).

На цьому етапі були визначені експериментальна група далі (ЕГ) у кількості 150 вихованців та контрольна група (КГ) у кількості 150 осіб, а також директорів (6 осіб), керівників музичних гуртків – 60, батьків – 150.

Під час проведення констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи з метою встановлення вихідного рівня музично-естетичної вихованості підлітків, відповідно до розроблених критеріїв, показників та рівнів, нами здійснювалась діагностика зазначеної якості у вихованців.

На даному етапі дослідження було проведено: аналіз документації з метою вивчення педагогічного досвіду зазначених ПНЗ; діагностику стану

сформованості інтересу підлітків до народно-інструментального виконавства, що виявлялося у вивченні індивідуальних особливостей досліджуваного феномена, ставлення підлітків до різних видів музичної діяльності; тестування мотивів сприймання народної музики; якісне оцінювання змістових характеристик інтересу до народно-інструментального виконавства та аналіз існуючих проблем у практиці музично-естетичного виховання.

Застосування під час констатувального експерименту таких методів дослідження, як анкетування (усне, письмове), інтерв'ювання респондентів, педагогічне спостереження дало змогу встановити рівні музично-естетичної вихованості підлітків.

Дослідження вихідного рівня музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ та КГ проводилось за визначеними критеріями – мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісно-творчим, соціально-комунікативним – на основі розробленого діагностичного інструментарію (табл.2.1.).

Таблиця 2.1

Діагностична програма

дослідження музично-естетичної вихованості підлітків

Компоненти	Методики дослідження
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - Анкета на визначення психологічної установки школярів на естетичне ставлення до дійсності (додаток Д). - Методика вибіркового аналізу для визначення рівня розуміння школярами сутності процесу естетичного відображення дійсності в творах мистецтва (додаток Е). - Дослідження музичних інтересів підлітків (додаток Ж).
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - Метод «Бліц-вибір» музичних творів (додаток А). - Методика «Предметне коло» (В. Дряпіка) (додаток Б). - Методика «Предметне коло» (В. Ражніков) (додаток В). - Дослідження асоціативних уявлень підлітків при сприйнятті музичних творів.
Діяльнісно-творчий	Методика дослідження оцінки функцій музичного мистецтва (додаток З).

Продовження табл.2.1

Соціально-комунікативний	Вивчення результативності залучення школярів підліткового віку до різних видів і форм художньої діяльності, участі в концертах, фестивалів та інших форм презентації публічного музикування.
---------------------------------	--

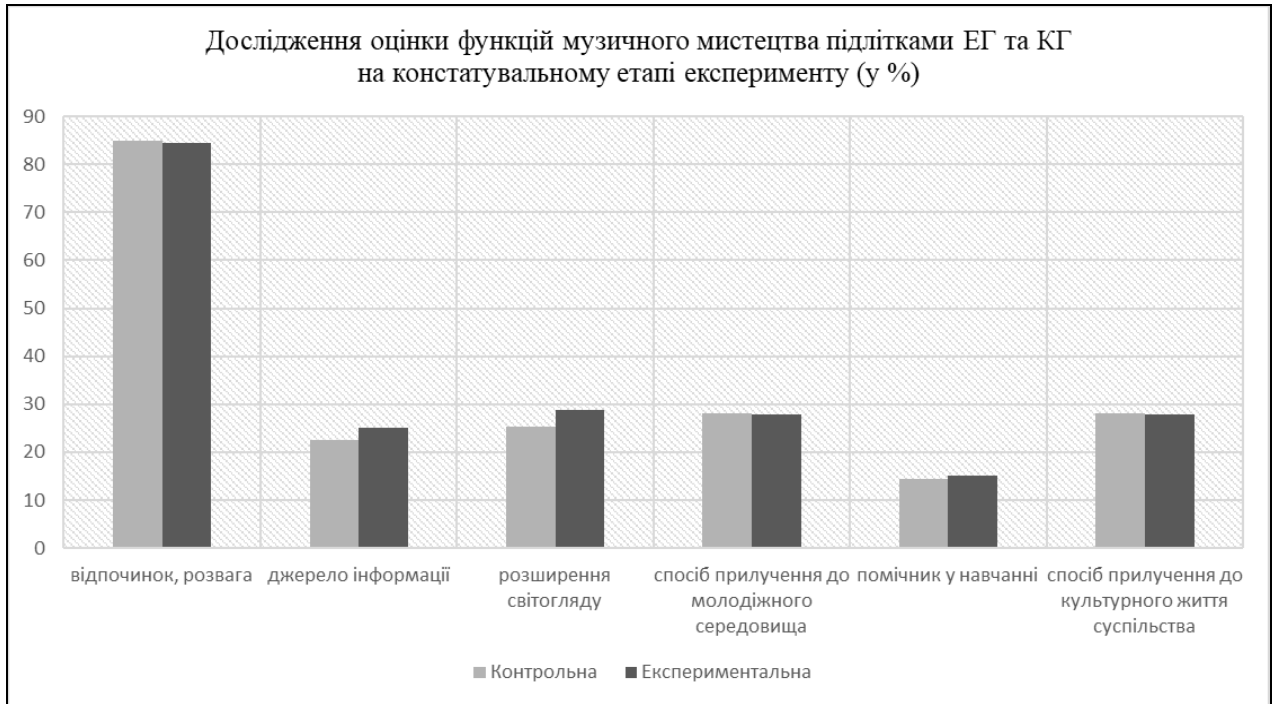
Результати дослідження за мотиваційно-ціннісним критерієм музично-естетичної вихованості підлітків дають підстави зробити висновок, що найбільшу значущість для респондентів ЕГ та КГ мають мотиви заняття музичним виконавством для «відпочинку та розваги» (ЕГ – 84,4%, КГ– 85,0%); як спосіб «прилучення до молодіжного середовища» (ЕГ– 27,9%, КГ– 28,1%); спосіб «прилучення до культурного життя суспільства» (ЕГ– 27,9%, КГ–28,1%). Респонденти як КГ, так і ЕГ не сприймають музичну діяльність як джерело інформації для розширення світогляду (додаток 3).

Отже, порівняльний аналіз оцінювання рівня значущості мотивів за їх показниками для підлітків ЕГ та КГ свідчить, що їх спонукає до музичної діяльності, в першу чергу, потреба розважитись та відпочити під час занять музикою у позашкільному навчальному закладі. Результати дослідження мотивів до занять музичним мистецтвом узагальнено в таблиці 2.2. та на рис.2.1.

Таблиця 2.2

**Дослідження оцінки
функцій музичного мистецтва підлітками ЕГ та КГ на
констатувальному етапі експерименту (у %)**

Групи	Мотиви до занять музичним мистецтвом					
	відпочинок, розвага	джерело інформації	розширення світогляду	спосіб прилучення до молодіжного середовища	помічник у навчанні	спосіб прилучення до культурного життя
Контрольна	85,0	22,5	25,2	28,1	14,4	28,1
Експериментальна	84,4	25,0	28,8	27,9	15,0	27,9

Рис. 2.1 Дослідження оцінки функцій музичного мистецтва підлітками ЕГ та КГ на констатувальному етапі експерименту (у %).

Дослідження музичних інтересів підлітків ЕГ та КГ дає підстави стверджувати, що респонденти обох груп не цікавляться літературою з питань музичного мистецтва, взагалі не відвідують концерти симфонічної та народної музики, що доводить низьку оцінку підлітками пізнавальної функції музичного мистецтва, зокрема засобами виконавства, його ролі у самовихованні й активізації художньої творчості. Однак більшість вихованців обох груп (ЕГ – 67,9%, КГ – 68,1%) слухають музику в домашніх умовах та інколи відвідують дискотеки.

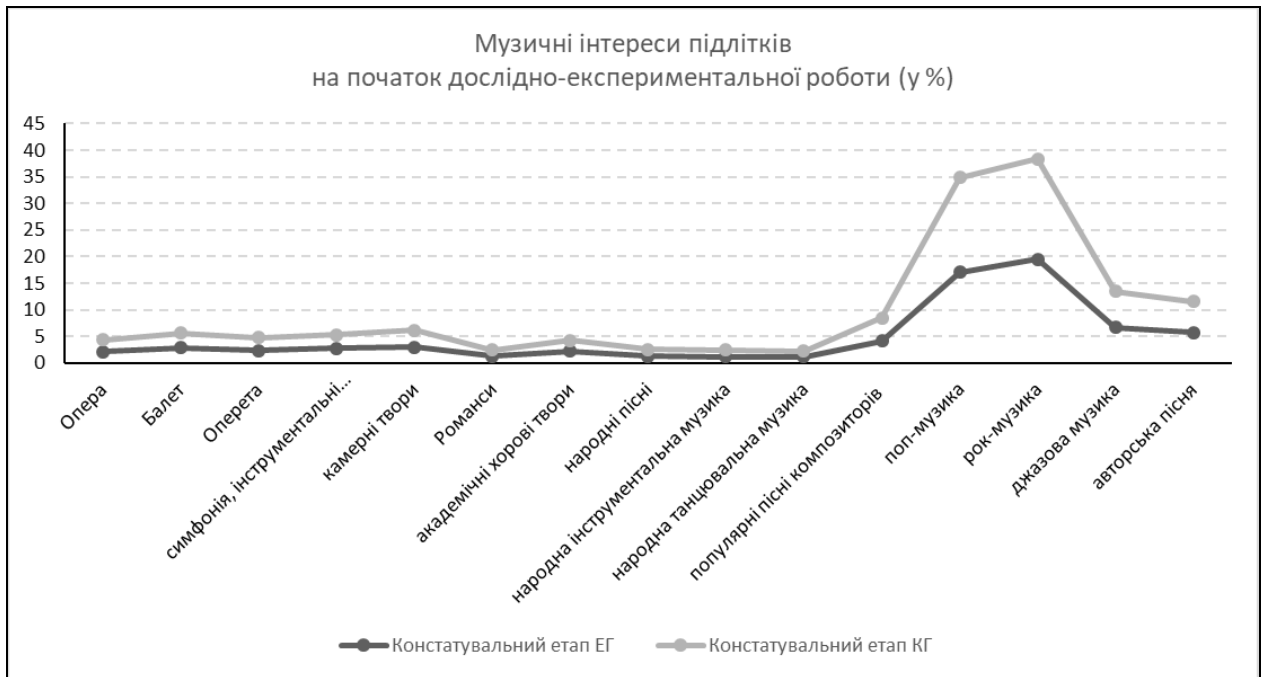
Результати анкетування підлітків ЕГ та КГ щодо мотивів - переваг до музичного виконавства в експериментальній групі – 30,2 %, у контрольній групі – 27,8 %; спілкування з друзями в ЕГ – 27,8 %, в КГ – 30,0 %; можливість вивчення нових музичних творів в ЕГ – 20,8 %, в КГ – 23,0 %; авторитет серед однолітків в ЕГ – 23,9 %, у КГ – 25,6 %; виступ перед публікою в ЕГ – 25,0 %, в КГ – 23,6 %. Порівняння результатів ЕГ і КГ дає підстави стверджувати, що показники мотивації вибору переваг вихованців майже не відрізняються.

З метою діагностики навичок естетичного оцінювання музичних творів вихованцями ЕГ та КГ ми запропонували учням принести на заняття декілька записів композицій улюблених виконавців, представити, розповісти про автора, виконавця, історію створення, потім самостійно відібрати музичний твір, обґрунтувати свій вибір. У результаті спілкування підлітків визначились шанувальники рок-, поп-музики, джазу, класичної і навіть народної музики (табл.2.3, рис.2.2).

Таблиця 2.3

**Музичні інтереси підлітків
на початок дослідно-експериментальної роботи (у %)**

Жанр музичного мистецтва	Констатувальний етап	
	ЕГ	КГ
опера	2,1	2,2
балет	2,9	2,7
оперета	2,3	2,5
симфонія, інструментальні концерти, п'єси	2,7	2,6
камерні твори	3,0	3,1
романси	1,3	1,1
академічні хорові твори	2,2	2,0
народні пісні	1,3	1,2
народна інструментальна музика	1,2	1,2
народна танцювальна музика	1,2	1,0
популярні пісні композиторів	4,1	4,4
поп-музика	17,1	17,8
рок-музика	19,5	18,9
джазова музика	6,7	6,8
авторська пісня	5,7	5,9

Рис. 2.2. Музичні інтереси підлітків на початок дослідно-експериментальної роботи (у %)

На питання керівника гуртка «Чим сподобалася вам та чи інша композиція?» були отримані такі відповіді:

– «Твір торкає мою душу», «допомагає жити», «красива мелодія» – 25,1 % (ЕГ), 24,9 % (КГ);

– «У пісні йдеться про реальне життя, про те, що мені близьке і що складно передати словами» – 16,7 % (ЕГ), 14,9 % (КГ);

– «Мені подобається виконавець, його зовнішність, одяг, манера поведінки на сцені, впевненість у собі. Хочу бути схожим (-ою) на нього» – 22,1 % (ЕГ), 22,9 % (КГ);

– «Музика дуже динамічна, запальна, допомагає забути проблеми власного життя, коли її послухаю, то поліпшується настрій» – 22,1 % (ЕГ), 22,2 % (КГ);

– «Ця композиція дуже гарна і технічна, я хочу навчитися її виконувати» – 13,1 % (ЕГ), 13,2% (КГ).

Таким чином, під час добору репертуару в більшості випадків вихованці як ЕГ, так і КГ керуються почуттями, емоційним ставленням, а в

меншій мірі у відповідях прослідковуються усвідомлені й аргументовані оцінки почутого, що свідчить про недостатній рівень сформованості навичок естетичної оцінки музичного твору.

З метою впровадження диференційованого підходу під час занять нами було досліджено також досвід музичної підготовки підлітків, які відвідують музичні гуртки ЕПНЗ: без спеціальної музичної підготовки таких вихованців – 80,5 % (ЕГ), 79,9% (КГ); аматорів, які тимчасово відвідували дитячі музичні школи – 13,9% (ЕГ), 14,1% (КГ); навчаються в ДМШ – 5,6% (ЕГ), 4,9% (КГ).

Таким чином, більшість вихованців ЕГ та КГ не мають практичного досвіду індивідуального та колективного музикування.

Важливим у контексті проблеми дослідження є дослідження потреби підлітків у спілкуванні на основі спільних інтересів, виявлення суб'єкта впливу на музичні уподобання. На питання анкети «Якщо останнім часом ви прослухали музичні записи (пропонувалося перелічити які), то хто порадив вам це зробити?» Відповіді розподілилися у такому співвідношенні:

- керівник ансамблю – 5,6 % (ЕГ), 4,9 % (КГ);
- друзі – 56,9 % (ЕГ), 54,9 % (КГ);
- однокласники – 31,9 % (ЕГ), 30,9 % (КГ);
- ведучі музичних радіо чи телепрограм – 6,9 % (ЕГ), 24,9 % (КГ);
- батьки – 6,9 % (ЕГ), 6,7 % (КГ);
- вибір здійснювався самостійно – 15,3 % (ЕГ), 15,2 % (КГ).

Отже, поради друзів відіграють вирішальну роль у виборі музичного твору для прослуховування.

Відповіді на питання «З чиїми поглядами в оцінці музичного твору ви частіше погоджуєтесь?» розподілилися таким чином:

- керівника ансамблю – 12,5 % (ЕГ), 14,1 % (КГ);
- друзів – 65,2 % (ЕГ), 64,9 % (КГ);
- однокласників – 36,1 % (ЕГ), 24,9 % (КГ);
- соціальних мереж – 25,0 % (ЕГ), 24,9 % (КГ);

– батьків – 6,9 % (ЕГ), 24,9 % (КГ).

Оскільки кожен респондент називав два і більш джерела інформації, то загальний відсоток отриманих відповідей перевищив 100%. Аналіз отриманих відповідей засвідчив, що поради друзів і однокласників більше впливають на музичні погляди й орієнтири підлітків.

Дослідження первинного сприйняття підлітками опери М. Римського-Корсакова «Золотий півник» було обумовлено тим, що, з одного боку, вона має соціальну й водночас сатиричну спрямованість, зовнішню доступність і глибинний філософський зміст, а з іншого боку – речитативний стиль викладу вокальних партій персонажів опери, який полегшує сприйняття змісту непідготовленими слухачами і, в певній мірі, близький до вокальної манери виконання рок-композицій.

У процесі первинного сприйняття опери М. Римського-Корсакова «Золотий півник» з'ясувалося, що підлітки як ЕГ, так і КГ не готові до усвідомлення її соціально-сатиричного змісту, визначення образного змісту і задуму автора твору.

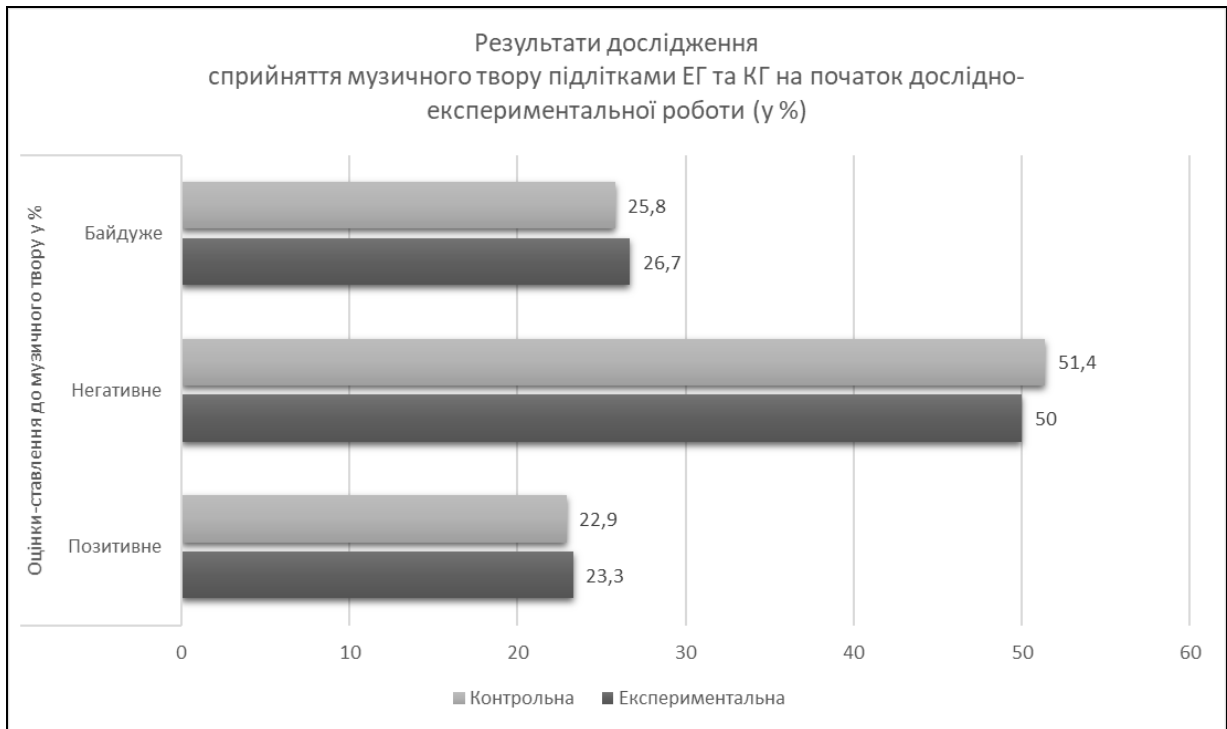
Вихованцям ЕГ та КГ було запропоновано висловити своє ставлення до зазначеного вище музичного твору: знаком «+» – є бажання продовжити прослуховування; «0» – мені байдуже; «-» – не хочу слухати. Результати обробки анкети представлено в таблиці 2.4. та на рис.2.3.

Таблиця 2.4.

**Результати дослідження
сприйняття музичного твору підлітками ЕГ та КГ на початок
дослідно-експериментальної роботи (у %)**

Група	Оцінки-ставлення до музичного твору у %		
	Позитивне	Негативне	Байдуже
Експериментальна	23,3	50,0	26,7
Контрольна	22,9	51,4	25,8

Рис.2.3 Результати дослідження сприйняття музичного твору підлітками ЕГ та КГ на початок дослідно-експериментальної роботи (у %)

Для вивчення емоційного відгуку вихованців при сприйнятті цього твору використовувалася вищенаведена методика В. Ражнікова [151].

Так, вихованцям було запропоновано підкреслити кілька епітетів, які найбільш відповідають характеру прослуханої музики. Дослідження емоційних відгуків вихованців ЕГ та КГ при сприйнятті опери «Золотий півник» М. Римського-Корсакова показало, що в цілому їхній характер виявився однаковим: вони відзначили такі основні модальності музичного образу твору: першого (дзвінке), другого (тріумфальне), третього (мужнє), дванадцятого (понуре), тринадцятого (граціозне), чотирнадцятого (гротескне), п'ятнадцятого (таємниче). Однак при виконанні наступного завдання – виділити «ядро образів», які характеризують царя Дадона і його оточення: Зоремана, Шемаханської цариці, Півника, народу – встановлено, що більшість підлітків ЕГ (90,1 %) та КГ (89,9 %) не встановили виражені ознаки, що характеризує неусвідомлене враження від сприйняття даного музичного твору.

Дослідження рівня сприйняття опери «Золотий півник» підлітками ЕГ та КГ дає підстави стверджувати, що 80,5 % (ЕГ) та 79,9 % (КГ) підлітків, що співпадає з показником відсутності досвіду музичної практики, не змогли правильно сприйняти, осмислити твір у єдності художньої форми та ідейного змісту. Наприклад, Вікторія Я. пише: «Музика опери «Золотий півник» змальовує образ царя Дадона. Він поневолив своїх підданих і довів їх до повного отупіння. В опері народ зображений інертним, пасивним, догідливим своєму недалекому правителю. Такий народ гідний свого володаря. Дадону протистоять чарівні образи Зоремана і Шемаханської цариці, які забарвлені загадковістю. Шемаханська цариця – східна красуня; вона граціозна, таємнича, зваблива, хитра і розумна, але вона бездушна до людей. Зореман – це уособлення мудрості. Півник – це образ відплати, він підкреслює неминучий крах дадонівського царства. Кожен образ має свій лейтмотив – музичну характеристику».

У подібних висловлюваннях, вихованці не враховують своєрідності художньої форми та її естетичного вирішення. Причина в тому, що через недолік музично-естетичного досвіду і знань підлітки оцінюють твір, спираючись лише на поверхневу констатацію змісту, а тому наведені описи, як правило, неконкретні. Через обмеженість повноцінного асоціативного фонду, їхні ставлення й оцінки досить поверхово відбивають логіку художньої думки.

У відповідях на питання анкети: «У чому своєрідність цього музичного твору?» 33,3 % від загальної кількості респондентів зазначили, що оригінальність опери полягає у динамічній; 25 % – тембральній; 13,9 % – ритмічній; 11,1 % – вокальній якості і тільки 5,6 % підлітків звернули увагу на структуру художніх образів, на багатство ладо-гармонічних зворотів, художніх засобів, рівновагу між вокальною й інструментальною фактурами, колорит мелодики тощо; 11,1 % підлітків не змогли відповісти на поставлене запитання. Недостатня сформованість музично-естетичних знань і уявлень не

дає можливості вихованцям як ЕГ, так і КГ виявити диференційований підхід до характеристики засобів музичної виразності. Складний музичний твір, яким є опера «Золотий півник» М. Римського-Корсакова, не може бути адекватно сприйнятим, пережитим, оціненим й осмисленим без теоретичної музичної підготовки вихованців (табл.2.5)

Таблиця 2.5

Асоціативні уявлення підлітків

при сприйнятті музичних творів на початок експерименту (у %)

Кількість названих музичних творів	Експериментальна група					Середній показник	Контрольна група					Середній показник
	Порядкові номери музичних творів						Порядкові номери музичних творів					
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5	
«0»	13,9	12,5	8,3	13,9	2,8	10,3	13,7	12,9	8,5	13,6	3,0	10,3
«1»	79,2	77,8	80,6	79,2	83,3	80,0	79,5	76,8	79,9	79,7	83,2	79,8
«2»	6,9	9,7	8,3	6,9	11,1	8,6	6,8	10,3	8,5	6,7	10,9	8,6
«3»	–	–	2,8	–	2,8	1,1	-	-	3,1	-	2,9	1,2

За результатами дослідження здатності виділяти сутність художньо-естетичних явищ, яке здійснювалось за методикою В. Ражнікова «Словник перцептивних ознак музичних творів» або «предметне коло», 63,9 % підлітків ЕГ та 64,2 % КГ визначили естетичні категорії опери М. Римського-Корсакова «Золотий півник» як «досконале», 22,2 % ЕГ та 23,1% КГ – «піднесене», 13,9 % ЕГ та 12,9 % КГ не впорались із завданням, що доводить недостатню готовність до аналізу складного музичного твору.

Аналіз результативності вхідного дослідження показав рівень музично-естетичної вихованості учнів ЕГ, що підтверджується статистичними даними в таблиці 2.6. та на рис. 2.4.

Таблиця 2.6.

**Рівні музично-естетичної вихованості підлітків
контрольної та експериментальної груп
на констатувальному етапі експерименту**

№ п/п	Групи	Рівні музично-естетичної вихованості підлітків (у %)		
		Низький (інформаційно-інтуїтивний)	Середній (еталонний рівень)	Високий (особистісно-усвідомлений)
1.	Контрольна	50,0	43,1	6,9
2.	Експериментальна	51,3	43,1	5,6

Рис.2.4 Рівні музично-естетичної вихованості підлітків контрольної та експериментальної груп на констатувальному етапі експерименту

Таким чином, порівняння рівнів музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ та КГ на констатувальному етапі дає підстави стверджувати про ідентичність вихідних показників зазначеного вище особистісного утворення. Кількісні та якісні результати дослідження свідчать, що в ЕГ низький (інформаційно-інтуїтивний) рівень мають 50,0 % підлітків, середній (еталонний рівень) – 41,3 %, високий рівень (особистісно-усвідомлений) – 6,9%. У КГ низький (інформаційно-інтуїтивний) рівень мають 51,3 % підлітків, середній (еталонний рівень) – 41,3 %, високий рівень (особистісно-усвідомлений) – 5,6%.

Висновки до другого розділу

На основі аналізу наукових підходів учених до визначення структури музично-естетичної вихованості підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних закладах освіти нами виокремлено такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-творчий і соціально-комунікативний, які знаходяться між собою у тісному взаємозв'язку та одночасно є відповідними критеріями.

На основі розроблених критеріїв та їх показників нами обґрунтовані та схарактеризовані три рівні музично-естетичної вихованості підлітків: високий (особистісно-усвідомлений), середній (еталонний рівень), низький (інформаційно-інтуїтивний), розроблено методику дослідження музично-естетичної вихованості підлітків на початок дослідно-експериментальної роботи.

Порівняння рівнів музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ та КГ з на констатувальному етапі дає підстави стверджувати про ідентичність вихідних показників зазначеного вище особистісного утворення. Кількісні та якісні результати дослідження свідчать, що в ЕГ низький (інформаційно-інтуїтивний) рівень мають 50,0 % підлітків, середній (еталонний рівень) – 41,3 %, високий рівень (особистісно-усвідомлений) – 6,9 %. У КГ низький (інформаційно-інтуїтивний) рівень мають 51,3 % підлітків, середній (еталонний рівень) – 41,3 %, високий рівень (особистісно-усвідомлений) – 5,6 %.

Аналіз результатів діагностики рівня компетентності керівників гуртків з проблеми дослідження дає підстави зробити такі висновки: у респондентів не визначена конкретна мотивація до музично-естетичного виховання підлітків; недостатньо правильно розуміють методику контекстного музикування; не виокремлюють принципи особистісно-орієнтованого підходу до музично-естетичного виховання підлітків; потребують підвищення ІКТ компетентності.

Результати дослідження другого розділу представлено в публікаціях автора [166].

РОЗДІЛ 3.

ОПТИМІЗАЦІЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

3.1 Обґрунтування педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства

Дослідження проблеми музично-естетичного виховання вихованців підліткового віку в умовах позашкільного навчального закладу потребує встановлення причинно-наслідкових зв'язків і залежностей, які проявляються у формі провідних тенденцій і визначають педагогічні умови зазначеного процесу. У демократичному процесі державотворення вихованню властива випереджувальна роль: по-перше, як засобу розвитку духовної культури; по-друге, як засобу самоорганізації, особистісної відповідальності дітей та молоді; по-третє, запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві [135].

Провідною тенденцією сучасного виховання молоді в Україні є гармонійне поєднання інтересів вихованців, що прагнуть до вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, яке забезпечує всебічний розвиток їх особистості та держави, яка ставить перед освітою завдання виховувати майбутніх громадян-патріотів, здатних забезпечити їй гідне місце у світовій спільноті.

Змістове наповнення основних орієнтирів виховання передбачає формування цінностей і ставлень особистості до себе і людей, суспільства і держави, природи і здоров'я, праці та мистецтва.

Визначені в зазначеному документі основні принципи виховання (національної спрямованості, культуровідповідності, цілісності,

акмеологічний принцип, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адекватності виховання до психологічних умов розвитку особистості, особистісної орієнтації, превентивності, технологізації) складають певну систему, в якій кожний з них гармонійно пов'язаний з іншими, що забезпечує ефективність виховного процесу. Педагогічне спілкування з вихованцем має спиратись на передову, прогресивну мораль – гуманістичну, в основі якої лежать демократизм, розумність, природність, принцип гуманізму, що полягає у визнанні людини найвищою цінністю на Землі, в опорі на особистість, яка здатна до самореалізації, самовдосконалення та розглядає її самоцінність як результат власного саморозвитку, самовиховання.

Як стверджує О. Биковська, «загальноєвропейська та світова тенденції до інтеграції та глобалізації в освіті, зміна освітньої парадигми, сучасний соціальний попит на якісну освіту зумовлюють важливість оптимізації такої діяльності – побудови навчально-виховного процесу в контексті впровадження інноваційних педагогічних технологій, удосконалення методико-педагогічних засад діяльності навчальних закладів для формування у дітей та учнівської молоді здатності засвоювати та використовувати знання у практичній діяльності. Процес виховання у позашкільній освіті має бути суб'єкт-суб'єктним та спрямованим на розвиток особистості вихованця з урахуванням індивідуальності й унікальності його життєвого досвіду [21].

Автор В. Вербицький акцентує увагу на впровадженні педагогічними колективами позашкільних навчальних закладів компетентнісного підходу для визначення стратегічних напрямів педагогічного впливу, створення умов для виховання у дітей і учнівської молоді толерантності та здатності до діалогу; розвитку громадських якостей, національної самосвідомості, патріотизму; реалізації форм і методів педагогічної взаємодії для формування у вихованців навичок і вмінь збереження здоров'я, культури організації вільного часу [38].

Отже, в сучасних умовах зміни концептуальних орієнтирів виховання молоді прослідковуються такі тенденції щодо забезпечення якості позашкільної освіти вихованців:

- гуманізація виховного процесу, що передбачає сприйняття особистості кожного вихованця як вищої соціальної цінності суспільства, установку на формування громадянина з високими інтелектуальними, духовними, моральними та фізичними якостями;
- варіативність змісту гурткової роботи;
- посилення впливу світової та національної культур;
- використання особистісно-орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, проектно-технологічного підходів в освітньому процесі;
- розвиток творчої активності особистості.

У зв'язку з актуалізацією гуманістичної парадигми позашкільної освіти, сутність якої визначається самою природою освітньої діяльності, в центрі якої є особистість вихованця, у позашкільних навчальних закладах необхідно, на основі реалізації освітніх інноваційних процесів, застосуванні провідного особистісно-орієнтованого підходу, створити простір для реалізації задумів, потреб та інтересів кожного підлітка.

Варто зазначити, що особистісно орієнтований підхід у закладах позашкільної освіти ґрунтується «...на особистісних замовленнях дітей та їхніх батьків, які постійно розвиваються і варіюються...» та є ефективним за умови «...надання допомоги дітям у їх самореалізації в умовах складної соціокультурної ситуації засобами проектування ефективних педагогічних методик та технологій» [92]. Ціннісно-мотиваційний підхід орієнтує на формування системи загальнолюдських й індивідуальних морально-духовних цінностей особистості та важливі позитивні мотивації досягнення нею мети життєдіяльності. Соціально-адаптаційний підхід до виховного процесу забезпечує адаптацію дитини до викликів та загроз сучасного суспільства,

завдяки виробленню умінь і навичок самоосвіти, самовизначення, реалізації індивідуальних здібностей та творчого потенціалу [148].

Як стверджує В. Кремень, «...формування поведінково-комунікативних умінь і навичок, забезпечує ефективне включення дитини в різні соціально-психологічні групи та ситуації спілкування» [102, с. 421].

Схожої думки Г. Пустовіт, який переконаний, що для досягнення суспільно значущих цілей важливо формувати в учнів уміння працювати в колективі, в об'єднанні людей, що є особливо важливим у сучасному суспільстві [147].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами встановлено, що музично-естетичне виховання підлітків як інтегративна позашкільна виховна діяльність допускає взаємодію двох сторін – суб'єкта і об'єкта, які знаходяться у визначеному освітньому просторі позашкільного навчального закладу, однією зі складових якого є педагогічні умови. Отже, в процесі організації певної конкретної педагогічної виховної діяльності для її ефективності необхідно створювати певні умови реалізації даної сукупності процесів.

З метою вирішення зазначеного вище завдання дослідження, нами здійснено аналіз і конкретизацію змісту, основних рис і ознак понять «умова» і «педагогічні умови», орієнтуючись на характер і природу проблеми музично-естетичного виховання, які покликані вирішити ці умови.

У довідковій літературі тлумачення поняття «умова» має багато спільного. Український тлумачний словник розглядає поняття «умова» як необхідну обставину, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [210].

У словнику з освіти та педагогіки поняття «умова» розглядається як «сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що діють на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання, навчання, формування особистості» [142, с. 36].

У тлумачному словнику сучасної української мови більш конкретизовано поняття «умова» – як «необхідна обставина, що уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [37, с. 1506], «як фактор, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник» [37, с. 1526].

Відповідно до філософського підходу тлумачення зазначеного вище поняття розглядається як «сукупність конкретних умов, яка утворює середовище перебігу того чи іншого процесу, явища, від якого залежить дія законів природи і суспільства» [214, с. 707].

Отже, з позиції філософії, «умова» є фактором, завдяки якому певне явище або певний процес виникає та здійснюється. Таким чином, якщо процес розуміється як фактор, то відповідно умови є обставинами, які необхідні для реалізації можливостей, закладених у тому чи іншому процесі (факторі). Достатньо ґрунтовне визначення поняття «умови» пропонує автор К. Касярум, розуміючи їх як взаємопов'язану сукупність обставин, засобів і заходів у педагогічному процесі, які об'єднані у дві групи – суб'єктивні внутрішньо-особистісні, об'єктивні зовнішні [77]. На думку дослідниці К. Касярум, саме зовнішні умови можна назвати суто педагогічними, оскільки вони створюються педагогом як організатором зовнішнього середовища освітнього процесу [77]. Автор Р. Гурова розуміє поняття «умова» як середовище, обстановка, без якої не можуть існувати предмети і явища, тобто зазначений феномен є тим, від чого залежить все інше [48].

Отже, результати комплексного аналізу поняття «умова» дозволяють зробити висновок, що зазначена категорія є загальнонауковою, а її сутність у педагогічному аспекті може бути охарактеризована такими положеннями: по-перше, умова є сукупність причин, обставин, будь-яких об'єктів; по-друге, позначена сукупність впливає на розвиток, виховання і навчання дитини; по-третє, вплив умов може прискорювати або сповільнювати процеси розвитку, виховання і навчання особистості вихованця, динаміку і

кінцеві результати виховного процесу. У сучасних дослідженнях поняття «умова» використовується при характеристиці стану функціонування педагогічної системи та її розвитку при обов'язковому дотриманні певних педагогічних умов. Проведені нами наукові розвідки дозволили з'ясувати, що дослідження явища «педагогічні умови» розглядається у довідковій літературі:

- як обставини, за яких відбувається що-небудь [132, с. 776];
- як обов'язкові обставини, передумови, що визначають, зумовлюють існування чого-небудь [58, с. 870-871];
- як необхідну обставину, що робить можливим здійснення, створення утворення чого-небудь або сприяє чомусь [193, с. 442].

Вивчення та аналіз наукових джерел дають підстави стверджувати, що поняття «педагогічні умови» активно досліджуються багатьма авторами. Так, зокрема, О. Федорова під «педагогічними умовами» розуміє сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей її здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [213].

На думку К. Біктагірова, «педагогічні умови» подаються у найкращому взаємозв'язку та створюють атмосферу плідної співпраці між педагогом і вихованцями [23].

Автор І. Зайцева розглядає поняття «педагогічні умови» як зовнішню передумову для існування і розвитку певних явищ [63, с. 57], тобто умови, від яких залежить та за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес, що опосередковується активністю особистості, групою людей. Отже, на думку І. Зайцевої, педагогічні умови впливають (прискорюють або гальмують) на розвиток педагогічних явищ, систем, якостей особистості тощо.

Дослідник В. Манько визначає «педагогічні умови» як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик

функціонування, які забезпечують високу результативність навчального процесу і відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності [112].

О. Бражнич вважає, що «педагогічні умови є обставинами, що сприяють розвитку чи гальмуванню навчально-виховного процесу, їх визначають як комплекс засобів, наявних у навчального закладу для ефективного здійснення зазначеного процесу» [27, с. 153 – 161].

Узагальнення підходів дослідників (К. Біктагіров, О. Бражнич, І. Зайцева, В. Манько, О. Федорова та ін.) дозволяє виявити такі ключові поняття при поясненні зазначеної науково-педагогічної категорії: обставини, умови, явища, фактори (чинники), шляхи, уявні результати, напрямки, спонуки. Дослідники В. Андрєєв, А. Ашерів, М. Зверєва, Н. Іпполітова, К. Костюченко, В. Логвіненко та ін. пов'язують педагогічні умови з конструюванням педагогічної системи, в якій вони виступають одним з компонентів.

На думку М. Зверєвої, «педагогічні умови є характеристикою змісту, організаційних форм, засобів навчання і характеру взаємодії між педагогом і учнями конкретної педагогічної системи» [67].

Дослідниця Н. Іпполітова також вважає, що «педагогічні умови є компонентом педагогічної системи, що характеризується сукупністю внутрішніх і зовнішніх елементів, які забезпечують розвиток як суб'єктів освітнього процесу, так і подальший розвиток та ефективне її функціонування» [71].

Автори В. Андрєєв, А. Ашерів, В. Логвіненко [5, с. 124; 12], пояснюючи зміст поняття «педагогічні умови», акцентують увагу на їх структурному та результативному компонентах. Дослідники А. Ашерів, В. Логвіненко переконані, що «педагогічні умови» повинні мати системний характер, чітко визначену структуру та забезпечувати зв'язки між елементами цієї структури [12].

На переконання В. Андрєєва, «педагогічні умови є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» [5, с. 124].

Аналогічну думку висловлює К. Костюченко, вважаючи, що зазначене вище поняття є не лише сукупністю об'єктивних можливостей, обставин і заходів педагогічного процесу, а й результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів змісту, методів, а також організаційних форм освітнього процесу для досягнення поставлених цілей [98].

Дослідниці Н. Тверезовська, Л. Філіппова виокремлюють кілька рівнів педагогічних умов: перший рівень – це особистісні характеристики вихованців, які детермінують успішність їх діяльності. Другий рівень педагогічних умов – безпосередні обставини реалізації зазначеного вище процесу – власне класичні педагогічні умови: зміст та організація діяльності; міжособистісні відносини, спілкування у групі; стосунки педагогів з вихованцями; адаптація особистості до нового освітнього середовища; взаємодія закладу освіти з навколишнім середовищем та ін. [199].

Проекція обставин виховного процесу в позашкільному навчальному закладі на суб'єктивний світ вихованця є другим рівнем педагогічних умов. У контексті розв'язання проблеми дослідження нами розглядається як суб'єктивне сприйняття підлітком музичної діяльності засобами народно-інструментального виконавства, яке характеризується їхньою внутрішньою мотивацією та системою ціннісних орієнтацій підлітків.

На підставі аналізу різних підходів дослідників щодо тлумачення науково-педагогічної категорії «педагогічні умови» нами з'ясовано концептуальні положення щодо розуміння зазначеного поняття:

- по-перше, педагогічні умови є складовою педагогічної системи та цілісності педагогічного процесу;

- по-друге, відображають сукупність можливостей освітнього, програмно-методичного та матеріально-просторового середовищ, які здійснюють вплив (як позитивний, так і негативний) на функціонування певної педагогічної системи;
- по-третє, структура педагогічних умов включає як внутрішні (вплив на розвиток особистісної сфери суб'єктів освітнього процесу), так і зовнішні (формування процесуальної складової системи) елементи;
- по-четверте, реалізація правильно визначених педагогічних умов оптимізує функціонування педагогічної системи.

Враховуючи означене вище, у контексті проблеми дослідження ми розглядаємо педагогічні умови як один з компонентів педагогічної системи позашкільного навчального закладу, що створює освітнє, програмно-методичне та матеріально-просторове середовища, які впливають на особистісний аспект музично-естетичного виховання підлітків і процесуальний аспект – *забезпечення його ефективного функціонування та розвитку*.

Розкриваючи зміст поняття «педагогічні умови», логічно стверджувати, що мова йде про обставини, пов'язані з організацією виховного процесу у позашкільному навчальному закладі, спрямовані на формування у вихованців підліткового віку, насамперед, музичних знань, умінь і навичок, розвиток їх музичної культури, яка є індикатором їхньої музично-естетичної вихованості. Отже, педагогічні умови ми визначаємо, як обставини музично-естетичного виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі, що детермінують результати розвитку особистості та оптимізують його досягнення.

Інтеграція змісту педагогічної організації процесу музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства є провідним механізмом забезпечення педагогічних умов, який забезпечує результат взаємодії між педагогами та іншими суб'єктами позашкільної діяльності підлітків.

Таким чином, педагогічні умови здійснюють взаємозв'язок між якістю організації народно-інструментального виконавства підлітків і забезпеченням музично-естетичного виховання засобами його змісту. Спираючись на аналіз сучасного стану музично-естетичної вихованості підлітків, вивчення практичного педагогічного досвіду позашкільних навчальних закладів, враховуючи вимоги нормативних державних документів про освіту та аналізу результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, нами розроблено та обґрунтовано такі педагогічні умови, що забезпечують оптимізацію зазначеної педагогічної діяльності:

1. Реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства.

2. Впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків.

3. Формування у підлітків потреби в творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музичної діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище.

Варто зазначити, що розроблені нами педагогічні умови за класифікацією належать до суб'єктивних умов, що впливають на функціонування і розвиток педагогічної системи, відображають потенціали суб'єктів педагогічної діяльності, рівень узгодженості їх дій, ступінь особистісної значущості цільових пріоритетів і провідних задумів освіти для вихованців та ін.

Розпочинаючи розробку **першої педагогічної умови**, ми припускаємо, що музично – естетичне виховання буде більш ефективним, якщо **педагоги реалізують особистісно орієнтований підхід до педагогічної взаємодії з вихованцями** у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства. Сучасний виховний процес передбачає створення розвивального життєвого простору, який надає можливість як вихователям,

так і вихованцям проявляти творчість до організації розвитку та саморозвитку, виховання та самовиховання, використовуючи не догматичні, авторитарні, а сучасні особистісно-орієнтовані педагогічні технології, в центрі яких має бути особистість. Концепції розвитку національної системи виховання вимагають оновлення виховного процесу, істотних змін у виховному процесі навчальних закладів [39, с. 6]. На думку Т. Сущенко, «особистісне зорієнтоване виховання, ідеї гуманізації і демократизації освіти є першочерговими завданнями перебудови виховної роботи у сучасних позашкільних навчальних закладах, де інтенсивніше, ніж у закладах загальної середньої освіти, проходить процес формування найважливіших характеристик повноцінної особистості: позитивне ставлення до власного життя, здатність до безперервного духовно-творчого самовдосконалення; соціальна відповідальність, культура інтелектуально-дозвіллевої діяльності та інші». [203, с. 6].

Сьогодні в Україні відбуваються соціальні й духовні зрушення та зумовлюють об'єктивну необхідність модернізації змісту освіти, загальнотеоретичною основою якої, на думку Г. Пустовіта, є парадигма особистісна зорієнтованого виховання [146].

«Підґрунтям особистісно орієнтованого підходу в педагогіці, на думку А. Маслоу, є гуманізм, який спрямований на виховання вільної, особистості, розвиток її самостійності та передбачає індивідуалізацію виховання і визнання пріоритету особистісного перед суспільним; організацію виховання на основі єдності соціального, психічного і біологічного; всебічне задоволення пізнавальних потреб особистості; виявлення і реалізацію особистісного потенціалу учнів» [113].

Як зазначає Е. Зеєр, особистісно орієнтований підхід є «становлення духовності особистості, що дозволяє їй реалізувати свою природну, біологічну і соціальну сутність» [38, с. 34].

Характеризуючи особистісно орієнтований виховний процес, І. Бех вважає, що воно повинне бути повноцінним, емоційно насиченим і суспільно значущим та при цьому спільне творче життя педагога й вихованців має відповідати їхнім основним соціогенним потребам. Особистісно орієнтоване виховання створює умови для усвідомлення вихованцем себе як особистості, його вільного і відповідального самовираження та реалізації сутнісної природи суб'єкта на основі любові до інших людей.

Отже, оптимальний розвиток особистості здійснюється при умові, якщо вихованець є суб'єктом виховного процесу, який забезпечує продуктивність впровадження особистісно орієнтованих технологій, що конкретизуються в сукупності взаємоузгоджених принципів: принципу цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій, особливості яких є активний вплив вихователя на вихованця; принципу особистісно розвиваючого спілкування, результатом якого є залучення вихованця до суспільних цінностей; принципу співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості, який реалізує емоційні стосунки між дорослими і дитиною [17].

У контексті проблеми дослідження ми вивчили думку вчених щодо визначення ролі педагога у процесі реалізації особистісно-орієнтованого підходу до виховання підлітків. Розкриваючи зміст побудови виховного процесу на основі особистісно орієнтованого підходу, І. Бех акцентує увагу на науковому розумінні педагогом внутрішніх закономірностей розвитку особистості в онтогенезі [17].

Дослідниця Л. Куклина вважає, що методологічною орієнтацією в педагогічній діяльності є «особистісно-орієнтований підхід, який забезпечує та підтримує процеси самопізнання, самореалізації особистості дитини, розвиває її неповторну індивідуальність» [104, с. 21].

Автор Л. Качалова розглядає реалізацію особистісно орієнтованого підходу крізь призму педагогічної підтримки і підкреслює, що в його основі

лежать процеси, спрямовані на розкриття особистісного потенціалу і створення умов для самоактуалізації особистості [78, с. 65].

Дослідник Є. Полат стверджує, що « метою впровадження педагогом особистісно орієнтованого підходу є організація продуктивної діяльності вихованців та створення найсприятливіших умов для неї» [141, с. 74].

На думку І. Беха, головним для педагога як організатора виховного процесу є завдання допомогти дитині усвідомити себе як особистість, що забезпечить опанування нею складових внутрішнього світу та морально-духовний розвиток [17].

Науковці З. Горова, В. Косенко та Н. Чайка, характеризуючи принцип особистісної орієнтації виховного впливу педагога на учня, акцентують увагу на тому, що загальні закони психічного розвитку проявляються кожній дитині своєрідно і неповторно. Вихователь, культивує в учня почуття самоцінності, впевненості у собі, надає йому право почуватися індивідуальністю та спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, відповідальної поведінки. Виховання освіченої особистості зі сформованими загальнолюдськими цінностями залежить від педагогічної діяльності вихователя [39, с. 6].

Основними завданнями вихователя в *особистісно орієнтованому вихованні* є заохочення активності вихованця, допомога йому в пізнанні самого себе, формування мотивації до постійного самовдосконалення, прищеплення ефективної його методики, чітке визначення духовних цінностей і змістовних життєвих орієнтирів, сприяння самовираженню, саморозкриттю і самореалізації вихованця, своєчасне коригування його дій [233].

На переконання А. Сембрат, виховний вплив, який забезпечується особистісно орієнтованою технологією, вимагає від педагога чіткої постановки завдань розвитку дитини та визначення напрямів їх реалізації

відповідно до бажань, потреб, здібностей кожного школяра. Технологічний рівень проектування виховного процесу підвищує професійну компетентність педагога з творчого пошуку та моделювання стосунків з вихованцями; значно підсилює роль особистості школяра, відкриває нові можливості самовдосконалення та реалізації його здібностей. Особистісно орієнтована технологія виховання забезпечує усвідомлення самоцінності кожної особистості у системі взаємовідносин з іншими людьми та світом, що приводить до актуалізації потреби у самовдосконаленні шляхом здійснення особистісного самовиховання. Впровадження особистісно орієнтованої технології в освітній процес ефективно впливає на становлення гуманістичних якостей учнів, ціннісного ставлення до себе, до інших людей, Батьківщини, природи, стимулює розвиток умінь і навичок [161].

Важливо зазначити, що дослідники Л. Качалова, Д. Качалов, А. Качалов виокремили ознаки особистісно орієнтованого підходу, зокрема: організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії; створення умов для самоактуалізації особистості; її активізація; забезпечення зовнішніх і внутрішніх мотивів учнів; отримання задоволення від вирішення навчальних завдань і завдань у співпраці з іншими суб'єктами освіти; забезпечення умов для самооцінювання, саморегуляції і самоактуалізації; перенесення акценту у функціях педагога на позицію фасилітатора [78, с. 34].

Отже, «особистісно орієнтоване виховання – як зазначає І. Бех, – це виховання методологічного типу, що ґрунтується на фундаментальних філософських, психологічних ідеях про людину, про виховання і процеси її індивідуально-особистісного розвитку, а також на сукупній реалізації і взаємному доповненні сучасних парадигмальних підходів: аксіологічного, особистісного, культурологічного, діяльнісного, синергетичного» [15, с. 55].

Важливим у контексті розробки першої педагогічної умови є розуміння поняття «педагогічна взаємодія», що домінує останнім часом у всіх галузях наукового знання, як розподіл ролей на суб'єкт-суб'єктній основі та є

чинником успішної і продуктивної співпраці. Розглядаючи поняття «педагогічна взаємодія», ми виходили з базового для багатьох наук поняття «взаємодія». Словник конфліктології тлумачить наукову категорію «взаємодія» як «феномен зв'язку, впливу, переходу, розвитку різних об'єктів унаслідок взаємного впливу один на одного та на інші об'єкти» [9, с. 305].

Автор Д. Белухін розкриває зміст поняття «взаємодія» як «сукупність процесів взаємовпливу різних об'єктів, їх взаємозумовленість, зміну стану та взаємний перехід» [14, с. 47].

Поняття «взаємодія» розглядається представниками різних наукових галузей знань, зокрема у філософії – як одна із загальних форм взаємозв'язку між явищами, чия сутність полягає у зворотному впливі одного предмета чи явища на інше [6].

Дослідник М. Заброцький зазначає, що «взаємодія» як філософська категорія характеризує структурну організацію будь-якої системи, процеси впливу її об'єктів (чи суб'єктів) один на одного та їхню взаємну зумовленість і є об'єктивною та універсальною формою руху, розвитку. Зазначена категорія стосується всіх видів соціальних процесів і діяльності людини, оскільки забезпечує взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп та індивідів [61].

З точки зору соціології поняття «взаємодія» є формою спілкування осіб, під час якої систематично здійснюється їхній взаємний вплив та реалізується соціальна дія кожного з партнерів, досягається пристосування дій, спільність поглядів у розумінні ситуації, змісту дій та певний ступінь солідарності або згоди між ними [46]. На думку О. Киричука, наукова категорія «взаємодія» – це, передусім, організація людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності [80].

Таким чином, сутність педагогічної взаємодії в освітній діяльності передбачає взаємний вплив суб'єктів один на одного в процесі вирішення

спільних завдань, під час якого можна досягнути найповнішого розкриття усіх якостей цих суб'єктів, їх особистісний та суспільний розвиток, самопізнання.

Особистісно-орієнтована модель педагогічної взаємодії характерна для педагогіки, побудованої на принципах визнання права за кожною стороною бути суб'єктом своєї власної діяльності. На переконання А. Орлова, особистісно-орієнтована модель взаємодії характеризується полі-суб'єктним підходом, який передбачає не просто засвоєння вихованцями суспільно-історичного досвіду, а спільне особистісне зростання, особистісний розвиток педагога і вихованців. Автором пропонуються такі принципи даного підходу:

- діалогізація педагогічної взаємодії – позиції педагога і вихованця повинні бути рівноправними;
- проблематизація – педагог актуалізує, стимулює тенденцію дитини до особистісного зростання;
- персоналізація – важливо включити у взаємодію елементи особистісного досвіду, які не відповідають рольовим очікуванням і нормативам;
- індивідуалізація – виявлення і розвиток загальних і спеціальних здібностей, вибір адекватних віковим та індивідуальним можливостям змісту, форм і методів [134, с. 70 – 80].

У контексті проблеми дослідження процес гуманізації позашкільної діяльності підлітка передбачає, насамперед, суб'єктний розвиток і саморозвиток його особистості, готовність реалізовувати музичні здібності засобами творчого підходу до народно-інструментального виконавства.

Таким чином, варто зазначити, що реалізація принципів особистісно-орієнтованого підходу до музично-естетичного виховання підлітків забезпечить вирішення проблеми розвитку їх суб'єктності, стимулювання їх активності та творчості у практичній музичній діяльності.

Створення атмосфери стимулювання, позитивної мотивації до музичної діяльності підлітків забезпечують суб'єктивні внутрішньо-особистісні чинники, до яких належать наявність: пізнавальних здібностей; ціннісних орієнтацій; усвідомлення значення музичної культури для загальнокультурного розвитку; наявність домінуючого мотиву при виборі гуртка художньо-естетичного напрямку. Забезпечення об'єктивних зовнішніх чинників (методичних, комунікативних й організаційних) музично-естетичного виховання підлітків передбачає: співпрацю суб'єктів зазначеного процесу, дотримання педагогами дидактичних принципів його індивідуалізації, диференціації, системності та послідовності; сукупність форм, методів, спрямованих на розвиток музичних здібностей вихованців засобами народно-інструментального виконавства; організацію взаємодії вихованців і педагогів на основі діалогічності спілкування.

Варто зазначити, що суб'єктивні внутрішньо-особистісні та об'єктивні зовнішні чинники є нерозривними за значущістю підвищення ефективності музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільному навчальному закладі. А. Буров, висловлюючи думку, що естетичне виховання має бути спрямоване на розвиток особистості, формування її естетичної культури, розвиток здібностей для саморозвитку, творчих потреб, зазначає, що «метою (результатом) естетичного виховання є естетичний та загальний розвиток особистості; предметом формування – особистість; методи, які використовуються педагогом, повинні орієнтуватись на особистість (її вікові та інші характеристики), а сам педагогічний процес – спрямований на збереження особистості» [34, с. 13].

Важливо зазначити, що принцип суб'єктного розвитку і саморозвитку особистості підлітка у цілісній системі позашкільної освіти є основоположним у процесі становлення особистості вихованця у реальному соціокультурному і освітньому просторі, розвиток його творчого потенціалу,

формування внутрішньої установки на самоосвіту, самовиховання і саморозвиток.

Отже, основоположним принципом у цілісній педагогічній системі позашкільного навчального закладу є суб'єктний розвиток і саморозвиток особистості вихованця засобами залучення до народно-виконавської діяльності. Поряд із музично-естетичним вихованням важливим є оволодіння музичними знаннями, навичками гри на народних інструментах.

Одним з можливих варіантів реалізації зазначеного принципу є індивідуальна музична діяльність підлітка, яким може бути народно-інструментальне виконавство. Зазначене дає вихованцям можливість відчувати себе суб'єктом власного становлення як виконавця в умовах особистісно-орієнтованого педагогічного процесу. Принцип індивідуального підходу в музичній педагогіці є пріоритетним, оскільки пов'язаний із завданням розвитку властивих для кожного учня рис та особливостей, які становлять творчу музичну індивідуальність. Найактивніше впливати на музичний розвиток учнів дають змогу індивідуальні заняття з фаху, на яких застосовуються різні прийоми впливу та активні методи навчання: по-перше, у змісті музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства повинні бути відображені перспективні цілі педагогічної діяльності керівника гуртка, які мають ґрунтуватись на індивідуальних музичних здібностях вихованця; по-друге, необхідною вбачається можливість відбору інноваційних педагогічних засобів, форм і методів, застосування яких спрямовується на формування мотивації підлітків до народно-інструментального виконавства, самостійне цілепокладання і співтворчість з педагогом. Адже важливим є залежність між формуванням навичок народно-інструментального виконавства і змістом музично-естетичного виховання підлітків в умовах розкриття їхнього особистісного творчого потенціалу засобами включення інноваційних методичних складників. Реалізація зазначеного підходу дозволить вирішити проблему

розвитку суб'єктності, забезпечити стимулювання їх активності і творчості у практичній музично-виконавській діяльності.

Отже, першою педагогічною умовою, здатною, на нашу думку, оптимізувати процес музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі, нами визначено реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства, що характеризується ставленням до вихованця як до суб'єкта власного розвитку; орієнтацією на розвиток і саморозвиток його особистості; співтворчістю та співпрацею; досягненням продуктивного творчого діалогу.

Друга педагогічна умова музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі – *впровадження методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків*, пояснюється необхідністю взаємодії традиційних та інноваційних методів.

Метод контекстного музикування ґрунтується на принципах музичної педагогіки, розроблених К. Мартисеном і Л. Баренбоймом, та відповідно до яких враховується, в першу чергу, вік вихованця, що мотивує педагога до вибору певних прийомів, засобів музично-естетичного виховання, яке в підлітковому віці спрямовується на розвиток логічного мислення на основі постійного збагачення емоційно-слухового досвіду, який тісно переплітається з виконавською діяльністю [13]. Дослідник С. Куракін визначає поняття «метод контекстного музикування» як активну музичну діяльність (спів чи гра на будь-якому інструменті), що контролюється педагогом і здійснюється в інформаційному полі, в якому музикант (учень) свідомо інтегрувався для збагачення та вдосконалення своєї музичної культури, отримання теоретичних знань, розвитку практичних умінь у їх нерозривній єдності.

Контекстне музикування – це метод у тому сенсі, що це «система принципів, <...>, правил, якими необхідно керуватися» [4, с. 218].

Метод контекстного музикування, вирізняючись особливою гнучкістю й ефективністю роботи, проявляє себе не тільки як «реєстр методів», а і як якісно нова методологічна основа, яка потенційно здатна генерувати нові прийоми та підходи до музично-естетичного виховання [108].

У зв'язку з цим, коли ми говоримо «метод контекстного музикування», ми маємо на увазі систему принципів і умов, якими керуємося при здійсненні музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі. У більш вузькому сенсі контекстне музикування трактується як процес безпосереднього виконання будь-якого музичного твору, якому передувала творча, інтелектуальна або дослідницька діяльність, спрямована на індивідуальну інтерпретацію музичного матеріалу, яка потребує особливого педагогічного підходу. Тому метод контекстного музикування має на увазі використання не тільки сторонніх методів, адаптованих під індивідуальні заняття, а й передбачає власні прийоми музично-естетичного виховання, спрямовані на інтегрування вихованця у живе музичне середовище.

Контекстне музикування містить дві групи компонентів – базову і додаткову; до першої належать: теоретичне і практичне засвоєння елементарної теорії музики; знання основних законів класичної гармонії і вміння визначати гармонійні функції у контексті окремо взятого твору; знання музичних форм і вміння виявляти в творі формотворчі складові елементи (фраза, пропозиція, період); володіння історичними знаннями про ключові етапи розвитку музичного мистецтва: здатність визначити стильову і жанрову приналежність виконуваного репертуару; ознайомлення з приватними елементами музичної естетики для формування основи філософсько-ідейного підходу до музичного мистецтва. Додаткова група формується з видів практичної діяльності засвоєння музичного середовища, а

також із освоєння непрямих інформаційних елементів, що сприяють розширенню кругозору в різних сферах музичного мистецтва і занурення в естетичне середовище: додаткове слухання музики – освоєння спадщини музики, а також формування адекватного уявлення про роль народних музичних інструментів у сучасній музичній культурі; організація колективного музикування для освоєння учнями особливого виду музичної діяльності – збагачення музично-естетичного досвіду; ознайомлення з творчістю відомих українських виконавців та спільний аналіз їх записів і концертних виступів (виявлення основних особливостей їхньої манери виконання, оцінка сильних і слабких сторін кожного); участь у тематичних концертах – прилучення до творчості окремого композитора або музики окремої епохи; взаємодія з живим концертним середовищем – відвідування доступних концертів [107].

Автор визначає мету впровадження контекстного музикування як подолання протиріч і скорочення дистанції між практичним музикуванням і змістом музичної культури через творчу діяльність [107, с. 36].

Методологічною основою впровадження методу контекстного музикування у позашкільному навчальному закладі є постійне оновлення педагогом методичних можливостей музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства. Дослідник та автор музичної педагогіки Л. Баренбойм сформулював принципи педагогічної роботи в системі творчого виховання, на які слід спиратися у процесі впровадження методу контекстного музикування: творче виховання повинне виключати методи, спрямовані на формальне засвоєння знань і умінь; неприпустимість будь-якої форми педагогічного авторитаризму; пріоритет творчості й тільки потім виховні завдання; індивідуальність учня є основою педагогічної діяльності; послідовність стадій розвитку; спрямованість педагога на культивування інтересу учня до практичних музичних занять і до музичного мистецтва в цілому; розуміння взаємозв'язку

між задумом і технікою; прагнення до подолання штампів у процесі учнівської інтерпретації; особистісні якості педагога виходять за рамки педагогічної компетенції, оскільки він повинен володіти широким кругозором у сфері гуманітарних наук [13, с. 24 – 27].

Як зазначено в «Основних орієнтирах виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», «реалізація сучасних технологій виховної роботи у практиці можлива на основі проєктування розвитку особистості вихованця, що дозволяє: практично реалізувати індивідуальний підхід; планувати і прогнозувати результати виховних впливів; обирати найбільш ефективні для даного учня або класного колективу форми і методи виховної роботи; об'єктивно оцінювати ефективність і результативність виховної роботи». Отже, важливо констатувати, що відбувається перехід від «педагогіки заходів» до «педагогіки цілеспрямованого і свідомого формування особистісних рис і якостей молоді людини». Основними елементами виховної технології є: конкретизована мета виховної діяльності; завдання, що конкретизують дану мету; цільова група виховної діяльності; очікуваний кінцевий результат; критерії оцінювання результативності та ефективності виховних впливів; власне зміст виховної діяльності як спільної діяльності вихователя і вихованця; форми виховання; методи здійснення виховної роботи; часовий проміжок, протягом якого буде здійснюватись виховна робота за даним проєктом [135].

Визначаючи перспективи розвитку позашкільної освіти, *Л. Тихенко* *переконана*, що подальший розвиток позашкільних навчальних закладів потребує урізноманітнення форм і методів організації профільної пізнавально-практичної діяльності вихованців; оптимізації умов для забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин; підвищення ролі позашкільного освітнього простору — просторового та середовищного об'єднання суб'єктів діяльності, між якими встановлено тісні взаємозв'язки,

що забезпечують ефективність навчально-творчої взаємодії. Зазначене вище зумовлює необхідність розроблення концептуальної моделі діяльності педагогічних колективів щодо впровадження компетентнісного підходу як в освітній процес, так і в діяльність внутрішнього та зовнішнього компонентів освітнього простору, що є технологічно необхідним для максимального використання виховних і соціалізуючих можливостей ПНЗ [209].

Ймовірно, що педагог позашкільного навчального закладу, реалізуючи завдання щодо музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства, має враховувати не лише педагогічні чинники, а й психологічні. На думку О. Ростовського, у музично-педагогічній діяльності слід постійно враховувати процеси і явища сучасного мистецького життя, що цікавлять підлітків. Учений наголошує, що вдумливий педагог завжди знайде потрібний зв'язок між навчальним матеріалом та музичним дозвіллям учнів. Щоб успішно виховувати дітей, педагогу слід враховувати специфіку впливу музики та особливості її сприймання школярами [155, с. 31].

На переконання О. Рудницької, музичне сприйняття здійснюється поетапно через систему спеціальних операцій:

- на першому етапі – розвиваються ті вміння слухача, що дають можливість виділити окремі образи (мелодії, інтонації) і простежити їхній розвиток, що сприяє створенню певних вражень;
- на другому етапі – розвиваються вміння аналізувати твір на основі історико-культурного контексту його створення, що забезпечує усвідомлену об'єктивізацію суб'єктивного музичного образу, порівняння його з різними явищами художньої та музичної культури;
- на третьому етапі – розвиваються вміння пошукової активності суб'єкта та особистісної інтерпретації музичної образності. Пізнання глибинного змісту твору, його змістовної структури співвідноситься з

ціннісними естетичними орієнтаціями слухача, його індивідуальним досвідом [157].

Таким чином, у контексті проблеми дослідження ми розуміємо поняття «метод контекстного музикування» як активну музичну діяльність підлітків – гру на народному інструменті за індивідуальної підтримки педагога, що здійснюється на основі здобутих теоретичних знань, практичних умінь, здібностей з метою досягнення музично-естетичної вихованості.

Третя педагогічна умова – *формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музичної діяльності*. Творча особистість, як зазначається у психологічному словнику, характеризується наявністю «... здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю» [100, с. 351]. Зазначимо, що творчість розуміється багатьма вченими як діяльність, що складається зі створення істотно нового; процес з постановки й вирішення проблем, нестандартних завдань; форма пізнання дійсності. Творчість – це вища форма активності й самостійної діяльності людини; розглядається як «історична активність людей, що безперестанно розширює кордони можливостей їх особистісного розвитку – процес створення суспільних умов, які сприяють усе більш багатому й глибокому розвитку людської індивідуальності» [49, с. 22].

На думку Б. Яворського, виховною цінністю музичної творчості є насамперед сам процес, який дає змогу педагогу спостерігати за перебігом музичної думки дитини [233].

Дослідник Б. Асаф'єв вважає, що творчість сприяє глибшому засвоєнню музичного матеріалу [11].

Формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку, з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музичної діяльності, можливе за допомогою організації соціокультурного середовища, яке створює відкритий художньо-естетичний простір для творчої самореалізації особистості. Виявлено, що

музично-естетичні практики забезпечують свободу вибору, самодіяльну активність, варіативність, демократичний стиль взаємовідносин суб'єктів педагогічного процесу, сприяють розвитку соціальної адаптації підлітків до навколишнього світу, до світу людей, до життя колективу, до вміння спілкуватися з однолітками [74].

У підготовці підлітків до творчої діяльності прослідковуються три напрями: збагачення життєвих та музичних вражень; сприйняття художньо-цінних творів, яке збагачує слухові уявлення та стимулює зацікавленість музикою; ознайомлення зі способами творчих дій (порівнювання пісень, подібних за ритмом, ладом тощо, але контрастних за настроєм); оволодіння способами творчих дій.

На думку А. Кармана, творчість є діяльністю з перетворення зовнішнього світу і одночасно формою саморозвитку людини [75].

Аналізуючи загальні ознаки у змісті наукової категорії «творчість» у контексті проблеми дослідження, ми виокремили найбільш значущі, зокрема: створення вихованцем нового творчого музичного продукту; прояв оригінальності під час народно-інструментального виконавства; використання набутого досвіду; зв'язок з пізнанням; самодіяльність, саморозвиток і самоствердження. Визначені ознаки музичної творчості підлітків дозволяють знайти співвідношення між її традиційною і творчою формою. Активний характер музичної творчості підлітків полягає передусім у тому, що вона здійснюється у процесі індивідуального виконавства. П. Кравчук визначає творчу особистість через її творчий потенціал [99]. Серед характерологічних особливостей творчої особистості виділяються відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізованість, працездатність. Особливості її мотивації полягають у тому, що творча особистість знаходить задоволення не стільки у досягненні мети творчості, скільки у самому процесі творчості. Для формування творчої особистості суттєве значення має спрямованість на

творчу діяльність і характерологічні особливості особистості. Реалізація принципу формування творчої особистості у виховному процесі ПНЗ дозволить розвинути здатність виконувати творчі завдання у кожного вихованця.

Узагальнюючи зазначене вище, можна виокремити такі чинники *формування у підлітків потреби в творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музично-творчої діяльності:*

- забезпечення позитивної мотивації у вихованців до формування та розвитку музичних здібностей;
- створення творчого середовища, що передбачає народно-інструментальне виконавство під час концертів, конкурсів, спрямоване на прояв музичної творчості у різноманітних ситуаціях;
- діалогізація виховного процесу, зокрема під час навчання підлітків музикуванню;
- гармонійне поєднання традиційних форм і методів з нетрадиційними, спрямованими на активізацію музичної діяльності вихованців;
- включення вихованців у творчий музичний процес;
- орієнтація педагогів на різноманітні формати і контексти взаємодії з вихованцями;
- сприяння побудові кожним вихованцем індивідуальної освітньої траєкторії, що дозволяє включитися у колективну музичну діяльність (оркестр народних інструментів).

Відомо, що формування повноцінного музичного сприймання вимагає розвитку емоційної сфери учнів, художньо-творчої активності, здатності до розуміння і переживання музики, збагачення естетичного досвіду тощо. Ефективність цього процесу значною мірою визначається якістю педагогічного керівництва, яке має спрямовуватися на створення оптимальних умов для музичного розвитку особистості, забезпечення

глибокого осягнення оркестрантами усіх складових навчальної програми: колективної та індивідуальної форм музичного навчання і спілкування; міжпредметних зв'язків і взаємодії різних видів мистецтва. Саме тому в загальній проблемі виховання оркестрових виконавців особливо важливою є ланка проблеми керівництва процесом навчання. Її суть полягає у необхідності теоретичного і практичного дослідження процесу заняття й результату його сприймання вихованцями.

Автор Р. Нелюбов переконаний, що з метою підвищення соціально-педагогічної ефективності та розвитку колективного народно-інструментального виконавства необхідно «впроваджувати методіку організації навчально-пізнавальної та соціально-культурної діяльності, яка спирається на динаміку зацікавленості народно-інструментальною музикою, враховуючи соціально-психологічні та психофізіологічні характеристики учасників, орієнтуючись на виявлення і розвиток індивідуальних здібностей кожного вихованця. У даному випадку колективне народно-інструментальне виконавство постає як поліфункціональне явище, як синтез мистецтва, виховання та соціоспільної діяльності» [128].

Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів констатувального етапу педагогічного експерименту нами розроблено та обґрунтовано такі педагогічні умови, що оптимізують процес музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі, умови, що забезпечують оптимізацію зазначеної педагогічної діяльності:

1. Реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства.

2. Впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків.

3. Формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музичної діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище.

Подальше дослідження проблеми на формувальному етапі передбачає впровадження педагогічних умов в освітній процес експериментальних позашкільних навчальних закладів.

3.2. Впровадження педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах

Відповідно до логіки нашого дослідження на формувальному етапі дослідно-експериментальної роботи, що проводився з грудня 2016 року до травня 2018 року, впроваджувалися теоретично обґрунтовані та розроблені педагогічні умови у процес музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства в ЕПНЗ: Будинок юнацької творчості Заводського району (м. Миколаїв), міський Палац творчості учнів (м. Миколаїв), міський Будинок творчості дітей та юнацтва Інгульського району (м. Миколаїв), Первомайський районний центр дитячої творчості (м. Первомайськ Миколаївської області); Центр позашкільної роботи (с. Мішково-Погорілове Миколаївської області), обласний Будинок художньої творчості (м. Миколаїв).

У контексті запропонованого дослідження очевидно, що неможливо розмежувати впровадження кожної із зазначених вище педагогічних умов, оскільки музично-естетичне виховання підлітків має цілісний, системний характер в освітньому середовищі позашкільного навчального закладу. Впровадження умов під час експерименту дійсно відбувалося комплексно, тим часом як опис їх реалізації ми здійснюємо диференційовано.

Організація формувального етапу експерименту проводилась за двома паралельними напрямками: перший – методична підготовка педагогічних колективів ЕПНЗ до педагогічного експерименту, другий – впровадження педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства.

Варто зазначити, що ефективність впровадження розроблених нами педагогічних умов в освітній процес ЕПНЗ у повній мірі залежить від професійної компетентності керівників гуртків. Аналіз освітнього процесу в позашкільних навчальних закладах виявив проблеми у музично-естетичному вихованні підлітків, зокрема щодо впровадження керівниками гуртків інноваційних інтерактивних методів, використання сучасних комп'ютерних технологій, технології мультимедіа, Інтернету, психологічного супроводу музичної діяльності вихованців. Сучасний музичний навчально-творчий процес у позашкільному навчальному закладі вимагає професійної творчої активності музикантів-педагогів у використанні персонального комп'ютера у музично-естетичному вихованні підлітків.

Методична підготовка педагогів ЕПНЗ до впровадження педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства нами спроектована як послідовність коригуючого етапу, *основною метою* якого є визначення педагогічних завдань, актуалізація інноваційних методів гурткової роботи, проектування змісту педагогічних спостережень за вихованцями під час експерименту та *процесуального етапу* – практичне впровадження розроблених педагогічних умов для підвищення ефективності зазначеного процесу.

На формувальному етапі дослідно-експериментальної роботи з метою підвищення професійної компетентності керівників гуртків ЕПНЗ нами було розроблено спільно з керівниками та методистами ЕПНЗ методичний квест, який передбачав поділ керівників гуртків на 4 групи та відвідування ними майстер-класів на таких станціях: «Комп'ютер, технологія мультимедіа,

Інтернет – інноваційні засоби комунікації», «Контекстне музикування», «Сучасні інноваційні інтерактивні технології», «Психологічні аспекти музично-естетичного виховання підлітків». Метою майстер-класів нами визначено: доведення практичних умінь керівників гуртків до досконалості щодо впровадження у процес музично-естетичного виховання підлітків зазначених вище технологій. На підсумковій станції методичного квесту педагоги кожної групи були модераторами та проводили майстер-класи з колегами інших груп, які виступали в ролі вихованців гуртків, впроваджуючи практично розроблене засідання гуртка, під час якого використовували електронні презентації, створені за допомогою редактора Power Point, використання програм Time Factory для зміни тональності та темпу музичних творів в аудіоформаті та аудіоредакторі Adobe Audition.

Ефективними формами методичної роботи з керівниками гуртків ЕПНЗ стали: ділова гра з елементами тренінгу «Креативність як один з компонентів професійної компетентності сучасного педагога позашкільного закладу», тренінг «Розвиток творчих здібностей педагогів», семінар-тренінг «Почни з себе».

За участі керівників гуртків ЕПНЗ була проведена також методична естафета, в основі якої були ділові ігри, що значно активізували застосування теоретичних професійних знань з проблем музично-естетичного виховання підлітків на практиці; методичний практикум з елементами психологічного тренінгу; психолого-педагогічний турнір; методичний ринг; вернісаж відкритих занять гуртків музичного профілю; прем'єра творчого пошуку; тиждень авторських педагогічних ідей; психолого-педагогічний брейнстормінг. У 2017-2018 н.р. було створено творчу групу керівників гуртків ЕПНЗ «Вплив проєктної діяльності на успішну самореалізацію вихованців», головною метою роботи групи було надання допомоги педагогам у реалізації актуальних завдань розвитку позашкільної освіти, активізації творчого потенціалу з метою вдосконалення і підвищення

професійної компетентності, створення та впровадження у практику методу проєктів. Під час формувального етапу дослідно-експериментальної роботи було проведено засідання з обговорення таких педагогічних проблем: «Стратегічні та методичні засади впровадження методу проєкту», «Виховний потенціал проєктної діяльності вихованців гуртків музично-естетичного профілю». За результатами роботи творчої групи розроблено та впроваджено два творчих довгострокових проєкти «Мистецтво без кордонів» та «З Україною у серці». Метою творчого проєкту «Мистецтво без кордонів» є поетапна соціально-творча адаптація дітей з особливими потребами у закладі позашкільної освіти. В рамках проєкту проведено корекційно-розвивальні заняття для дітей з особливими потребами; арт-терапія, ігрова терапія, казкотерапія, лялькотерапія, танцювально-рухова терапія; засідання клубу сімейного спілкування для батьків дітей з особливими потребами «Соціальна адаптація дітей з особливими потребами та їхніх сімей до умов творчої групової діяльності в системі «Дитина у закладі позашкільної освіти».

Результатом впровадження проєкту стала корекція емоційно-вольової сфери підлітків, диференційного розвитку інтелекту – підвищення стійкості до стресу, самооцінки, покращення саморегуляції поведінки; оптимізація психологічних процесів і функцій; гармонізація власного та інтелектуального потенціалу; емоційна готовність – сприйняття соціуму; гармонізація внутрішньосімейних відносин; зниження рівня конфліктності в соціумі; розкриття творчого потенціалу та творчих можливостей неповнолітніх; розвиток естетичного кругозору.

Мета проєкту «З Україною у серці»: поглиблення знань вихованців з історії української державності й громадянства, культури народу, його традицій; формування поваги до України, високого рівня національної, правової свідомості і самосвідомості, громадянської, соціальної відповідальності, готовності працювати в ім'я розквіту України, усвідомлення необхідності досконалого знання державної мови; розвиток

інтелектуальних, духовних, художньо-естетичних рис, ініціативності, творчих здібностей і талантів вихованців; виховання високих моральних якостей особистості; стимулювання постійного зростання вихованців як особистостей, прагнення до самовираження, самореалізації та самоствердження, активної діяльності; здатність до виконання громадянського обов'язку.

Педагогічним результатом впровадження проєкту стало перетворення освітнього процесу в соціальний простір самовдосконалення особистості вихованця, створення умов для набуття ним індивідуального досвіду, самотворчості і посильної участі у творенні світу свого життя; використання інтелектуально-естетичних засобів дозвіллевої діяльності вихованців; активізація цілеспрямованого процесу розвитку у підлітків зацікавленого ставлення до вітчизняної історії, культури, продовження національних традицій та підтримку народних звичаїв, втілення у повсякденне життя народно-обрядової складової, формування у підростаючого покоління духовності, моральності, громадянської самосвідомості та відповідальності.

Таким чином, проведення нестандартних форм методичної роботи на формувальному етапі дослідно-експериментальної вплинуло на підвищення фахової компетентності педагогів ЕПНЗ з питання музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства та забезпечило їх готовність до впровадження педагогічних умов в освітній процес позашкільного навчального закладу.

Перша педагогічна умова щодо реалізації педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства впроваджувалась на основі розробленої Комплексної навчальної програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку оркестру народних інструментів, погодженої науково-методичною радою Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (додаток К), методичних рекомендацій

авторського посібника «Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах»; взаємозв'язку індивідуальних, групових і колективних форм музичної діяльності; педагогічної технології «Створення ситуації успіху», автентичного оцінювання музичної діяльності вихованців засобами впровадження технології «Портфоліо» музичних колективів та індивідуальних портфоліо; партнерської взаємодії педагога та вихованця засобами музично-естетичних практик.

Варто зазначити, що зміст Комплексної навчальної програми розроблено згідно з вимогами до змісту позашкільної освіти, визначеним Законом України «Про позашкільну освіту», положень Концепції позашкільної освіти та виховання, «Основних орієнтирів...». Метою зазначеної вище програми є розробка педагогічних умов для вдосконалення музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального мистецтва, а основними завданнями, що визначають зміст і форми роботи музичних колективів, є:

– виховання засобами народно-інструментального виконавства ціннісних орієнтацій у сфері музики, естетичних ідеалів, позитивних моральних якостей, внутрішнього духовного світу, художньої культури підлітків;

– формування музичної свідомості, осмислення соціальної значущості музично-творчої діяльності, виховання активних пропагандистів музичного, зокрема народно-інструментального мистецтва;

– набуття певного обсягу музичних знань, умінь і виконавських навичок, які необхідні для подальшої музично-творчої діяльності.

Програма розрахована на сім років навчання вихованців і передбачає навчання музичній грамоті, грі на народних інструментах (для кожного інструмента окрема програма, яка входить до комплексної), основи сценічної культури, набуття навичок ансамблевої гри, акомпанування, музично-освітні бесіди, слухання й обговорення музики, художніх явищ життя і культури.

Розглянемо методику проведення музичних занять відповідно до змісту адаптованої комплексної програми.

Одним із найважливіших завдань музично-естетичного виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі є створення нової системи зазначеного процесу, що відповідає потребам сучасним освітнім реаліям. Музично-естетичне виховання підлітків ЕГ засобами народно-інструментального виконавства реалізуються в організаційних формах музичної діяльності оркестру – самостійні музичні заняття, що сприяють набуттю й розширенню знань вихованців: слухання й оцінка музичних зразків, читання й аналіз музичної літератури, оволодіння навичками гри на інструменті, поглиблення знань з теорії, історії музики, музичної грамоти, гармонії; розвиток творчих здібностей (підбір на слух, імпровізація, створення мелодій) та вимагає від педагога чіткої організації, планування змісту кожного заняття і заходу з урахуванням музично-естетичної підготовки кожного вихованця. Засвоєння змісту програми вихованцями ЕГ передбачає такі рівні: репродуктивний – характеризується наявністю певного обсягу знань, умінь і навичок гуртківців, які дозволяють виконувати завдання за зразком або алгоритму; евристичний – характеризується вмінням застосовувати раніше засвоєні знання і освоєні прийоми у власній діяльності; креативний (творчий) – характеризується вмінням самостійно здобувати знання, вміння, навички та застосовувати їх на практиці при виконанні індивідуально – творчих завдань.

Оптимізація процесу музично-естетичного виховання підлітків ЕГ передбачає використання різних методів і прийомів, варіювання яких на занятті дозволяє вчасно переключити увагу гуртківців, підтримати їх інтерес. Викладання теоретичного матеріалу має спіральну структуру – кожний наступний рік поступово розширює і суттєво поглиблює знання, вміння і виконавські навички вихованців ЕГ. У той же час, у рамках конкретного року навчання, матеріал структурується лінійно, тим самим забезпечується

послідовне вивчення основних тем і поступове їх ускладнення. Основними завданнями музично-естетичного виховання підлітків ЕГ під час музичних занять та інструментального виконавства є: формування навичок і вмінь виконання простих і складних творів; навчання основам музичної грамоти, сценічної культури, роботі в колективі, також сприймання музики, інструментальних творів як важливої частини життя кожної людини; розвиток індивідуальних творчих здібностей вихованців на основі виконання музичних творів; формування емоційної чуйності, любові до навколишнього світу; прищеплення художнього смаку; формування потреби у спілкуванні з інструментальною музикою; створення атмосфери радості, значущості, захопленості, успішності кожного гуртківця; на основі вивчення музичних сучасних, класичних п'єс українських авторів, поглиблення знань про історію Батьківщини, її музичну культуру; виховання любові і поваги до духовної спадщини та національних традицій.

Організація освітнього процесу в гуртках ЕПНЗ з гри на народних інструментах заснована на взаємозв'язку індивідуальних, групових та колективних форм діяльності та паралельно або у варіанті взаємопроникнення (індивідуально-парні заняття). Оптимальне поєднання індивідуальних, групових і колективних форм музичної діяльності підлітків ЕГ забезпечує їх психологічний та емоційний комфорт. Як було зазначено вище, індивідуальну та групову форму навчання застосовували у варіанті взаємопроникнення цих форм, тобто групова форма роботи займала частину часу, відведеного для проведення індивідуальних занять. Групові заняття проводяться за рахунок 10-ти перших та 10-ти останніх хвилин занять, що стоять за розкладом. Зі зміною внутрішньої структури занять не менш важливе значення має виконання дітьми організаційних вимог, пов'язаних з режимом і розпорядком навчальної діяльності. Сприйняття матеріалу учнями молодшого та середнього шкільного віку при індивідуальній формі занять краще зберігається протягом 30-35-ти хвилин. Якщо ж індивідуальні заняття

чергуються з груповими, то у дітей не спостерігається ні втоми, ні неувважності протягом 50-55-ти хвилин. Групи (пари) формуються на тривалий час (чверть, семестр) залежно від поставлених дидактичних та виховних завдань і беручи до уваги продуктивність двох учнів, які спільно навчаються.

В організації колективної форми діяльності музичного гуртка з гри на народних інструментах важливе місце займає ансамблева гра, для якої характерні всі притаманні колективній діяльності особливості: наявність загальної мети, що вимагає зусиль усіх членів колективу; суворий розподіл виконавських функцій серед членів ансамблю; встановлення між виконавцями стосунків взаємної залежності й відповідальності. Ансамблеві групи формуються з урахуванням музичних здібностей вихованців, а також анкетних опитувань і соціометричних досліджень загальної й музичної культури учнів, що є вирішальним чинником створення згуртованого колективу.

Загальною метою в ансамблевій грі є виконання кількома учнями одного твору, який при цьому поділяється на декілька партій, необхідних для повного розкриття його змісту. В процесі ансамблевої гри між виконавцями встановлюються стосунки взаємозалежності та відповідальності. Процес підготовки до виконання в ансамблі також має особливості колективної діяльності, адже термін готовності твору до виконання залежить від знання кожним членом ансамблю своєї партії. Тому учні, які готуються до ансамблевого виконання, залежать один від одного: в них з'являється почуття відповідальності за знання своєї партії, оскільки незнання її ставить під загрозу виконання твору.

Під час вивчення ансамблевого твору результат у багатьох випадках залежить від того, наскільки успішно виконують завдання окремі групи.

Таким чином, навчальна робота в гуртках ЕПНЗ характеризується колективною діяльністю: члени гуртка сприймають індивідуальне завдання

на основі завдання, яке дане всьому колективу; виникає взаємна залежність під час виконання завдання; встановлюється взаємний контроль і відповідальність, особливо тоді, коли кожен член колективу (або група) вносить частку у виконання завдання.

Організація колективної форми роботи на початковому етапі навчання здійснюється через залучення гуртківців до гри в ритмічному оркестрі, заняття у якому проходять у виконавській формі та до репертуару якого входять невеликі дитячі п'єси різного ритмічного малюнка. У складі оркестру такі інструменти: бубон, трикутник, кастаньєти, барабан, металофон. Заняття у ритмічному оркестрі поєднується з такими видами роботи, як спів, музичний рух, слухання музики, яку грає педагог.

У ході систематичного прослуховування музичних творів у дітей виробляється вміння розпізнавати характер музичної п'єси (весела, спокійна, сумна), її жанр (марш, танець чи пісня), її темп (повільний, швидкий), сила звучання (голосно, тихо) та ін... Музичний матеріал, що прослуховується, супроводжується бесідою педагога, полегшуючи цим сприйняття учнями художнього змісту музики. Під час занять з музичних рухів діти спочатку прослуховують музичний твір, розбираються у його характері, потім наспівують чи награвють мелодію, після цього роблять ритмічні рухи.

Репертуар для народних інструментів включає оригінальні твори класичної музики вітчизняних і зарубіжних композиторів. Психологічною особливістю музичного колективу, де загальний результат залежить від зусиль кожного, є створення необхідних умов для розвитку таких рис особистості, як: почуття відповідальності, сумлінне ставлення до музики, організованість, дисциплінованість.

Реалізація змісту адаптованої комплексної програми забезпечує всебічний розвиток вихованців ЕГ засобами отримання знань з теорії та практики музичного мистецтва з використанням інтернет-ресурсів, відвідування мистецьких музичних заходів, концертів, музеїв тощо; вивчення

музичної грамоти; ансамблева гра; просвітницька та концертна діяльність; профорієнтаційна діяльність. Програма гуртка спрямована на формування основних навичок та прийомів гри на народних інструментах; розвиток природних здібностей та розкриття творчих можливостей дитини для збереження та розвитку духовного потенціалу українського народу; виховання любові до інструментальної музики, народного інструменту; розвиток музично-естетичного смаку, артистизму, культури спілкування, взаємодопомоги.

У вересні 2016 року нами були створені оркестри народних інструментів в ЕПНЗ (оркестр народних інструментів «Дивоцвіт», оркестр народних інструментів «Радуга», ансамбль народних інструментів «Дрібляночка»), діяльність яких спрямована на розширення творчого репертуару та прищеплення любові вихованців до народної музики і пісні, виконавства на народних українських інструментах. Позитивною і продуктивною особливістю колективного музикування вихованців ЕПНЗ є творчий підхід керівників гуртків до складання репертуару та до креативної інтерпретації кожного музичного твору. Оркестр народних інструментів «Дивоцвіт» (Будинок творчості дітей та юнацтва Інгульського району м. Миколаєва) має такий репертуар: обр. В. Гальчанського «Подольночка», у.н.п. «Ніч яка місячна», обр. М. Рябцева «Рахівчанка», Е. Гріг «В печере горного короля», К. Дженкінс «Палладіо», В. Матвейчук «Ватра», М. Теодаракіс «Квартал ангелов». Музична діяльність оркестру народних інструментів «Радуга» (Первомайського районного центру позашкільної освіти) включає такий репертуар: І. Штраус «Вальс квітів», саундтрек з фільму «Пірати Карибського моря», українська народна пісня (у.н.п.) «Чом, чом не прийшов», К. Домінчен «Гопак», музичні обробки з комп'ютерних ігор, А. Шнітке «Фантазія», українська народна пісня (у.н.п.) «Глибока криниця». Ансамбль народних інструментів Мішково-Погоріловського центру позашкільної освіти нараховує такі музичні твори в своєму

репертуарі: О. Курінний «Тріо сюїта», український танець «Гуцульський», М. Скорик «Мелодія», обр. Кікти «Ой чий то кінь стоїть», В. Дашкевич «Сирба», обр. Ю. Проніна «Кукарача», Г. Верьовка «Коломийки».

Отже, основу у репертуарі зазначених музичних колективів ЕПНЗ складає народна інструментальна музика, обробки українських народних пісень, танців, твори вітчизняних і зарубіжних композиторів, музика регіональних композиторів.

У процесі набуття музично-виконавських навичок під час колективного музикування у вихованців ЕГ формуються риси творчої особистості: здатність творчо та емоційно сприймати і відтворювати музичний твір; прояв бажання передати слухачам емоційний зміст художнього образу; виконавська культура. Саме колективна форма музикування дає можливість вихованцям відчувати себе членом злагодженого музичного колективу, підпорядковуючи його загальному задуму, закріплює і розвиває музично-виконавські вміння і навички. Виконання народних пісень, музики виховує у підлітків почуття патріотизму, повагу до національної культури та мистецтва.

Реалізація змісту розробленої авторської програми розширює можливості підлітків ЕГ в оволодінні елементами музичної творчості, сольного концертного виконавства, передбачають індивідуальні заняття.

Особистісно орієнтований підхід до процесу музично-естетичного виховання підлітків здійснювався через створення ситуації успіху для вихованців ЕГ, що передбачає створення позитивних емоцій, які є одним з найважливіших стимулів для розвитку особистості вихованця. Нами були використані прийоми створення ситуацій успіху відповідно до індивідуальних особливостей учнів: *надійні* – учні, що мають добрі здібності, працюють самостійно, впевнені в собі, у групі почуваються впевнено, рівень їхніх прагнень відповідає можливостям; *впевнені у собі* – учні, які дуже емоційно реагують і на досягнення, і на невдачі; *невпевнені* – демонструють не лише зміни настрою,

а й результатів музичної діяльності; *зневірені* – мають непогану музичну підготовку, музичні здібності, однак втратили віру у свій успіх.

Саме для глибокого осмислення пріоритетів, принципів та напрямів реформування освіти, окреслення шляхів її інтеграції в європейський і світовий освітній простір в ЕПНЗ (Будинок творчості дітей та юнацтва Інгульського району) впроваджено навчання за міжнародними програмами:

– Міжнародна навчальна програма Intel® «Шлях до успіху» призначена для школярів середньої, старшої школи і молодих людей 16-25 років та дозволяє опанувати комп'ютерну грамотність, навчитися критичному мисленню і співпраці.

– Міжнародна програма Code Club входить до комплексної програми другого року навчання: діти вчать програмувати, створюючи комп'ютерні ігри, анімацію і веб-сайти.

– Міжнародна програма Microsoft «Партнерство в навчанні» — допомогти освітянам і школярам повною мірою реалізувати свій потенціал, надавши їм доступ до найсучасніших інформаційних технологій та залучивши до семінарів і тренінгів, які допоможуть оволодіти й розвинути навички із застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

– Міжнародна програма «Вчитель-експерт Microsoft», яка створена, щоб визнати на глобальному рівні досягнення педагогів, котрі покращують навчання та успішність учнів за допомогою ефективного використання технологій. Учителі-експерти працюватимуть у тісній співпраці з Microsoft з метою привнесення інновацій в освіту.

З метою реалізації особистісно орієнтованого підходу до музично-естетичного виховання підлітків педагогами ЕПНЗ впроваджувалось автентичне оцінювання музичної діяльності вихованців ЕГ. Основною метою створення портфоліо підлітків музичних гуртків ЕПНЗ є допомога особистості навчитися аналізувати власну діяльність, виявляти ініціативу, що сприятиме розвитку.

Структура портфоліо вихованця передбачає наявність титульного аркуша і 5 розділів: *титульний аркуш*, розділ 1. Мій портрет (включає матеріали, які розповідають про автора портфоліо; автобіографія, резюме, цілі, результати діагностики тощо); розділ 2. Портфоліо документів (включає дипломи, грамоти, подяки за участь у конкурсах різного рівня, виставках творчих робіт, турнірах, роботі МАН); розділ 3. Портфоліо робіт (містить комплект різних творчих, дослідницьких, проєктних робіт вихованця; інформацію про участь у наукових конференціях, виставках, олімпіадах, семінарах, «круглих столах», форумах; звіт про проходження соціальної практики тощо); розділ 4. Портфоліо відгуків (може включати: висновки про якість виконаних робіт, рецензії, відгуки, резюме з оцінкою власних навчальних, творчих досягнень, рекомендаційні листи від батьків, педагогів, партнерів); розділ 5. Скарбничка (пам'ятки, інструкції, корисна інформація).

Портфоліо формується самим вихованцем відповідно до розробленої структури в закладі. Вихованець має право включити до портфоліо додаткові розділи, матеріали. Елементи оформлення відображають його індивідуальність. Папка і зібрані в ній матеріали повинні мати естетичний вигляд. Керівник гуртка допомагає вихованцям у формуванні портфоліо: проводить інформаційно-навчальну роботу з учнями та їх батьками; здійснює посередницьку функцію між вихованцем, батьками, школою з метою поповнення портфоліо. Портфоліо вихованця оцінюється відповідно до таких критеріїв: самостійність; здатність вихованцем конструювати свою діяльність від постановки проблеми до одержання бажаного результату; наявність власної позиції вихованця стосовно представлених робіт.

Таким чином, завдяки портфоліо вихованці здійснюють своєрідну інвентаризацію власних результатів, що дає їм змогу побачити загальну картину з обраного музичного профілю й особистісного розвитку.

Враховуючи особливості колективного музикування та створення успішної музичної діяльності гуртків ЕПНЗ, нами було запропоновано

впровадити портфоліо музичних колективів на основі розробленого положення (Додаток Л). Під час розробки портфоліо музичних гуртків в ЕПНЗ педагоги створили атмосферу відкритості і підтримки всіх вихованців; використавши метод «Мозковий штурм» були розроблені розділи: «Вступ», «Ласкаво просимо!», «Давайте познайомимося», що містить фотопортрет усіх членів музичного гуртка, «Які ми?» – особисті захоплення кожного члена гуртка, «Наші успіхи та досягнення», «Наші мрії» та «Ми – волонтери».

Отже, впровадження керівниками музичних гуртків ЕПНЗ технології «Портфоліо» є якісно новим підходом у педагогіці суб'єктного типу, направленим на створення умов для саморозвитку кожного вихованця; стимулювання автономної позиції особистості, що проявляється у творчій, музичній практичній діяльності для досягнення конкретного результату; переорієнтацію з недоліків вихованців на конкретні досягнення під час колективного та індивідуального музикування; інтеграції індивідуального та колективного оцінювання; підтримку їхньої мотивації до успішного музикування; стимулювання самостійного отримання музичних знань, створення передумов і можливостей для успішної соціалізації підлітків. Важливо зазначити, що кожен вихованець має можливість вибрати індивідуальний маршрут вдосконалення музичної практики, виконуючи як обов'язкові завдання, так і додаткові творчі, які розкривають особисті уподобання учня, його інтереси.

Завдяки впровадженню методу «портфоліо» керівники музичних гуртків ЕПНЗ відстежують індивідуальний розвиток вихованців; стимулюють мотивацію до активної музичної діяльності; створюють ситуацію успіху для кожного вихованця, підвищують їхню самооцінку та впевненість у собі; максимально розкривають індивідуальні здібності кожного вихованця ЕГ, забезпечують умови для їх самореалізації; мотивують

на творчу діяльність, творче зростання та стимулюють прагнення до самовдосконалення.

Особистісно орієнтований підхід до практичного музикування підлітків ЕГ передбачає здійснення диференціації художнього матеріалу, форм та методів. Складніші завдання пропонувалися більш підготовленим вихованцям, учням з нижчим рівнем знань підбиралися завдання, які відповідали їхнім вмінням, що стимулювало їх інтерес до участі в художньо-творчій діяльності, а саме музикуванню в оркестрі народних інструментів.

Таким чином, впровадження педагогами ЕПНЗ особистісно орієнтованого підходу в процесі музично-естетичного виховання підлітків враховує неповторність кожного вихованця, розвиває музичні й творчі здібності, орієнтуючись на природні задатки особистості; стимулює і розвиває творчу фантазію у процесі індивідуального і колективного музикування; враховує життєвий і художньо-естетичний досвід вихованців, залучаючи їх до активної творчої музичної діяльності; визнання здібностей кожної дитини; врахування нерівних стартових музичних здібностей; врахування індивідуальних особливостей; співтворчість колективу і особистості; сприяння розвитку творчості (креативності); взаємодія між педагогом і вихованцями; спрямування на самопізнання та самореалізацію.

Зазначене вище дає підстави зробити висновок, що забезпечення змісту особистісно орієнтованого музично-естетичного виховання підлітків полягає у цілеспрямованому педагогічному впливі на особистість, формуванні емоційно-ціннісного ставлення до музики.

З метою формування когнітивного компонента музично-естетичної вихованості підлітків педагоги-експериментатори впроваджували метод кейс-стаді (від англ. case-study – «вивчення ситуації»). Особливістю методу кейс-стаді у контексті музично-естетичного виховання є створення педагогами проблемної ситуації на основі фактів із реального життя і включає такі ідеї: закріплення музичних теоретичних знань; набуття навичок

народно-інструментального виконавства; підвищення пізнавального інтересу до музичної діяльності; сприяння розвитку творчих навичок. Цей метод сприяє розвитку у підлітків самостійного мислення, вміння враховувати альтернативну точку зору інших, аргументовано висловлювати свою, працювати в команді.

Зміст музично-естетичного виховання підлітків в ЕПНЗ здійснюється через заняття з керівником гуртка, підготовку до участі в концертних програмах, музичних фестивалях засобами музично-естетичних практик. Взаємодія керівника гуртка і вихованців, що здійснюється у процесі спільних музично-естетичних практик, сприяє формуванню у підлітків інтересу і любові до музики; розвиває здатність осмислення музичних явищ, емоційну чуйність; забезпечує знайомство з основними музичними жанрами та напрямками; формує навички слухання та аналізу музичних творів; розширює музичний кругозір; виховує художній смак.

Музично-естетичні практики є особливою формою музично-естетичного виховання підлітків ЕГ, що передбачає ситуативну зміну підходів до зазначеного процесу на основі коригування методів, прийомів і засобів музичної діяльності, під час якої реалізується потреба підлітків у творчій самореалізації.

Таким чином, впровадження музично-естетичних практик в ЕПНЗ забезпечує творчо-розвиваюче середовище та є самостійним і змістовним педагогічним явищем, основою якого є свобода, творчий інтерес та індивідуальний музичний вибір підлітка. Варто зазначити, що на формувальному етапі експерименту нами були визначені чинники розвитку творчого потенціалу підлітків під час музично-естетичних практик з керівником гуртка: емоційна насиченість занять; створення атмосфери співтворчості, яка характеризується культурою взаємодії підлітків між собою і керівником; включення у репертуар оркестрів ЕПНЗ зразків народної та класичної музики, народної художньої творчості з новим звучанням;

суб'єктність підлітка; цілеспрямована педагогічна підтримка розвитку творчого потенціалу підлітків; самоврядування у колективі.

Впровадження другої педагогічної умови – впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків – здійснювалось засобами розкриття музично-образних конотацій, тобто усвідомлення вихованцем абстрактної природи музики, пошуку в ній сенсу, знаків та образів, які посилюють емоційний відгук з боку самого виконавця; орієнтації у музичному середовищі та пошуку нових способів інтерпретації музичних творів; інтеграції підлітка в культурний діалог; застосування теоретичних знань; формування у вихованців особливого емоційного підходу до музики, впровадження керівниками гуртків ЕПНЗ комп'ютерних технологій, що ґрунтувалось на адекватних музично-естетичному вихованню підлітків принципах і методах організації народно-інструментального виконавства та стимулювало використання багатофункціональних і складніших музичних програм.

Завдяки впровадженню методу контекстного музикування педагогами ЕПНЗ реалізована можливість ефективної адаптації індивідуальних особливостей вихованця, традиційні та інноваційні методи музично-естетичного виховання підлітків, підвищено рівень теоретичних знань.

Таким чином, удосконалення педагогами ЕПНЗ процесу музично-естетичного виховання підлітків засобами реалізації методу контекстного музикування значно вплинуло на розвиток творчих музичних здібностей, на прояви самостійної творчої активності, інтеграції учня у музичне соціально-культурне середовище, формування у підлітка особистісного ставлення до виконання музичного твору, розвиток здатності самостійно простежувати його музично-інтонаційну фабулу – навчити чути емоційний драматизм твору.

З метою розширення музичних орієнтацій, установок, інтересів і потреб підлітків у сфері різних жанрів музичної культури засобами народно-

інструментального виконавства, на занятті оркестру народних інструментів «Дивоцвіт» ЕПНЗ перед розучуванням рок-композиції С. Вакарчука «Квітка», керівник пояснює вихованцям зміст музичного явища щодо інтеграції сучасної молодіжної української музики з народною художньою творчістю, знайомить з джерелами української народної музики, її характерними рисами, стилістичним і жанровим різноманіттям. Українські рок-гурти «ВВ», «Океан Ельзи», «Кому вниз», «Грін Грей», «Плач Єремії» використовують народні музичні інструменти: кобзу, бандуру, скрипку, духові, які збагачують музикування не лише тематично і жанрово, але й інтонаційно (додаток М).

Перед розбором музичного тексту рок-композиції вихованцям ЕГ дається завдання: «прослухати і порівняти українську народну пісню «Ніч яка місячна», композицію «Квітка» і фрагмент з опери М. Лисенка «Наталка Полтавка» (арію Наталки «Віють вітри»). Використовуючи «Словник перцептивних ознак» (В. Ражнікова), вихованці охарактеризували художні образи зазначених музичних творів і визначили модальності музичного образу: п'ятий – «схвильований» сьомий – «сердечний», восьмий – «ніжний»; охарактеризували ліричні образи. Так, наприклад, Юля Б. при аналізі мелодії відзначила ряд її вагомих ознак: «Мелодійна лінія вказує на основні риси звука висотної будови (плавно мінливий рух, зв'язок з інтонаціями мови, інструментальний характер). Спільним для музичних творів є тематика текстів творів (кохання), а також використання широко розповсюджених засобів фольклорної поезики – епітетів, метафор, символіки (квітка – дівчина; червона калина – дівоча честь), порівнянь, синоніміки, пестливої лексики (рибонька, лебідонька, ніженьки білі, серденько)». На думку вихованця ЕГ Сергія А., «до композиції «Квітка» увійшли елементи народної інтонації, але стилістичні особливості співу і гри додають виконанню індивідуальних рис у сфері виразності й інтерпретації».

Подібний аналіз музичного твору учасниками самодіяльних оркестрів та ансамблів ЕПНЗ сприяє більш глибокому усвідомленню вихованцями

авторського задуму і музично-естетичному вихованню засобами народно-інструментального виконавства. Формуванню естетичних суджень, відносин, здібностей до естетичного спілкування і творчості сприяли такі форми занять, які ми використовували в нашій роботі: діалогічні (бесіди, дискусії, конференції, зустрічі з композиторами, музикантами, артистами, художниками, письменниками); ігрові (рольові, ділові ігри, тренінги); діяльнісно-творчі (виконання творчих завдань, виконання музичного твору, танцю, пісні, театральної ролі, дизайнерських проєктів; оформлення декорацій до спектаклю). Після цього вихованцям були запропоновані мальовничі полотна: «Свято в селі» (Б. Кустодієв), «Катерина» (Т. Шевченко), «Дорога в березовому лісі» (Ф. Васильєв), «Повернення з ярмарку» (П. Кончаловський). Респондентам належало вибрати одне з них, за сюжетом співзвучну з музичними зразками, та аргументувати свій вибір. 83,3 % респондентів назвали картину «Катерина» Т. Шевченка, однак аналіз отриманих результатів щодо вміння виявляти взаємозв'язок музики із живописом свідчить про те, що обґрунтоване судження спостерігалось в 41,7% учнів. Результати проведеної роботи свідчать про збагачення музичних знань підлітків, розширення асоціативного фонду, більш аргументоване оцінне судження. Увага респондентів зверталася на те, що характерною рисою народної музики є виразність і краса мелодії, а ідейно-художній зміст пов'язаний із вітчизняною історією і характером народу.

Вироблення наукових, етичних і естетичних критеріїв оцінки життєвих явищ, формування світогляду сприяє ціннісно-орієнтована діяльність підлітків у таких формах, як: прослуховування підлітками музичних творів, на концертах, спільне їх обговорення і т.д. Усвідомлення багатого людського досвіду, закладеного у творах музичного мистецтва, сприяє формуванню орієнтації вихованців на загальнолюдські цінності, певного ставлення до них, що, в свою чергу, впливає на процес самопізнання, вироблення критеріїв оцінки себе самого і навколишнього світу. Керівники гуртків ЕПНЗ

впровадили хвилини творчого спілкування з вихованцями, вивчаючи творчий шлях композиторів-класиків, стильових, художніх особливостей їхніх композицій. Так, наприклад, учасникам оркестру для розучування і виконання був запропонований фрагмент з опери М. Римського-Корсакова «Казка про царя Салтана» – «Політ джмеля». Первинне ознайомлення з даним матеріалом здійснювалося на першому етапі експерименту: музичний уривок пролунав у виконанні рок-гурту «Мановар». На другому етапі експерименту перед розучуванням тексту ми повторно звернулися до цього запису і доповнили прослуховування оригіналом, тобто звучанням симфонічного оркестру.

Використовуючи різні інтерпретації одного й того ж твору, ми паралельно зіставляли і порівнювали ці музичні явища. Потім був зроблений музичний конкретний аналіз нотного тексту за окремими партіями, інструментовка для народних інструментів і вивчення партій на індивідуальних, групових, колективних заняттях, проводилася робота з елементами виконавської інтерпретації.

Спираючись на отримані знання, вміння і навички сприйняття і виконання музичного твору, підлітки ЕГ прийшли до висновку, що цей твір має певний філософський зміст, бо втілює у собі загальнолюдські цінності, такі, як боротьба зі злом, прагнення до істини, справедливості, краси. Таким чином, у підлітків поступово формувалася музична свідомість, оцінне ставлення до конкретного музичного твору, пробуджувалася позитивна установка на академічну, класичну музику.

У подальшому, під час опрацювання інших класичних творів («Жарт» І. Баха, «До Елізи», «Бабак» Л. Бетховена, «Рондо в турецькому стилі» В. Моцарта), вихованці ЕГ попередньо збирали інформацію, яку вносили до навчальної таблиці.

На наступних заняттях відповіді вихованців уточнювалися і поглиблювалися, розширюючи орієнтації підлітків у сфері музичних

цінностей. У результаті самостійної діяльності більш повно й усвідомлено висловлювали власні думки про музичний твір, який виконували. Їхні судження почали ґрунтуватися на історичних подіях і фактах, закономірностях музичної мови й образного змісту творів, засобах музичної виразності, виправданих художньо-виконавських прийомах і зв'язках з іншими видами мистецтва. Окрім цього, належну позитивну роль відіграв прийом «предметного кола» епітетів-ознак музичного твору, що характеризував асоціативні зв'язки у художньому мисленні вихованців.

У процесі подальшого музикування вбачалося за важливе колективне бачення учнями ідейно-художнього образу музичного твору, а не індивідуальне його вираження кожним виконавцем. Тут знаходять відображення методики організації і формування досвіду суспільної поведінки учнів, що потребує від учасників колективу єдиної думки про художнє трактування музичного тексту. У зазначеному контексті виховної роботи з учнями необхідна внутрішня установка, що впливає з бажання самих підлітків розвинути свої творчі здібності й орієнтації в музичній сфері. Тому запропоновані твори для слухання, репертуар для індивідуального й ансамблевого виконавства та інші види опрацювання музичного матеріалу повинні по-справжньому захопити учасників колективу.

Важливим засобом музично-естетичного виховання підлітків ЕГ є впровадження музичного краєзнавства, яке знайомить вихованців з основними тенденціями процесу вкорінення традицій аматорського та професійного народно-інструментального виконавства в місті Миколаєві та області з відомими миколаївськими композиторами. Керівники гуртків ЕПНЗ провели флешмоб «Музичними стежками рідного міста», досліджуючи історію народно-інструментального аматорства. Збереження наступності і традицій сприяє формуванню у підлітків почуття причетності до культури свого народу, почуття спільності з іншими людьми, моральних установок, життєвих орієнтирів.

Одним із продуктивних методів музично-естетичного виховання підлітків ЕГ є повне включення в освітній простір ЕПНЗ всіх жанрів народного усно-поетичного, музичного, хореографічного, ужитково-побутового, декоративно-прикладного та інших форм творчості на основі інтеграції змісту та взаємодії гуртків у діяльності («Спортивно-бальна хореографія», «Брейк-танц», ансамбль народного танцю «Сувенір», «Класичний танець», «Турдефорс», естрадного танцю «Хореографія» «Едельвейс», сучасної хореографії «Карамель», сучасного танцю «Арт Миколаїв», «Класичний танець», сучасного східного танцю, сольного співу «Престиж», вокальний гурток «Аліски», літературний гурток, «Ляльковий театр», «Школа журналістики», ансамбль баяністів та акордеоністів, ансамбль сопілкарів, вокально-інструментальний ансамбль, оркестр народних інструментів, ансамбль домристів, гурток «Ткацтво», гурток художньої вишивки, гурток «Писанкарство», гурток «Образотворче мистецтво»).

Таким чином, нами була створена *етноорієнтована* міжгурткова діяльність на основі реалізації принципу цілісного уявлення про народну культуру. Найбільш яскраво це проявляється при вивченні народної культури обрядовості, зокрема святково-календарної, яка передбачає певну, сформовану послідовність дій, об'єднаних у театралізовану виставу, складовими компонентами якого є костюм, національна їжа, обрядові пісні, танці.

Динаміка якості знань і поглиблення естетичних інтересів підлітків ЕГ при етнокультурному підході має рівень творчо-світоглядного узагальнення знань. Заняття з сольфеджіо й теорії музики спрямовані на розвиток музичних здібностей (мелодійного слуху, почуття ладу, ритму), засвоєння теоретичних знань тощо. Інтеграція змісту теоретичного матеріалу на індивідуальних і ансамблевих заняттях, засіданнях музичного клубу підкреслює взаємозв'язок і сприяє більш досконалому його осмисленню, підвищенню рівня музичної

свідомості вихованців.

Процес залучення підлітків ЕГ до етнокультурних традицій здійснювався відповідно до обраного алгоритму, що передбачав реалізацію певних етапів формування музично-естетичної вихованості підлітків: забезпечення теоретико-інформаційної підготовки вихованців про етнічні обряди, свята та традиції; їх художньо-естетичну складову; способи й форми відображення різних етнокультурних артефактів у сучасній художній творчості (кінематограф, живопис, література, поезія, музична та хореографічна проєкція і т.д.); збір, вивчення обрядових пісень, ігор, виготовлення атрибутики, костюмів; творча музична реалізація обрядів.

У результаті інтелектуально-пізнавальної діяльності відбувається розширення пізнання і ціннісного ставлення підлітків до людей, явищ навколишньої дійсності; вихованці набувають навичок самоосвіти і організації інтелектуальної праці. Основою освітнього процесу є музичний матеріал, на якому відбувається накопичення учнями досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. Розвиток духовності особистості підлітка й одночасно розвиток навичок музичного виконавства пов'язані з предметним поданням ситуації, яка складається у кожному епізоді досліджуваного твору. Керівники гуртків ЕПНЗ велику увагу приділяють підбору музичного репертуару для народно-інструментального оркестру, який має високий рівень художньої цінності, виховну спрямованість, жанрове різноманіття, зокрема: фольклор, головною цінністю якого є показ традиційної народної культури через історію обрядів, народних пісень, що сприяє розвитку національної культури, вихованню патріотизму; духовна музика, яка зачіпає тему людини, її моральних пошуків, роздумів про вічні людські цінності; класичну спадщину як джерело різноманітності сюжетів, форм, засобів художньої виразності, що дає можливість підліткам через переживання і враження, через інтонацію пізнати різноманіття відтінків людських почуттів і станів, що відображають ставлення людини до світу;

сучасні твори вітчизняних і зарубіжних композиторів як спосіб досягнення реальної дійсності, діалектичного взаємозв'язку між минулим і сьогоденням.

Знайомство підлітків з музичними творами різних епох і напрямків, що характеризуються високим художнім рівнем (виховна спрямованість, що виражається у відображенні реальної дійсності, ставлення різних поколінь до загальнолюдських цінностей, наявність яскравих контрастних образів і сюжетів, які викликають емоційний відгук у вихованців), сприяє формуванню у них оціночного усвідомлення життєвих явищ на основі загальнолюдських цінностей, культури почуттів, емоційної сфери, моральних і етичних цінностей.

Мотиваційна спрямованість педагога на ставлення до підлітка як цінності сприяє емоційній включеності педагога в безпосереднє спілкування з вихованцями, що містить моменти співпереживання, поради, дає можливість взаємодіяти педагогу і вихованцю на рівні єднання емоційних станів, усвідомлення спільних цінностей. На індивідуальних заняттях з кожним учасником колективу застосовувався ідентичний підхід до аналізу твору, який виконувався. Учасникам колективу було роз'яснено, яку роль відіграє «партія», котра виконується кожним із них в ансамблі. За музикуванням в ансамблі колективне усвідомлення художнього образу дає позитивний ефект. Образні паралелі із зоровими ілюстраціями до музичних творів заповнили прогалину в музично-образному мисленні вихованців, що дало більшої змістовності засобам музичної виразності у виконанні. Іншими словами, розширення асоціативного фонду активізувало художньо-естетичне мислення учасників самодіяльного колективу. З одного боку, музикування являє собою комплексну діяльність, і ця діяльність є фундаментом для музично-естетичного виховання самодіяльних музикантів засобами народно-інструментального виконавства. З іншого боку, найважливішою умовою музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства, успіху занять у колективі

художньої самодіяльності є забезпечення атмосфери співробітництва, невимушеності і доброзичливості.

Впровадження третьої педагогічної умови – формування у підлітків потреби в творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музично-творчої діяльності та інтеграції в соціально-культурне середовище – здійснювалось засобами організації спільних «Мистецьких декад», фестивалів, творчих проєктів, флешмобів, самоврядування в ЕПНЗ.

Організація спільних «Мистецьких декад» в ЕПНЗ має особливий виховний потенціал для соціалізації гуртківців, де в умовах інтерактивної взаємодії набуває широкого розвитку дитяче самоврядування, в якому кожен вихованець є учасником.

Забезпечення оптимального функціонування організації і розвитку колективу, а також формування особистості вихованця в ньому є важливими складовими підвищення ефективності будь-якого виду діяльності. З цією метою в ЕПНЗ було створено постійно діючі музичні клуби: «Гармонія», музичний клуб любителів рок-музики, інтегрований музичний клуб «Музична палітра» (живопис та музика), що передбачало задоволення музичних інтересів та потреб вихованців ЕГ, у зв'язку з чим керівникам гуртків було запропоновано провести аукціони ідей для визначення змісту та форм діяльності музичного клубу.

Зміст засідань музичного клубу підібрано за принципом контрасту музичних напрямів та жанрів, що обумовлено протиставленням молодіжної музики зразкам класичної та народної, яке загострює інтерес підлітків до музики взагалі, поступово розширює кругозір дитини без психічної напруги і дискомфорту, без педагогічного тиску, формуючи установку на знання кращих зразків світової музичної культури. Засідання музичних клубів проводиться один раз на місяць (концерти, музичні брейн-ринги, просвітницькі лекції-концерти для учнів закладів загальної середньої освіти, диспути), до підготовки якого активно залучаються його члени.

З метою формування соціально-комунікативного компоненту музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ керівники гуртків ЕПНЗ спланували та впровадили такі види художньо-творчої діяльності музичних оркестрів: участь у музичних концертах, конкурсах, фестивалях на рівні ЕПНЗ, на регіональному, всеукраїнському, міжнародному рівнях; звітні та тематичні концерти, участь у культурно-масових заходах (міських і районних святах, концертах, музичних вечорах). Музично-естетичне виховання засобами народно-інструментального виконавства в ЕЗПО здійснювалось за освітніми програмами.

Вихованці ЕПНЗ брали активну участь у підготовці й проведенні засідань клубу, у випуску стінних газет, доборі звукозаписів, у створенні веб-сайтів клубів, виставці фотомонтажів, афіш, журнальних і газетних статей, підготовці переглядів останніх музичних новин, виступів тощо.

Під час засідань музичних клубів вихованці ЕГ переконались у тому, що молодіжна музика, зокрема рок, продовжує традиції народної і, зберігаючи самобутність, орієнтується на зразки академічного музичного мистецтва. Така форма роботи збагатила музичні знання підлітків, розвинула художні смаки, сформувала чіткі позиції щодо вибору якісного музичного матеріалу та обґрунтування музичних уподобань. Ознайомлення на засіданнях клубів із рок-музикою переконало вихованців ЕГ, що її джерелом є народна музика (фольк-рок), що підтверджує вдале аранжування негритянської народної пісні «Будинок на сході сонця» у виконанні рок-гурту «Енімалз». Оцінюючи музичні твори, підлітки почали звертати увагу на художні цінності, глибину почуттів і думок, що закладені у музичних творах. Під час проведення засідання клубу у формі музичної вітальні вихованців ЕГ ознайомились з творчістю музикантів, композиторів, які, граючи на народних інструментах, звертаються до класичної, естрадної, сучасної академічної та рок-музики. Учасники клубу прослухали у віртуальній філармонії виконання оркестрами та ансамблями народних інструментів музичних творів: «Політ джмеля» (фрагмент з опери

М. Римського-Корсакова), «Казка про царя Салтана», «Органна токата і fuga ре мінор» І. Баха, К. Джекінсон «Палладіо», Є. Дербенко «Рок-токата».

Клубна форма організації музичної діяльності підлітків ЕГ реалізувала продуктивні методи музично-естетичного виховання з формування естетичної свідомості та досвіду суспільно-громадської поведінки вихованців.

Важливим стимулом формування музично-естетичного смаку підлітків засобами народно-інструментального виконавства в ЕПНЗ є публічні виступи вихованців-учасників музичних колективів. З метою вдосконалення освітнього процесу, підвищення рівня якості роботи гуртків ЕПНЗ проведені контрольні заняття і творчі звіти колективів, а також відкриті заняття у групах першого року навчання (грудень, травень), що стимулює дітей до підвищення рівня засвоєння навичок народно-інструментального виконавства, сприяє розвитку співпраці керівників гуртків та батьків. Підсумкові звіти проводилися у різній формі: родинні свята, відкриті заняття, творчі виставки, концерти, майстер-класи, ювілейні свята, до яких були залучені батьки та гості. Творчі звіти художніх колективів були оригінальними як за формою проведення, так і за використанням художніх засобів. Кожен колектив має свій стиль, рівень виконавської майстерності. Під час святкового дійства за високі досягнення та активну участь у масових заходах міського, обласного та всеукраїнського рівнів вихованці нагороджуються грамотами та пам'ятними знаками.

На цьому етапі експериментальної роботи із дитячим оркестром народних інструментів «Дивоцвіт» ЕПНЗ була використана така форма занять, як лекція-концерт, учасниками якої були студенти із Миколаївської філії Київського національного університету культури та мистецтв, переможці конкурсу інструменталістів «Perpetuum mobile» у номінації «Народні інструменти», де лауреат цих конкурсів М. Зарецький виступив з твором «Концерт для домри з оркестром» (О. Будашкіна). На цей концерт були запрошені учні закладів загальної середньої освіти.

Мета зазначеного вище заходу була подвійною: з одного боку, перевірка знань, умінь і навичок, отриманих вихованцями на першому році занять в оркестрі, а з іншого – формування в учнів інтересів і потреб до більш глибокого пізнання музичного мистецтва, зокрема академічного. Присутні й учасники лекції-концерту отримали не тільки задоволення від виступу, але й установку на академічну музику, й «урок» з виконавської культури музиканта (зовнішній вигляд артиста, манера триматися перед публікою), що також справило позитивний виховний вплив на підлітків.

Бажаючи пробудити у підлітків почуття доброти, милосердя, потребу зробити щось добре для інших людей, нами підготовлено святкові концерти для людей похилого віку, включивши в репертуар різноманітні твори вітчизняних та зарубіжних композиторів. Продуманий відбір репертуару передбачає усвідомлення педагогом мети вивчення вихованцями того чи іншого твору на основі врахування вікових особливостей та рівня духовно-морального розвитку особистості підлітка.

Таким чином, педагогічна інтеграція керівниками гуртків ЕПНЗ змісту та методів практичної музичної, просвітницької та соціально-комунікативної діяльності підлітків ЕГ; створення різновікових музичних колективів; збереження наступності, традицій колективу; підбір репертуару відповідно до інтересів та потреб вихованців у сфері музичного мистецтва – стимулює спрямованість вихованців на інтелектуально-емоційне освоєння естетичних цінностей і готовність до естетичного перетворення навколишньої дійсності. Щоденна робота поєднується з роботою на перспективу: планування і підготовка до конкурсів-оглядів, поїздка на фестиваль самодіяльної художньої творчості і т.п. У ході підготовки до цих заходів відбувається розподіл доручень, обов'язків, призначення відповідальних, включення всіх вихованців у підготовку, створення атмосфери творчості, очікування майбутньої радості від виступів на сцені, духу святковості.

Громадська діяльність підлітків, яка здійснюється у процесі музично-естетичного виховання, сприяє отриманню досвіду соціальної взаємодії, яка

реалізується у формі благодійних акцій, концертів, фестивалів: бесіда-роздум до Міжнародного дня людей похилого віку «Зорепадом летять роки»; тематичний концерт до Всесвітнього дня інвалідів «Людина починається з добра»; сімейне свято-концерт для мам, педагогів, гуртківців БТДЮ, присвячене Міжнародному жіночому дню «Жінка – одвічна загадка природи...»; концерт, присвячений Дню Перемоги «Борюся, вірю та люблю». Також нами була врахована взаємодія сім'ї і позашкільного навчального закладу як соціальних інститутів виховання і розвитку школярів. Аналіз отриманих даних дав змогу виявити, що певна кількість батьків по-справжньому зацікавлена у взаємодії з художньо-творчими колективами позашкільних навчальних закладів (40 %), 47,7 % батьків епізодично йдуть на контакт з педагогами і керівниками самодіяльних колективів, не беруть активну участь у вихованні дітей, і 12,3 % становлять батьки, в яких відсутня мотивація до взаємодії з позашкільними навчальними закладами і школою та контакту з педагогами. Тому в процесі дослідно-експериментального пошуку ми ставили завдання добирати такі форми і методи роботи, які б сприяли ефективності аксіологічного виховання учнів засобами музики, зокрема народно-інструментального виконавства.

Дібрати їх допомогло виявлення спільних захоплень дітей і батьків. А після проведення циклу спільних заходів їх виявилось набагато більше, що означає, що саме вони допомогли батькам і дітям краще пізнати самих себе, виявити власний творчий потенціал і ціннісні орієнтації у галузі музичної культури (додаток Н).

Також слід відзначити і розмаїття форм дозвілля батьків і учнів, зростання ролі сімейного спілкування, розширення кола спільних уподобань у музичній сфері, спрямованість до активної художньо-творчої діяльності, адже спільна дія батьків і дітей активно впливає на музично-естетичне виховання учнів. Вихованці оркестру народних інструментів «Дивоцвіт» разом з керівником прийняли рішення провести концерт «Парад солістів», у програму якого включити музичні твори на замовлення своїх батьків.

Вихованці взяли активну участь у доборі репертуару до концерту, адже з декількох запропонованих батьками творів необхідно було вибрати один й обґрунтувати свій вибір. Під час репетиції оркестру з'ясувалося, що до програми концерту увійшли такі пісні: «У землянці» (муз. К. Листова, сл. О. Суркова); «Мама» (муз. О. Розанова, сл. В. Назарова); «Пісня про друга» (муз. і сл. В. Висоцького); «Якби мені черевички» укр. нар. пісня; «Аве Марія» (муз. Д. Каччині); «Не стріляй» (муз. і сл. Ю. Шевчука); «Є тільки мить» з к/ф «Земля Санникова» (муз. О. Зацепіна, сл. Л. Дербеньова); «Як здорово, що всі ми тут сьогодні зібралися!» (сл. і муз. О. Митяєва); «Городок» (муз. Ю. Варум, сл. В. Крastoшевського); «Ми бажаємо щастя вам» (муз. С. Наміна, сл. І. Шаферана); «Здрастуй, світ!» (муз. Л. Квінта, сл. В. Кострова); Романс із к/ф «Дні Турбіних» (муз. В. Баснера, сл. М. Матусовського).

Одні вихованці (33,3%) пояснили свій вибір тим, що хотіли зробити приємне своїм рідним, інші (66,7%) – що їм сподобалася мелодія і зміст тієї чи іншої пісні. На цьому етапі формування оцінного ставлення до музичних творів у підлітків зросла самостійність вибору. Така робота у підготовці до концерту дозволяє підтримувати інтерес до самостійного вибору учасників і стимулювати їх творчу і суспільну активність. Подібні заходи і концерти створюють умови для неповторного емоційного контакту між глядачами і виконавцями, дають можливість батькам більше проникнути у внутрішній світ власних дітей, встановлюється взаєморозуміння між батьками і дітьми, відбувається взаємопроникнення їхніх музичних ціннісних орієнтацій. Про це свідчить обмін враженнями після концерту як між дітьми, так і між дорослими. Наприклад, батько Сергія К. висловив таку думку: «Я радий, що син і його друзі виконали мою улюблену «Пісню про друга» В. Висоцького, яка протягом багатьох років є для мене орієнтиром у житті. Бачу, що Сергій за період відвідування оркестру більш серйозно ставиться до вибору друзів, проявляє більшу увагу до членів родини та інших людей, більш критично оцінює свої вчинки, цікавиться моєю думкою про його музичні вподобання й музичні орієнтації. А ще – це дуже цікаво звучить на народних інструментах».

А ось відгук виконавиці пісні О. Розанова і В. Назарова «Мама» Наталки М.: «Я щаслива, що присутнім сподобався мій виступ, я багато працювала над собою, щоб пісня пролунала зворушливо і щиро, знайшла відголос у серцях слухачів, а коли побачила сльози на очах моєї матері, то зрозуміла, що в мене це добре вийшло. Наступного разу запрошу на свій концерт і бабусю».

Проведена робота сприяла згуртуванню сім'ї, підтримці родинних традицій, формуванню позитивно піднесено-емоційного оптимістичного мікроклімату, створила умови для цікавого, з педагогічної точки зору, доцільного спілкування та різноманітної творчої діяльності дорослих і дітей. Змінилося і ставлення батьків до співпраці з педагогічним колективом позашкільних навчальних закладів.

Особливе значення громадської діяльності вихованців ЕГ полягає у тому, що вона спрямована на вирішення суспільно значущих завдань і здійснюється підлітками добровільно і безкорисливо. У процесі реалізації різних форм навчальної, просвітницької, волонтерської та благодійної діяльності реалізується ще один вид діяльності підлітків ЕГ – спілкування з музичними образами, композиторами (через музичні твори), колективом, педагогами, іншими людьми, що сприяє формуванню загальнолюдських цінностей. Музично-естетичне виховання підлітків ЕГ засобами взаємопов'язаних зазначених вище видів діяльності забезпечує включення вихованців у різноманітні види художньої творчості, що сприяє розвитку духовності особистості підлітків. Одним із дієвих методів музично-естетичного виховання є ігрова діяльність у формі музичного брейн-рингу. Вихованці народно-інструментального ансамблю центру позашкільної освіти (с. Мішково-Погорілове Миколаївської області) і ансамблю гітаристів міського Палацу творчості учнів (м. Миколаєва) з метою популяризації кращих зразків молодіжної, народної і класичної музики провели гру «Вгадай мелодію» з учнями закладів загальної середньої освіти.

Таким чином, результатом упровадження педагогічних умов музично-

естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства в ЕПНЗ, відповідно до завдань формувального етапу дослідно-експериментальної роботи, стало підвищення ефективності зазначеного вище процесу: удосконалено зміст, форми та методи музично-виконавської діяльності в підліткових ансамблях та оркестрах народних інструментів, підвищено рівень теоретичних знань з музики, розширено інтереси, потреби, аксіологічних установок, музично-естетичного досвіду, розвинуто мотивацію вихованців до активної творчої діяльності на основі колективного сприйняття, виконання, аналізу й оцінки явищ музичної культури.

3.3. Аналіз та інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи

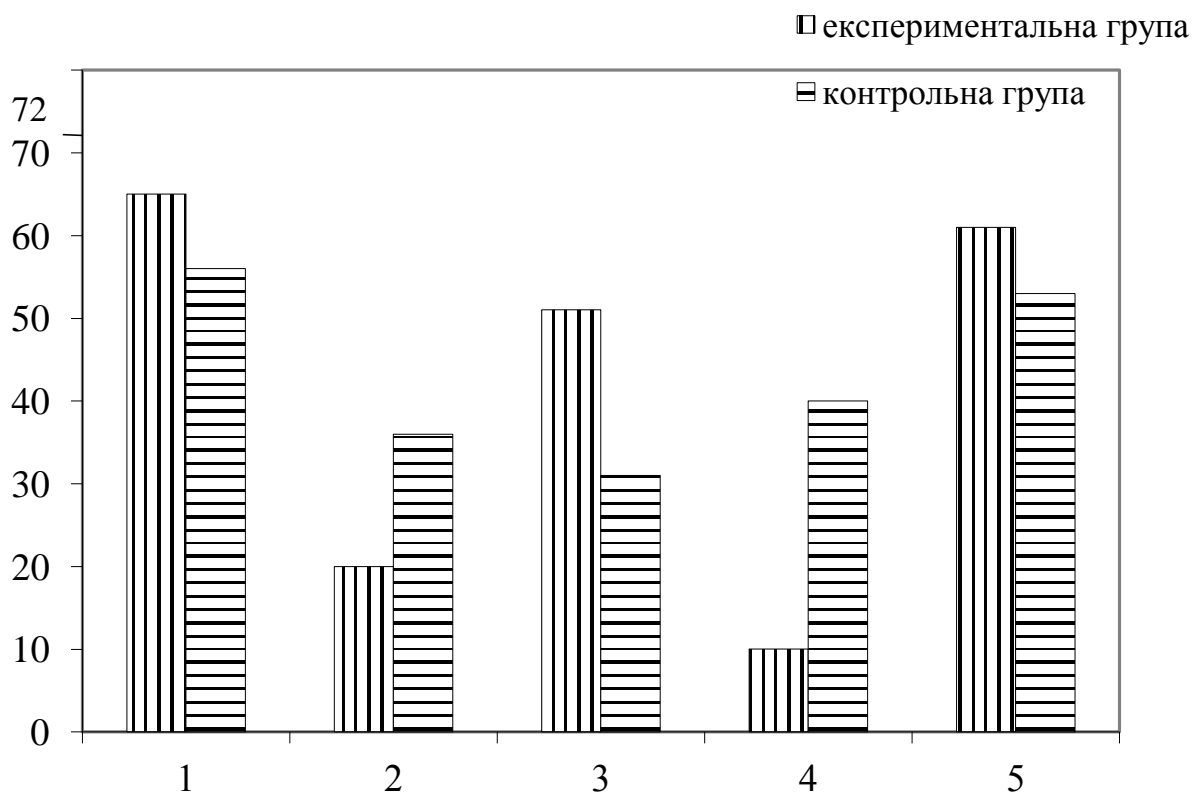
Ефективність розроблених нами педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі перевірялась шляхом зіставлення результатів діагностики експериментальної та контрольної груп (далі ЕГ та КГ) на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи, що дозволило простежити динаміку розвитку у вихованців структурних компонентів досліджуваної якості, одержати об'єктивну динаміку, зробити висновки стосовно ефективності впроваджених педагогічних умов.

Зауважимо, що діагностика музично-естетичної вихованості підлітків, після проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи, проводилась з використанням розробленого діагностичного інструментарію на констатувальному етапі дослідження, що дозволило простежити

формування означеної якості, порівняти результати зрізів констатувального та формувального етапів.

Розглянемо якісні зміни кожного із компонентів музично-естетичної вихованості підлітків: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісно-творчого та соціально-комунікативного.

Динаміка показників мотиваційно-ціннісного компоненту музично-естетичної вихованості підлітків здійснювалась засобами дослідження *мотивації підлітків до музичної діяльності*. Якісні показники мотиваційно-ціннісного критерію музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ після впровадження педагогічних умов значно підвищились: за відповідями учасників оркестрів на питання «Чим приваблюють вас заняття в інструментальному колективі?» складена порівняльна гістограма відповідей учасників експериментальних і контрольних груп. За вертикаллю зазначена кількість учасників, а за горизонталлю – п'ять видів мотивів переваг: інтерес до музичного виконавства в експериментальній групі – 90,2 %, у контрольній групі – 77,8 %; спілкування з друзями в ЕГ – 27,8 %, у КГ – 50,0 %; можливість вивчення нових музичних творів у ЕГ – 70,8 %, в КГ – 43,0 %; авторитет серед однолітків у ЕГ – 13,9 %, в КГ – 55,6 %; виступ перед публікою в ЕГ – 85,0 %, у КГ – 73,6 %. Порівняння результатів ЕГ і КГ дає підстави стверджувати, що показники мотивації вибору переваг вихованців відрізняються (рис.3.1).

Рис. 3.1. Гістограма мотивації підлітків до участі у виконавських народно-інструментальних колективах

Так, мотиви переваг престижного характеру (за показниками четвертого виду) в ЕГ набагато нижчі, ніж у КГ. Водночас помітне бажання й інтерес вихованців ЕГ займатися розучуванням нових музичних творів, спілкуватися з товаришами і виступати перед публікою, що й характеризує інтегральний показник інтересу до музичного виконавства (показник першого виду). Відповіді на це питання анкети можна умовно поділити на дві групи. Висловлювання 25,0 % респондентів: «Це активна і захоплююча форма проведення дозвілля», а інших (75,0 % учасників контрольних колективів) – заняття музикою приваблюють лише як засіб відпочинку і розваг. Висловлювання другої групи (70,8 % респондентів експериментальних колективів) – це судження про інтерес до нових знань, умінь і навичок художньої творчості.

Отримані дані доповнили результати контрольного експерименту про

значення музичного мистецтва в житті вихованців підліткового віку. Розходження у значущості деяких функцій музичного мистецтва в житті підлітків свідчать про динаміку музично-естетичної вихованості, аксіологічних установок, музичних смаків вихованців ЕГ. Відповіді на запитання: «Чим для вас є музика?» узагальнено у таблиці 3.1. та на рис.3.2.

Таблиця 3.1

**Дослідження оцінки функцій музичного мистецтва підлітками
ЕГ та КГ на контрольному етапі експерименту (у %)**

Групи	Функції музичного мистецтва					
	відпочинок, розвага	джерело інформації	розширення світогляду	спосіб прилучення до молодіжного середовища	помічник у навчанні	спосіб прилучення до культурного життя суспільства
Контрольна	85,0	62,5	65,2	68,0	44,4	58,0
Експериментальна	44,4	75,0	88,8	25,0	65,0	83,0

Рис. 3.2. Дослідження оцінки функцій музичного мистецтва підлітками
ЕГ та КГ на контрольному етапі експерименту (у %)

Дані таблиці засвідчують, що в ЕГ більш яскраво виявляється інтерес вихованців до пізнавальної функції музичного мистецтва, зокрема засобами виконавства, його ролі у самовихованні й активізації художньої творчості. Показники КГ підтверджують те, що підлітки не в повній мірі оцінюють художньо-естетичні функції музичного мистецтва.

Результати контрольного експерименту були доповнені дослідженням динаміки музичних інтересів підлітків ЕГ та КГ(табл.3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка музичних інтересів підлітків на кінець дослідно-експериментальної роботи (у %).

Жанр музичного мистецтва	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
опера	2,1	2,2	8,3	2,8
балет	2,9	2,7	5,6	2,8
оперета	2,3	2,5	5,6	4,1
симфонія, інструментальні концерти, оркестрові п'єси	2,7	2,6	7,0	2,8
камерні твори	3,0	3,1	8,3	4,1
романси	1,3	1,1	8,3	5,6
академічні хорові твори	2,2	2,0	8,3	23,6
народні пісні	1,3	1,2	17,7	1,4
народна інструментальна музика	1,2	1,2	19,7	1,4
народна танцювальна музика	1,2	1,0	8,7	1,4
популярні пісні композиторів	4,1	4,4	5,6	5,6
поп-музика	17,1	17,8	8,3	23,6
рок-музика	19,5	18,9	8,3	22,2
джазова музика	6,7	6,8	7,0	7,0
авторська пісня	5,7	5,9	8,3	8,3

Результати анкетування засвідчили, що більшість підлітків КГ не любить класичне музичне мистецтво, а ЕГ – коло переваг серед жанрів і напрямків музики значно розширилося. Результати аналізу оцінок, переваг і частоти залучення школярів КГ показало, що найбільші симпатії вони віддають пісенному жанру, рок-, поп-музиці, а у респондентів ЕГ – відмічається зорієнтованість на класичну, естрадну та народну музику, що свідчить про їхню зацікавленість різними видами і жанрами музичної культури та констатує розширення і збагачення їхніх ціннісних орієнтацій, спрямованість на пізнання широкої сфери музичного мистецтва.

На запитання «Чи подобається вам класична музика?» із 150 опитаних підлітків ЕГ – «так» відповіли 84,7 % респондентів, «ні» – 15,3 %, із 150 осіб КГ – «так» відповіли 36,1 %, «ні» – 63,9 %.

Досліджуючи музичні інтереси вихованців ЕГ та КГ, нами було запропоновано назвати улюблених композиторів і твори класичного та народного музичного мистецтва. Варто зазначити, що 100 % респондентів ЕГ перелічили більше 20 музичних творів, вказавши авторів, при цьому всі вихованці дали правильні відповіді. Респонденти ж КГ перелічили 7-9 творів, причому не завжди вірно називали їхніх авторів, а 19,4 % з них не змогли назвати ні прізвища композитора, ні назви музичного твору того чи іншого автора, що свідчить про певну обмеженість їхнього музичного світогляду і низький рівень музично-естетичної вихованості.

На загальне для всіх респондентів питання «Чи завжди можете пояснити, чому вам подобається той чи інший музичний твір?» вихованцям було запропоновано варіанти відповідей: «завжди», «у більшості випадків», «часто», «рідко», «ніколи». В ЕГ – 65,3 % респондентів відповіли «завжди», 34,7 % – «у більшості випадків». У КГ – близько 19,7 % не змогли обґрунтувати своє ставлення до музичного твору і його виконання, 29,2 % респондентів відповіли – «рідко» і 51,1 % – «у більшості випадків».

Слід зазначити, що у порівнянні з результатами констатувального етапу експерименту значно активізувалася реалізація художніх інтересів, потреб, аксіологічних установок і орієнтацій вихованців. Опитані підлітки ЕГ

виявили більшу зацікавленість до відвідування концертів симфонічної, народної музики, читання книг з музикознавства, про композиторів і виконавців, їхню творчість.

Підвищився також інтерес до народної, класичної й сучасної музики: 75,0 % підлітків ЕГ виявили прагнення висловлювати свою думку, ділитися враженнями про почуте і виконане, вступати у дискусії з товаришами про отриману музичну інформацію.

Отже, постійне залучення підлітків ЕГ до різноманітних форм музичної діяльності, зокрема до народно-інструментального виконавства, сприяє якісній зміні їх музично-естетичної вихованості і розширенню музичних інтересів, естетичних поглядів, потреб, аксіологічних установок на художньо-творчу активність.

Дослідження когнітивного компоненту музично-естетичної вихованості підлітків проводилось на основі визначення ієрархії естетичної цінності композиції «Місто золоте» з репертуару гурту «Акваріум». Під час її оцінювання увага школярів зверталася на художні особливості (мелодику, лад, тональність, темп, ритм, регістр, гучність, штрихи, тембр, гармонію, художній образ), глибину почуттів і думок, вкладену в музику і поетичний текст, єдність музики і поезії, лірико-романтичну тематику. Добір музичних зразків для вихованців здійснювався на основі аксіологічної зорієнтованості музичного матеріалу та художньої спрямованості композиції, що впливають на формування музичної свідомості та компетенції вихованців.

Критерієм відбору слугували, насамперед, високомистецькі якості музичного матеріалу, оскільки він впливає на збагачення духовного світу дітей, на розвиток їхнього художнього смаку і моральних якостей. У відібраних зразках найбільш наочно виявляються особливості стилю, мелодії легко запам'ятовуються, гармонія проста для сприйняття і виконання, зміст соціально спрямований на проблеми сьогодення.

Музичний матеріал був відібраний з урахуванням методів «використання властивостей об'єкта» (А. Сохор) – зразки молодіжної музики і «актуалізації цінностей» – з використанням якостей, закладених у зміст

творів, актуальних для підлітків. Для більш конкретного вивчення емоційного відгуку реципієнтів на запропонований їм музичний матеріал ми повторно використовували методику «предметного кола» В. Ражнікова.

Вихованці ЕГ та КГ визначили такі модальності музичного образу: 8-го (ніжне, любовне), 9-го (спокійне, доброзичливе), 12-го (сумне).

Стан розвитку у підлітків ЕГ та КГ асоціативного фонду й естетичної оцінки та навичок аналізу музичних творів, вміння виокремлювати з різноманітних явищ музичного виконавства компоненти художнього образу тої чи іншої композиції досліджувався на основі вихідних орієнтирів, що стосуються виконавської техніки, а також деяких прийомів аналізу музичних явищ (рисунок 3.3).

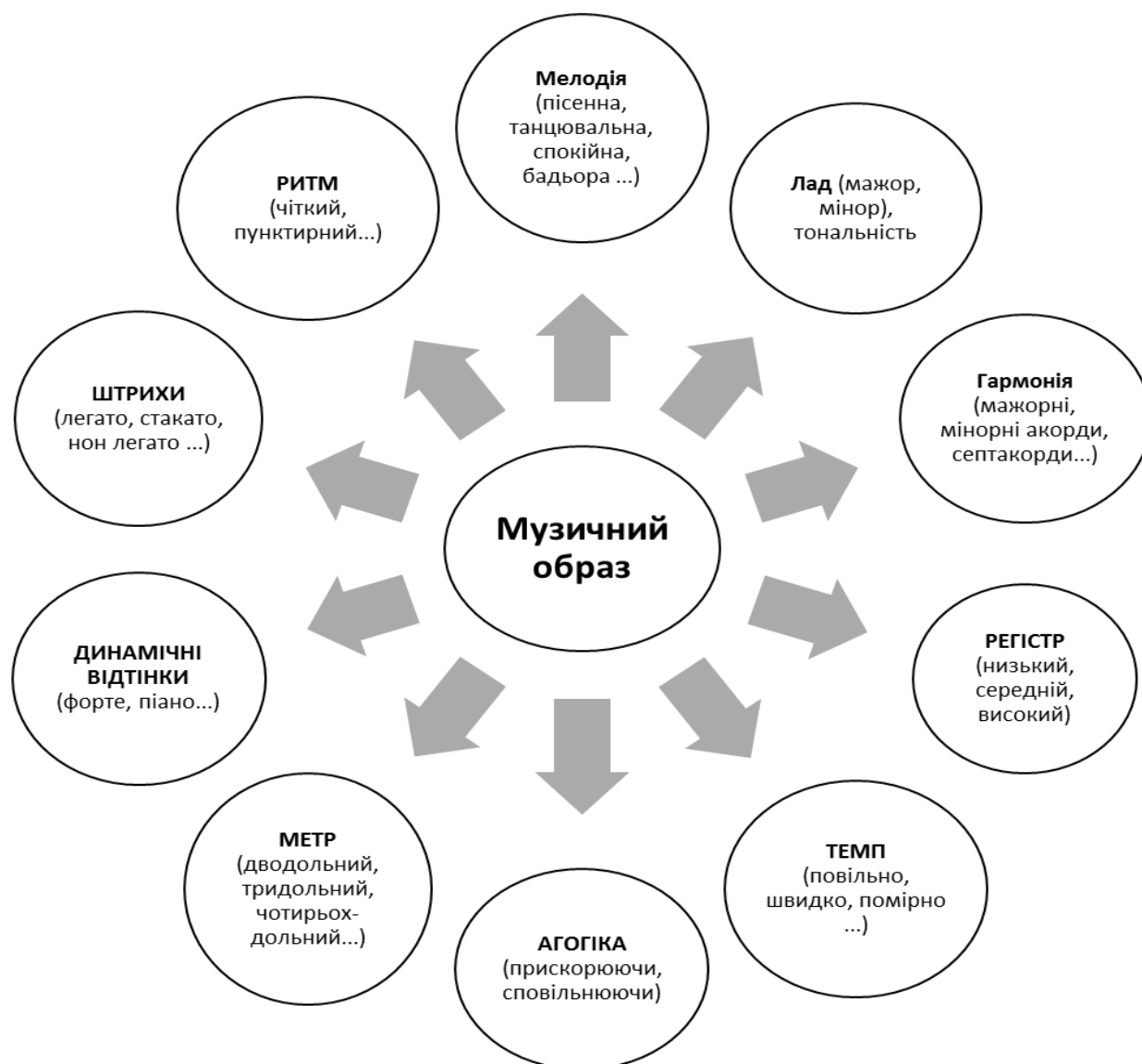

Рис. 3.3. Прийоми аналізу музичних явищ

Так, вихованцям було запропоновано засоби музичної виразності умовно розділити за ступенем їхньої значущості у розкритті художнього образу твору. На констатувальному етапі лише 6,9 % вихованців ЕГ та 7,1 % КГ успішно справилися з цим завданням. Та при більш глибокому вивченні та практичному освоєнні засобів музичної виразності кількість правильно виконаних завдань на контрольному етапі підвищилась відповідно ЕГ до 58,3 % та КГ до 14,5 %.

Соціально-комунікативний компонент музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ активно формувався засобами діяльності музичних клубів, міжгурткової взаємодії на рівні окремого ЕПНЗ та всіх ЕПНЗ, участі у різного роду музичних конкурсах, культурно-освітніх заходах міської громади, волонтерських акціях в обласній дитячій лікарні, у будинку для людей похилого віку, у просвітницьких флешмобах для мешканців міста «Музика нас єднає», проведенні обрядових свят та вертепів для батьків та за їх участі. Нами здійснено узагальнення результативності народно-інструментальних колективів експериментальних та контрольних закладів за 2017-2018 рік (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Порівняльна таблиця результативності народно-інструментальних колективів експериментальних та контрольних закладів за 2017-2018 рік

№ з/п	колектив (заклад)	конкурс	результат	колектив (заклад)	конкурс	результат
1.	«Зразковий художній колектив» оркестр народних інструментів «Дивоцві» (Будинок творчості дітей та юнацтва Інгульського району м. Миколаєва)	Обласний конкурс народної музики «Заграй музико»	Гран-прі	«Народний художній колектив» оркестр народних інструментів	Обласний конкурс народної музики «Заграй, музико»	II місце
		Всеукраїнський конкурс гри на народних інструментах «Золота струна»	I місце	«Барвистий передзвін» (Будинок юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва)	Всеукраїнський конкурс гри на народних інструментах «Золота струна»	III місце

Продовження табл. 3.3

		Всеукраїнський конкурс гри на народних інструментах «На крилах гармонії»	I місце		Всеукраїнський конкурс гри на народних інструментах «На крилах гармонії»	III місце
2.	Оркестр народних інструментів «Радуга» (Первомайський районний центр дитячої творчості м. Первомайськ, Миколаївська область)	Всеукраїнський багатожанровий фестиваль-конкурс мистецтв «Ліманські зорі»	I місце	Оркестр народних інструментів (Палац творчості учнів м. Миколаєва)	Всеукраїнський багатожанровий фестиваль-конкурс мистецтв «Ліманські зорі»	III місце
		Обласний конкурс народної музики «Заграй, музико»	I місце		Обласний конкурс народної музики «Заграй, музико»	III місце
		Міжнародний конкурс дитячої та юнацької творчості «Чайка»	II місце		Міжнародний конкурс дитячої та юнацької творчості «Чайка»	Дипломанти
3.	Ансамбль народних інструментів (Центр позашкільної роботи с. Мішково-Погорілове, Миколаївська область)	Регіональний конкурс фольклорної музики ім. М. Аркаса	I місце	Ансамбль народних інструментів «Дріблянока» (Будинок творчості учнів м. Снігурівка, Миколаївська область)	Регіональний конкурс фольклорної музики ім. М. Аркаса	Дипломанти
		Всеукраїнський конкурс музичного мистецтва «Златограй»	I місце		Всеукраїнський конкурс музичного мистецтва «Златограй»	III місце
		Регіональний конкурс інструментальної музики «Дивограй»	II місце		Регіональний конкурс інструментальної музики «Дивограй»	Дипломанти

З урахуванням музично-просвітницької роботи керівників гуртків з вихованцями ЕГ на формуальному етапі проведено контрольний аналіз

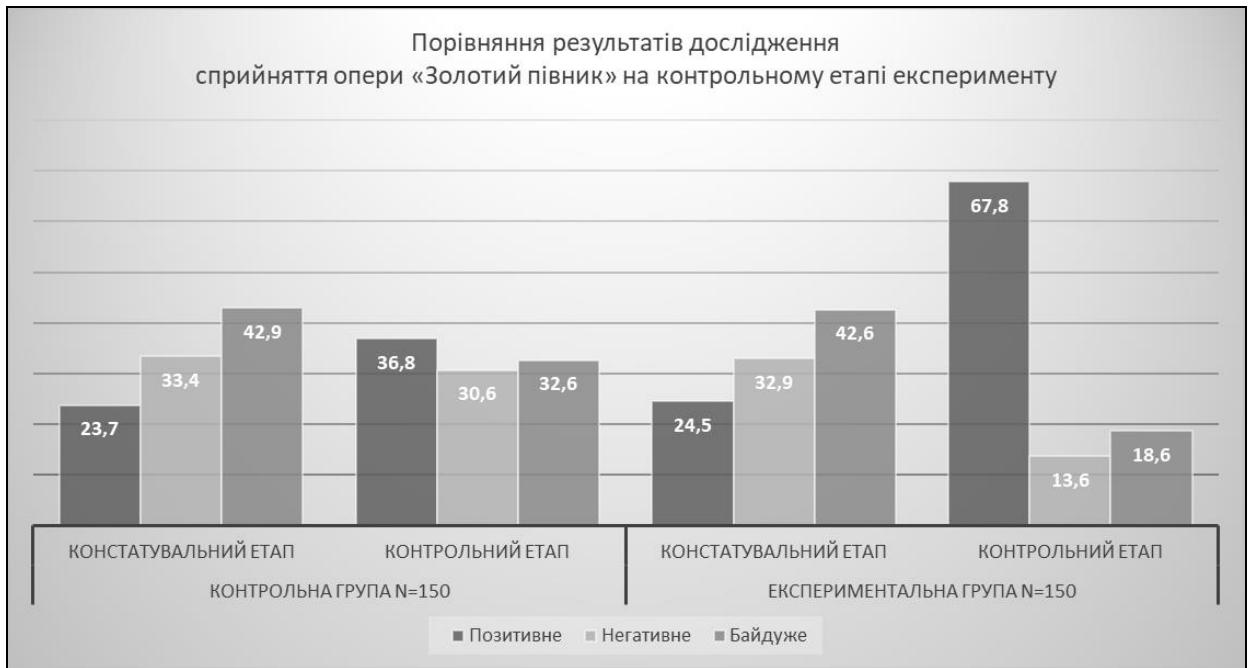
результатів повторного прослуховування опери М. Римського-Корсакова «Золотий півник». Перед прослуховуванням опери з учнями проводився аналіз музикознавчої, музично-критичної літератури. Визначаючи своє ставлення до самотності творчого стилю автора, вихованці ЕГ виокремили новаторські тенденції у його творчості: «застосування складних ладо гармонічних зворотів збагачує оркестрову мову твору; композитору вдалося зберегти рівновагу між вокальними й інструментальними номерами; в опері зображені у сатиричній формі соціальні проблеми суспільства та тривожні роздуми автора про долю країни».

Контрольний зріз результатів сприйняття, переживання, усвідомлення й оцінки опери «Золотий півник» показав, що кількість підлітків ЕГ, які надали позитивні оцінки цьому твору, зросла у порівнянні з констатувальним етапом експерименту на 33,3 % в ЕГ та на 13,1 % в КГ, байдуже ставлення до опери зафіксовано лише у 18,6 % підлітків ЕГ та у 32,6 % КГ, що відображено у порівняльній таблиці (таблиця 3.4 та на рис.3.4).

Таблиця 3. 4.

**Порівняння результатів дослідження
сприйняття опери «Золотий півник» на контрольному етапі
експерименту**

Ставлення до музичного твору	Контрольна група n=150		Експериментальна група n=150	
	Констатувальний етап	Контрольний Етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
Позитивне	23,7	36,8	24,5	67,8
Негативне	33,4	30,6	32,9	13,6
Байдуже	42,9	32,6	42,6	18,6

Рис.3.4. Порівняння результатів дослідження сприйняття опери «Золотий півник» на контрольному етапі експерименту

На контрольному етапі експерименту ми повторно провели музичне (звукове) анкетування вихованців ЕГ та КГ з метою дослідження якісних змін у музичних орієнтаціях на твори академічного спрямування підлітків, до якого увійшли фрагменти таких музичних творів у виконанні симфонічних та народних оркестрів: М. Римський-Корсаков «Політ джмеля» (фрагмент з опери «Казка про царя Салтана»); М. Римський-Корсаков, опера «Золотий півник»; П. Чайковський, концерт № 2 для фортепіано з оркестром; М. Мусоргський «Над рікою» (з вокального циклу «Без сонця» на сл. О. Голєніщева-Кутузова); Г. Свиридов «Час, уперед!» (фрагмент із сюїти з музики до кінофільму); Г. Свиридов «Вальс» (з музики до повісті О. Пушкіна «Заметіль»); В. Гаврилін «Тарантєла» (з балету «Анюта»); Р. Щєдрін «Кармен-сюїта»; І. Бах «Жарт»; І. Бах «Органна токєта і фуга ре мінор»; В. Моцарт, симфонія №40 (соль мінор); В. Моцарт «Реквієм»; В. Моцарт «Маленька нічна серенада»; Л. Бєтховєн «До Елїзи»; Л. Бєтховєн «Місячна соната»; Л. Бєтховєн, симфонія № 5; М. Огінський «Полонєз»; І. Брамс «Угорський танець № 5».

Аналіз результатів сприйняття школярами зазначеного музичного матеріалу показав, що 55,5 % вихованців ЕГ та 13,5 % КГ правильно визначили фрагмент твору та його автора, 19,4 % ЕГ та 39,1 % КГ допустили деякі помилки і неточності, що свідчить про позитивну динаміку орієнтацій підлітків у галузі класичної музики, однак в ЕГ позитивна динаміка більш суттєва. На заключному етапі формувального експерименту були зроблені контрольні заміри рівня музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства в експериментальній та контрольній групах самодіяльних колективів. Для виявлення збагачення і розширення асоціативного фонду, встановлення зв'язку музики з життям, з універсальними загальнолюдськими цінностями учням були запропоновані для прослуховування менш знайомі їм твори: С. Рахманінов, концерт №2 для фортепіано з оркестром (I ч.); Б. Лятошинський, увертюра до опери «Полководець»; С. Прокоф'єв «Ромео у Джульєтти перед розлукою» (з балету «Ромео і Джульєтта»); А. Дворжак, симфонія №9 (мі мінор з «Нового Світла» (II ч.); Е. Гріг, концерт для фортепіано ля мінор (I ч.); Ф. Пуленк, соната для фортепіано в чотири руки (II ч. «Сільська картинка»). Респонденти мали дати власні назви до кожного з творів і розкрити їхній ідейно-образний зміст, використовуючи «Словник перцептивних ознак» (В. Ражніков), «Словник естетичних категорій» за зразком «предметного кола» (В. Дряпіка) і загальнолюдські цінності.

Після прослуховування 1-ї частини концерту № 2 для фортепіано з оркестром С. Рахманінова учасники самодіяльних ансамблів та оркестрів народних інструментів експериментальної групи відзначили модальності музичного образу твору (додаток Л).

Респондентами були запропоновані такі назви: «Хід героя», «Велетень», «Полководець», «Я – Людина». Підлітки відзначили, що в цьому творі яскраво виокремлюються дві контрастні теми: перша тема нагадує інтонації суворого і героїчного маршу, друга – мрійлива, жагуча, наповнена

романтичною захопленістю. Композитор змалював становлення людини у процесі боротьби з життєвими труднощами. За сприйняттям увертюри до опери «Полководець» Б. Лятошинського учні відзначили такі основні модальності музичного образу твору, який асоціювався у підлітків ЕГ з такими назвами: «Балада про солдата», «Історія моєї країни», «Запорізька Січ», «Живі і мертві», «Козаки». (табл. 3.5)

Таблиця 3.5.

Сприйняття вихованцями ЕГ увертюри до опери «Полководець»

Перцептивні ознаки	Естетичні категорії	Загальнолюдські цінності
2-го – (величне, тріумфальне) 3-го – (рішуче, мужнє) 6-го – (гнівне) 16-го – (масивне)	3-го – (трагічне) 4-го – (драматичне)	Патріотизм Героїзм Самопожертва у боротьбі за волю

Після прослуховування фрагмента з балету «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва – «Ромео у Джульєтти перед розлукою» – вихованці відзначили такі основні модальності музичного образу, узагальнені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Основні модальності музичного образу

Перцептивні ознаки	Естетичні категорії	Загальнолюдські цінності
4-го – (гаряче, рвучке) 5-го – (схвильоване) 7-го – (сердечне) 8-го – (любовне) 12-го - (сумне)	2-го – (піднесене) 3-го – (трагічне) 8-го – (ліричне)	Віра Надія Любов Краса Вірність Довіра

Учні запропонували такі назви: «Перше кохання», «Нерозділене кохання», «Розлука», «Червоне і чорне». Олександр А. відзначив, що тут

зображено ліричний образ кохання і вірності. Після сприйняття 2-ї ч. симфонії № 9 мі мінор з «Нового Світла» А. Дворжака були виділені такі ознаки композиції (додаток) та запропоновані назви: «Пісня про кохану», «Туга за Батьківщиною», «Двоє друзів».

Прослухавши першу частину концерту для фортепіано Е. Гріга, відзначили такі модальності (таблиця 3.7), запропонувавши назви: «Порив», «Мрії», «Лицар».

Таблиця 3.7.

Перцептивні ознаки	Естетичні категорії	Загальнолюдські цінності
1-го – (грайливе)	2-го – (натхненне)	Воля
2-го – (величне)	8-го – (ліричне)	Віра
3-го – (енергійне)		Мужність
4-го – (рвучке)		Рішучість
5-го – (схвильоване)		
7-го – (поетичне)		

Таким чином, подібні завдання сприяли усвідомленню вихованцями загальнолюдських цінностей, що знаходять своє втілення у звуках музики і сприяють естетичному вихованню. Після проведення цього аналізу отримані результати були зведені у таблицю (таблиця 3.8.).

Таблиця 3.8

**Асоціативні уявлення підлітків ЕГ
при сприйнятті музичних творів (у %)**

Кількість назв	Порядкові номери музичних творів						Середній показник
	1	2	3	4	5	6	
0	–	–	–	–	–	–	–
1	44,4	38,9	52,8	47,2	48,6	33,3	44,2
2	33,3	47,2	36,1	27,8	33,3	44,4	37,0
3	22,3	13,9	11,1	25,0	18,1	22,3	18,8

Можна констатувати, що при сприйнятті музичних творів усі вихованці ЕГ змогли перевести музичні образи в понятійний контекст програмної назви: більшість вихованців ЕГ (44,2 %) дає одну назву, але значно збільшилася кількість вихованців у відсотковому співвідношенні у порівнянні з констатувальним етапом експерименту (8,6 %), які дають дві назви до одного музичного твору (37,0 %), три назви (18,8 %), а на констатувальному етапі лише 1,1 % (ЕГ) та 1,3 % (КГ).

На основі аналізу проведеного анкетування, бесід з вихованцями колективів художньої самодіяльності ЕПНЗ ми встановили, що зміст авторської розробленої навчальної програми ефективно впливає на підвищення рівня музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ: їм до вподоби музика, як сучасна, молодіжна, так народна і класична, називають більше двадцяти улюблених творів композиторів-класиків; із задоволенням вивчають і виконують кращі зразки народної і класичної музики як на індивідуальних заняттях, так і в оркестрі народних інструментів; у кожного вихованця з'явилися кумири серед композиторів-класиків; за власним бажанням поглиблюють свої знання з творчості І. Баха, В. Моцарта, Л. Бетховена, Ф. Шопена, Н. Паганіні, М. Римського-Корсакова та інших; в особистих фонотеках з'явилися записи творів класичної музики. У репертуар оркестру поряд зі зразками молодіжної поп-музики увійшли як народні, так і класичні музичні твори: «Органна токато і фуга ре мінор» І. Баха, «До Елізи», «Місячна соната», «Бабак» Л. Бетховена, «Каприс № 24» Н. Паганіні, «Танець» О. Гедіке, «Іспанська рапсодія» К. Кириченка, «Вальс» О. Гриббєдова, «Циганочка» (циганський народний танець), «Будинок на сході сонця» (негритянська народна пісня), «Зелені рукави» (англійська народна пісня), «Защєбече соловейко» (українська народна пісня) та інші. Учасники експериментальних колективів стали активними пропагандистами кращих зразків як сучасної молодіжної, так і класичної та народної музики серед друзів-однолітків, проявляють активність у різних музично-естетичних заходах.

При проведенні формувального етапу експерименту ми дійшли висновку, що результативність музично-естетичного виховання учнів народно-інструментальним виконавством тісно пов'язана із загальним емоційним стилем життєдіяльності позашкільного закладу: підлітки активні в роботі, зростає їхній інтерес до вивчення нових музичних творів, з'являється бадьорий настрій, впевненість у собі, бажання досягти певної мети, принести користь людям; покращилася культура поведінки вихованців експериментальних колективів, підлітки тактовно ставляться один до одного, підтримують один одного на концертах, проявляють працьовитість, доброту, чуйність, чесність, справедливість.

На звітному концерті учасників експериментальних колективів батьки учнів відзначили позитивні зміни у ціннісних орієнтаціях своїх дітей, розвитку естетичної свідомості, поведінки, моральних якостей, у підвищенні виконавського рівня оркестру. Таким чином, мета і завдання, висунуті у навчальній програмі, були досягнуті.

Результати музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ за мотиваційно-ціннісним критерієм свідчать про те, що відбулися суттєві якісні освітні зміни на контрольному етапі педагогічного експерименту, зокрема: ціннісне ставлення до музики як важливого чинника формування особистості (у 43,2 % учнів – проти 11,3 %); зміна цінностей на користь народної музики (збільшилося учнів з 13,5 % до 41,3 %); потреба у музикуванні (з 16,1 % учнів до 44,5 %). Музично-естетична вихованість підлітків ЕГ за когнітивним критерієм характеризується такими змінами: суттєво підвищились знання про музику; інтерес до поповнення музичних знань; добре оволоділи нотною грамотою для самостійного вивчення репертуарних творів. Діяльнісно-творчий компонент музично-естетичної вихованості підлітків проявився потребою вихованців ЕГ реалізувати себе у творчій діяльності. Під час прослуховування «Органної токати і фуґи ре мінор» BWV 565 І. Баха (у виконанні Гарі Гродберґа) учні були вражені філософською глибиною змісту твору, у них виникло бажання виконати цей

твір. Після музичного аналізу вихованці вирішили створити власну інтерпретацію «Органної токати», близьку до оригіналу, переклавши її для виконання на народних інструментах. Попередньо вони прослухали запис твору в рок-обробці у виконанні гурту «Прокол Харум 2» і відзначили деякі істотні зміни у нотному тексті, в мелодії у порівнянні з оригіналом.

Підлітки ЕГ самостійно вивчили твір і виконали, отримавши задоволення від музикування, але при цьому критично проаналізували власне виконання цього складного музичного твору, відзначивши, що він написаний для органа, а під час гри на народних інструментах дещо втрачає свою глибину, виразність, гармонійне багатство.

Показниками результативності формувального етапу експерименту з впровадження педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства стали такі якісні ознаки: усвідомлення вихованцями загальнолюдських естетичних цінностей музичної культури; сформованість ціннісних орієнтацій кожного з учасників експериментального колективу, що впливає на вирішення художньо-творчих і естетично-виховних завдань; збагачення аксіологічних установок на художньо-творчу діяльність.

Проведений експеримент показав, що зміни, які внесені у роботу оркестрів народних інструментів, дають позитивні результати за умови вдосконалення змісту музично-естетичного виховання підлітків ЕГ: аксіологічний розвиток особистості, розширення ціннісних орієнтацій, естетичних поглядів у галузі музичної культури, які розвиваються засобами народно-інструментального виконавства.

Перевірка ефективності дослідницько-експериментальної роботи з музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства проводилася на основі порівняльного аналізу рівнів сформованості аксіологічних орієнтацій респондентів експериментальної групи (ЕГ) вихованця оркестрів та ансамблів народних інструментів і контрольної (КГ) такої ж кількості школярів із музично-

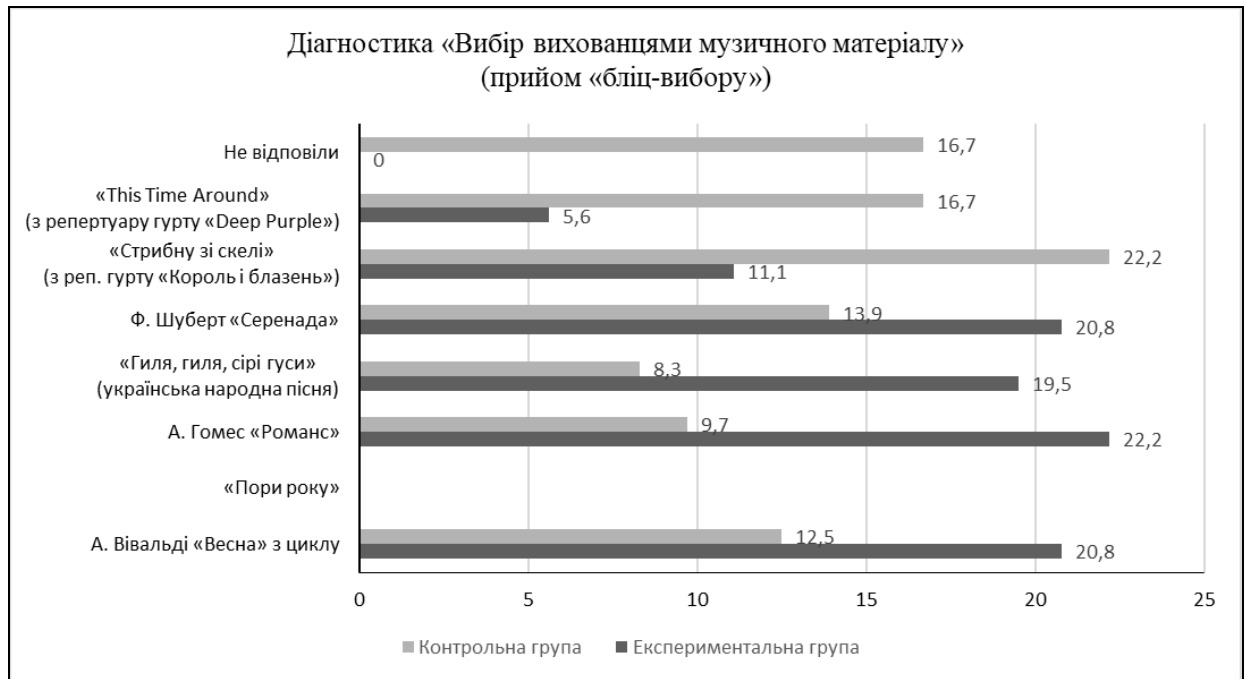
виконавських ансамблів м. Миколаєва та області.

Динаміку музично-естетичної вихованості підлітків засобами народно-інструментального виконавства учасників експериментальних і контрольних колективів стосовно виконавського репертуару після проведеної експериментальної роботи можна простежити за допомогою прийому «бліц-вибору»: учасникам обох груп було запропоновано звукову анкету, яка складалась з 6 фрагментів музичних творів: А. Вівальді «Весна» з циклу «Пори року», А. Гомес «Романс», «Гиля, гиля, сірі гуси» (українська народна пісня), Ф. Шуберт «Серенада», «Стрибну зі скелі» (з репертуару гурту «Король і Блазень»), «This Time Around» (з репертуару гурту «Deer Purple»). Музичний матеріал було підібрано та інструментовано з тим розрахунком, щоб його можна було виконати на народних інструментах. Учасникам належало зробити вибір для наступного виконання цих творів у колективі (табл.3.9 та на рис. 3.5).

Таблиця 3.9

**Діагностика «Вибір вихованцями музичного матеріалу»
(прийом «бліц-вибору»)**

Музичні твори	Група	
	Експериментальна група	Контрольна група
А. Вівальді «Весна» з циклу «Пори року»	20,8	12,5
А. Гомес «Романс»	22,2	9,7
«Гиля, гиля, сірі гуси» (українська народна пісня)	19,5	8,3
Ф. Шуберт «Серенада»	20,8	13,9
«Стрибну зі скелі» (з реп. гурту «Король і Блазень»)	11,1	22,2
«This Time Around» (з репертуару гурту «Deer Purple»)	5,6	16,7
Не відповіли	–	16,7

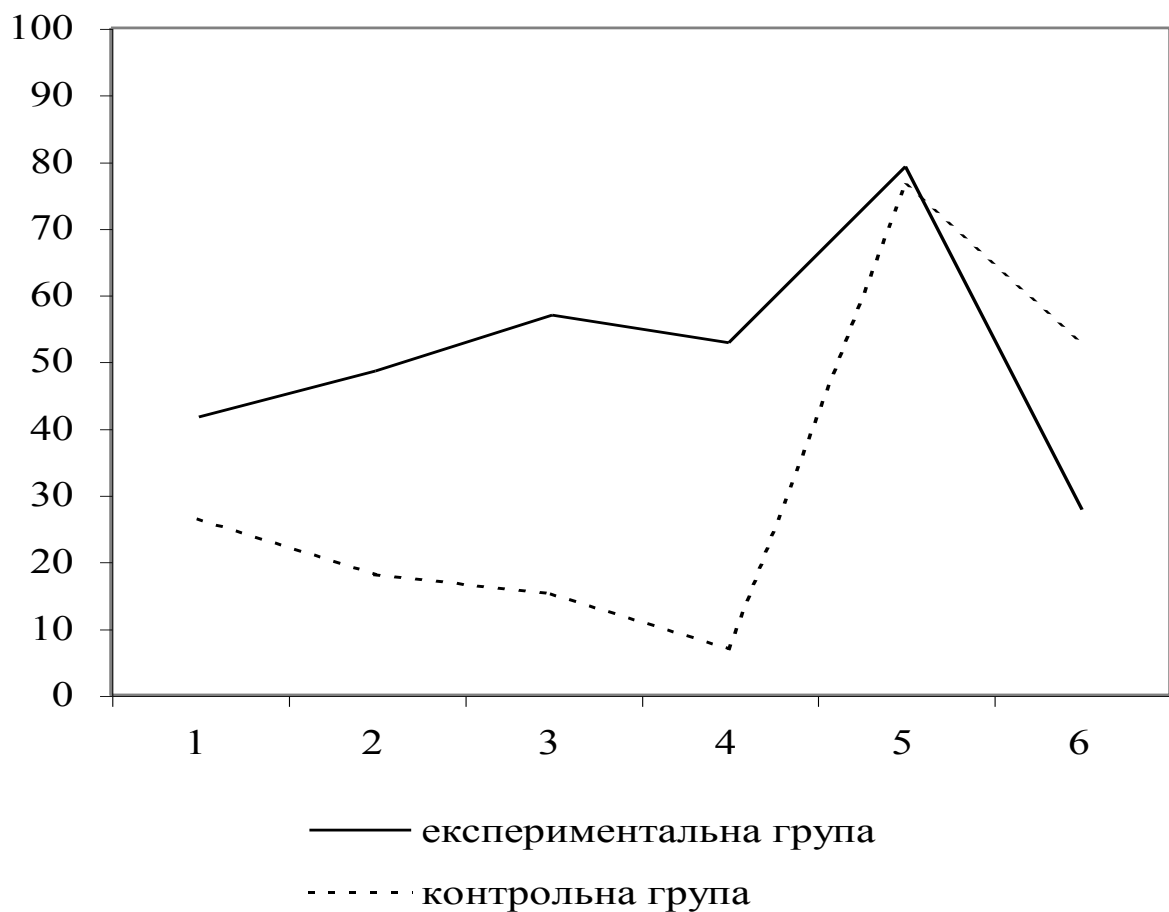
Рис. 3.5. Діагностика «Вибір вихованцями музичного матеріалу»
(прийом «бліц-вибору»)

Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що більшість вихованців ЕГ проявили основний інтерес до творів композиторів-класиків, що мотивували оригінальністю виразних засобів музичної мови через тембральну різноманітність народних інструментів, складність, технічність, що вимагає високої виконавської майстерності та сприяє музичному самовдосконаленню. Учасники КГ у основному пояснили свій вибір висловлюванням: «Твір гарний, хотілося б його виконати».

Таким чином, діяльнісно-творчий компонент музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ проявлявся в прагненні експериментальних колективів обирати для виконання художньо складні музичні зразки й в умінні аргументувати свій вибір.

Вагомим критерієм змін рівня музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ засобами народно-інструментального виконавства є вибір ними форм художньої діяльності у вільний від навчання час. Графічне зображення діагностики із зазначеного питання наочно показує ступінь залучення самодіяльних музикантів до різних форм і видів діяльності в сфері музичного

мистецтва, представлено в графіку: вертикаль – процентний показник загальної кількості досліджуваних, горизонталь – відображення основних видів художньої діяльності підлітків: 1 – читання літератури з питань музичного мистецтва; 2 – відвідування концертів симфонічної, народної музики; 3 – заняття музичним виконавством; 4 – заняття художньою творчістю; 5 – слухання музики в домашніх умовах; 6 – відвідування дискотек (рис.3.6).

Рис.3.6 Порівняльна діаграма участі підлітків ЕГ та КГ у різних видах і формах художньої діяльності на кінець експерименту

Читанню літератури з питань музичного мистецтва віддають перевагу в експериментальній групі – 41,7 %, у контрольній групі – 26,4 % підлітків; відвідуванню концертів і музичних вистав – 48,6 % (ЕГ), 18,0 % (КГ); музичному виконавству – 56,9 % (ЕГ), 15,2 % (КГ); художній творчості – 52,8%

(ЕГ), 6,9 % (КГ); «регулярно» слухають музику вдома – 79,2 % (ЕГ), у КГ – 76,4 % (КГ); відвідуванню дискотек – 27,8 % (ЕГ), 52,8 % (КГ).

У порівнянні з результатами констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи в учасників КГ не встановлено значних позитивних змін у галузі залучення до музичного мистецтва. У підлітків ЕГ зафіксовано збільшення показника регулярності занять зазначеними видами музичної діяльності (винятком є відвідування дискотек).

Щоб підтвердити ці позитивні зміни, були проведені контрольні зрізи для виявлення динаміки здатності спілкування підлітків із музичним мистецтвом. Учні з ЕГ виявили досить високий рівень активності у процесі спілкування з різними видами і жанрами музичної культури, що проявилось в умінні виявляти змістовні елементи тієї чи іншої композиції і зв'язки між ними: підкріплювати змістовну інтерпретацію широким «асоціативним рядом» (за методикою збагачення художнього асоціативного фонду); співставляти і порівнювати різні види музичної творчості, художні стилі, музичні жанри (за методикою «музичних аналогій» і співставлень). Значно покращився і стиль викладу під час опису й аналізу респондентами музичних зразків. І якщо на констатувальному етапі експерименту під час виконання завдань із сприйняття музики переважали репродуктивні й емоційно-описові підходи, то після проведення формувального етапу експерименту спостерігається творча активність школярів у процесі аналізу музичних творів, глибоке їх проникнення у художній зміст, здатність використовувати збагачену палітру засобів музичної виразності, широкий художній асоціативний фонд.

Контрольні зрізи виявили спроможність вихованців ЕГ творчо реалізовувати набутий досвід ціннісного та естетичного орієнтування у галузі музичної культури. Нові якості та здібності підлітків ЕГ завдяки народно-інструментальному виконавству виявляються у розширенні й збагаченні музичного світогляду, сформованості музичної свідомості, почуттів, музичних інтересів, потреб, аксіологічних установок; у здатності особистості

вихованця до сприйняття й оцінки широкої музичної сфери сьогодення. Пізнавальні і пошукові завдання у межах цієї проблеми школярі використовували, поєднуючи репродуктивні й творчі елементи.

Так, з метою встановлення динаміки рівня музично-естетичної вихованості підлітків був проведений контрольний зріз.

Респондентам КГ і ЕГ запропонували звукову анкету із шести фрагментів музичних зразків: Токата (Прелюдія і fuga мі мажор BWV 566) І. Баха, соната № 7 для фортепіано ре мажор тв.10 ч. І Л. Бетховена, концерт №11 для фортепіано з оркестром фа мажор KV 413 ч.ІІІ В. Моцарта, етюд № 1 до мажор тв. 10 Ф. Шопена, симфонія №1 соль мінор тв.13 ч. І П. Чайковського, хоровий твір «Тече вода в синє море» Б. Лятошинського на сл. Т. Шевченка.

Перше завдання полягало у визначенні жанру, стилю і творчої манери автора. При обробці даних ми використовували методику констатувального етапу експерименту. Відповіді кожного вихованця ЕГ та КГ оцінювалися за 5-бальною системою. Переведення відповідей у бальну систему дало можливість зробити умовну градацію знань за трьома рівнями: високий – від 10 до 15 балів (ЕГ – 20,8 %, КГ – 6,9 %); середній від 5 до 10 балів (ЕГ – 69,5 %, КГ – 44,4 %); низький – від 0 до 5 балів (ЕГ – 9,7 %, КГ – 48,7 %).

Відповідно до другого завдання вихованці ЕГ та КГ мали описати свої переживання і враження під час сприйняття музичного зразка, який найбільш сподобався із шести представлених в анкеті. До першої групи увійшли підлітки з досить високим рівнем музично-естетичних знань і уявлень, які правильно і повно відобразили зміст художнього образу, настроїв музичного твору: ЕГ – 20,8%, КГ – 6,9%; до другої групи увійшли підлітки із середнім рівнем музично-естетичних знань і уявлень: ЕГ – 69,5 %, КГ – 24,4 %; третю групу склали підлітки з низьким рівнем знань і уявлень: ЕГ – 9,7 %, КГ – 48,7 %.

Кількість учнів, які вважали, що вивчення музичних творів народної й класичної музики є корисним і необхідним, збільшилась на 16,0 % в ЕГ;

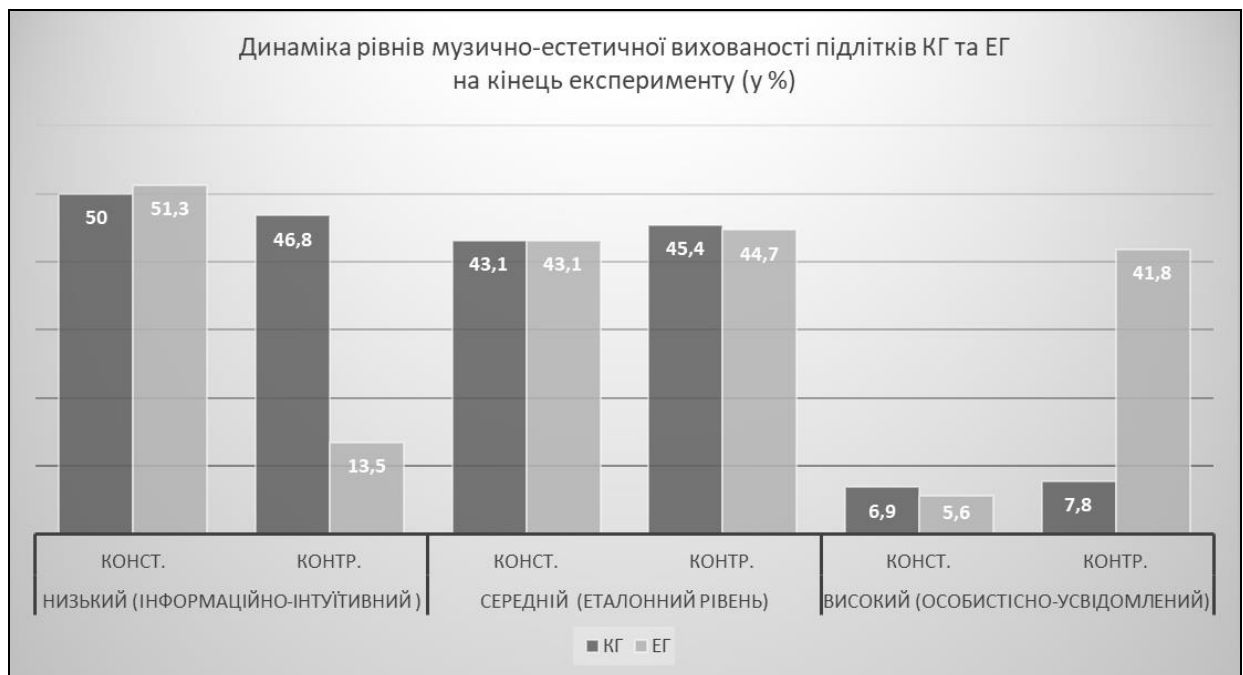
зменшилась також кількість учнів, які не вважали ці знання потрібними для себе; збільшилась кількість підлітків, у яких інтерес проявлявся ситуативно і здебільшого під керівництвом педагога (до 60,0 %). Значно зменшилась кількість підлітків, у яких інтерес був нестійкий (до 6,0 %).

Аналіз результативності контрольного дослідження показав досить істотне підвищення рівня музично-естетичної вихованості учнів ЕГ, що підтверджується статистичними даними (таблиця 3.10 та на рис.3.7).

Таблиця 3.10

**Динаміка рівнів музично-естетичної вихованості підлітків КГ та
ЕГ на кінець експерименту (у %)**

Групи	Рівні музично-естетичної вихованості підлітків					
	Низький (інформаційно-інтуїтивний)		Середній (еталонний рівень)		Високий (особистісно-усвідомлений)	
	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.
КГ	50,0	46,8	43,1	45,4	6,9	7,8
ЕГ	51,3	13,5	43,1	44,7	5,6	41,8

Рис.3.7 Динаміка рівнів музично-естетичної вихованості підлітків КГ та ЕГ на кінець експерименту (у %)

Таким чином, у КГ рівень музично-естетичної вихованості суттєво не змінився, а в ЕГ відбулися значні якісні зміни: зросла кількість учнів, віднесених нами до високого рівня з 5,6 % до 41,8 %, що відбулося за рахунок учнів середнього рівня, що, зі свого боку, поповнився з низького рівня і чисельність якого скоротилась з 51,3 % до 13,5 %.

Виховання методом актуалізації естетичних цінностей, збагачення асоціативного фонду школярів, розвиток оцінного ставлення до музичного мистецтва, стимулювання їхньої творчої активності засобами народно-інструментального виконавства дає можливість якісно змінити ціннісні орієнтації підлітків стосовно сучасної музичної культури, зокрема як народної, молодіжної, так і складних форм класичної музики академічного спрямування.

Якісні зміни в музично-естетичній вихованості підлітків колективів ЕПНЗ визначилися характеристиками емоційних ставлень і асоціативних уявлень; здатністю виділяти «ядро» ідейно-художнього образного змісту твору; повнотою і глибиною освоєння музичного матеріалу; вмінням оцінювати і аналізувати музичні твори; рівнем інтерпретаційно-творчих уявлень; усвідомленням загальнолюдських естетичних цінностей музичної культури.

Таким чином, впровадження педагогічних умов сформувало стійкі жанрово-стилістичні уявлення, певну систему музично-художніх цінностей, усвідомлення ціннісних аспектів музичного мистецтва; збагачення асоціативного фонду на основі взаємозв'язку різних видів мистецтва; адекватність естетичної оцінки художньо-образному змісту музичної інформації.

У процесі дослідження динаміки музично-естетичної вихованості підлітків використовувалася уже відома в науковій літературі загальна схема формального критерію підтвердження чи спростування гіпотези за А. Купріяном [106] (додаток П), де наявність різниці між станом

сформованості естетичних орієнтацій у респондентів ЕГ і КГ (з урахуванням досягнутого вихованцями третього особистісно-усвідомленого рівня – умовно оптимальної орієнтації у галузі музичної культури) у відсотках складає: $\frac{\text{експериментальна група } X_2^e - X_1^e = A}{\text{контрольна група } X_2^k - X_1^k = B}$; (А (86,5 – 48,7 = 37,8), Б (53,2 – 50,0 = 3,2); А > Б, як (37,8 > 3,2)).

Зазначені розрахунки є підтвердженням «гіпотези позитивного характеру», що дозволяє зробити такий висновок: розроблені та теоретично обґрунтовані педагогічні умови є ефективними у процесі музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства.

Як підтверджує діагностика, позитивним результатом проведеної експериментальної роботи виявилась тенденція зміни у підлітків ЕГ характеру потреб, інтересів, прагнень, установок стосовно музичної діяльності засобами народно-інструментального виконавства переважно від низького рівня до середнього та високого. Підлітки КГ не виявили достатніх змін у характері потреб, пов'язаних зі спрямованістю на музичну діяльність засобами народно-інструментального виконавства. Як показують результати опитування, позитивним наслідком проведеної експериментальної роботи виявилась тенденція підвищення рівня музичних знань вихованців ЕГ.

Отримані результати експериментального моніторингу показали, що ефективність музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства залежала від якості організації та впровадження розроблених та обґрунтованих педагогічних умов, а саме:

- реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства;
- впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі реалізації методичного плюралізму;

– формування у підлітків потреби в творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музично-творчої діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище.

Отже, якщо така оптимізація освітнього процесу в ЕПНЗ привела до значних позитивних якісних змін вихованців ЕГ, то логічно зробити висновок, що подальше постійне творче впровадження розроблених педагогічних умов, безсумнівно, позитивно впливатиме на музично-естетичне виховання підлітків відповідно до вимог сучасності та потреб реформування української освіти й виховання.

Висновки до третього розділу

У контексті проблеми дослідження визначено педагогічні умови як один з компонентів педагогічної системи позашкільного навчального закладу, що відображає сукупність можливостей його освітнього середовища, які впливають на особистісний аспект музично-естетичного виховання підлітків і процесуальний аспект – забезпечення його ефективного функціонування та розвитку.

Спираючись на аналіз сучасного стану музично-естетичного виховання підлітків, вивчення практичного педагогічного досвіду позашкільних навчальних закладів, враховуючи вимоги нормативних державних документів про освіту та аналізу результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, розроблено та обґрунтовано такі педагогічні умови, що забезпечують оптимізацію зазначеної педагогічної діяльності: реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства; впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків; формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду.

На формувальному етапі педагогічного експерименту реалізовано розроблені педагогічні умови музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі: реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства; впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання підлітків; формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музичної діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище.

З метою підготовки керівників гуртків ЕПНЗ до впровадження педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства була проведена науково-методична робота з таких питань: формування позитивного мотиваційно-ціннісного ставлення до експериментальної роботи, актуальності і важливості зазначеної проблеми; визначення мети, завдань, змісту експериментальної діяльності та очікуваних результатів; науково-теоретичне обґрунтування досліджуваної проблеми; науково-методичне забезпечення технологічної складової засобами актуалізації сучасних ефективних форм та методів музично-естетичного виховання підлітків; проведення майстер-класів «Комп'ютер, технологія мультимедіа, Інтернет – інноваційні засоби комунікації», «Контекстне музикування», «Сучасні інноваційні інтерактивні технології», «Психологічні аспекти музично-естетичного виховання підлітків»; ділової гри з елементами тренінгу «Креативність як один з компонентів професійної компетентності сучасного педагога позашкільного закладу», тренінг «Розвиток творчих здібностей педагогів», семінар-тренінг «Почни з себе»; методичної естафети та методичного практикуму з елементами психологічного тренінгу; психолого-педагогічного турніру; вернісажу відкритих занять гуртків музичного профілю; прем'єри авторських педагогічних ідей.

Узагальнення результатів діагностики рівня музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ та КГ та їх порівняльний аналіз на кінець педагогічного експерименту дає підстави зробити висновок: позитивна динаміка музично-естетичної вихованості підлітків експериментальної групи простежується на високому рівні (особистісно-усвідомленому) підвищенням показників на 36,2 %; середньому (еталонному) – на 1,6 % та зменшенням низького рівня (інформаційно-інтуїтивного) на 37,8 %.

У контрольній групі виявлена позитивна динаміка показників музично-естетичної вихованості: високого рівня на 0,9 %, середнього – на 1,9 % та незначна негативна динаміка низького рівня – на 3,2 %.

Встановлено, що впроваджені в освітній процес експериментальних закладів освіти педагогічні умови підтвердили свою ефективність на контрольному етапі дослідно-експериментальної роботи, що доведено позитивною динамікою високого рівня (особистісно-усвідомленого) музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ на 37,8%.

Таким чином, упровадження педагогічних умов у ЕПНЗ суттєво вплинуло на оптимізацію музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства, що підтверджено також методами математичної статистики.

Результати дослідження третього розділу представлено в публікаціях автора [175, 176,177,182,183,186,190,234].

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено і запропоновано нове вирішення актуальної проблеми музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної, філософської і методичної літератури, результати дослідження уможливили формулювання таких висновків:

1. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних філософських, психолого-педагогічних джерел на зміст музично-естетичного виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі досліджено стан розробленості означеної проблеми в педагогічній теорії та практиці.

Уточнено сутність ключових понять дослідження:

– «виховання» є процесом цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, під час якого відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних рис для формування його особистості;

– «музичне виховання» є спеціально організованим процесом, метою якого є розвиток особистісних якостей і музичних здібностей дитини засобами музичного мистецтва; цілеспрямоване пізнання учнями явищ музичного мистецтва; формування музичної свідомості, художньо-емоційної сфери, музично-естетичної культури дітей та естетичного ставлення до навколишньої дійсності; освоєння особистістю музичних знань і оволодіння навичками музичної діяльності в результаті взаємодії учителя з учнем;

– «естетичне виховання» є цілеспрямованою діяльністю особистості щодо розвитку вміння сприймати, розуміти та естетично оцінювати факти, явища, процеси реального світу на основі знань і практичних умінь у певному виді мистецтва»;

– «музично-естетичне виховання підлітків є цілеспрямованим процесом включення підлітка в систему позашкільної музичної діяльності, спрямованої на вдосконалення музично-естетичних уявлень і на розвиток творчих музичних здібностей засобами народно-інструментального виконавства, пробудження естетичного ставлення до національного фольклору, мистецтва, до оточуючого світу та культурних цінностей»;

– «педагогічні умови» є складовою педагогічної системи позашкільного навчального закладу, що відображає сукупність можливостей його освітнього середовища, які впливають на музично-естетичне виховання підлітків і забезпечують його ефективне функціонування та розвиток.

На основі концептуального підходу до позашкільної діяльності як цілісної педагогічної системи виховання особистості школяра в специфічних умовах її навчання визначено психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків, які полягають у варіативності змісту і форм музичної діяльності; соціальною спрямованістю позашкільної діяльності; інтеграцією музично-естетичного виховання та соціокультурного середовища; партнерською взаємодією педагогів і вихованців на основі творчої співучасті у музичній діяльності для досягнення спільних творчих результатів.

Виокремлено критерії та показники музично-естетичної вихованості підлітків: мотиваційно-ціннісний (позитивна налаштованість на успішну життєдіяльність, осмисленість цілей життя, вибір напрямку майбутньої професійної діяльності); когнітивний (знання про світ, закони життя, про себе, життєва мудрість, знання норм поведінки); діяльнісно-творчий (прийняття громадських норм поведінки, життєтворчі здібності, модель поведінки у конфліктній ситуації); соціально-комунікативний критерій (активна національна самоідентифікація у музичному просторі, активне включення в оточуюче музичне середовище засобами участі в концертній діяльності, спільна музично-творча діяльність).

На основі визначених критеріїв та їх показників охарактеризовано рівні

– високий (особистісно-усвідомлений), середній (еталонний рівень) і низький (інформаційно-інтуїтивний).

2. З'ясовано, що на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи переважно низький рівень музично-естетичної вихованості підлітків ЕГ та КГ пояснюються невідповідністю змісту, форм і методів гурткової роботи музичного профілю особливостям, інтересам, нахилам, потребам підлітків та потребою у впровадженні особистісно-орієнтованого підходу до зазначеного процесу засобами підвищення професійної компетентності керівників гуртків.

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі: реалізація педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства; впровадження керівником гуртка методу контекстного музикування у процесі музично-естетичного виховання; формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музичної діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище.

3. Здійснено експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільному навчальному закладі.

Перша педагогічна умова щодо реалізації педагогом особистісно-орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з вихованцями у процесі їх залучення до народно-інструментального виконавства впроваджувалась на основі розробленої авторської комплексної навчальної програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку оркестру народних інструментів, методичних рекомендацій авторського посібника «Педагогічні умови формування творчого освітнього середовища в позашкільних навчальних закладах»; взаємозв'язку індивідуальних, групових та

колективних форм музичної діяльності; педагогічної технології «Створення ситуації успіху», автентичного оцінювання музичної діяльності вихованців засобами впровадження технології «Портфоліо» музичних колективів та індивідуальних портфоліо; партнерської взаємодії педагога та вихованця засобами музично-естетичних практик.

Реалізація *другої педагогічної умови* здійснювалось засобами впровадження керівниками гуртків ЕПНЗ комп'ютерних технологій, що ґрунтувалась на адекватних музично-естетичному вихованню підлітків принципах і методах організації народно-інструментального виконавства та стимулювала використання більш складних і багатофункціональних музичних програм.

Впровадження *третьої педагогічної умови* – формування у підлітків потреби у творчому саморозвитку з позиції їх орієнтації на засвоєння досвіду музично-творчої діяльності та інтеграції у соціально-культурне середовище, здійснювалось засобами організації спільних «Мистецьких декад», фестивалів, творчих проєктів, флешмобів, самоврядування в ЕПНЗ.

Доведено ефективність розроблених педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах, яка перевірялась шляхом зіставлення результатів діагностики експериментальної і контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи.

Порівняння результатів дозволило простежити динаміку розвитку у вихованців структурних компонентів досліджуваної якості, одержати об'єктивну динаміку, зробити висновки стосовно ефективності впроваджених педагогічних умов: у КГ рівень музично-естетичної вихованості суттєво не змінився, а в ЕГ відбулися значні якісні зміни (зросла кількість учнів, віднесених нами до високого рівня з 5,6 % до 41,8 %), що відбулося за рахунок учнів середнього рівня, що, у свою чергу, поповнився з низького рівня і, чисельність якого скоротилась з 51,3 % до 13,5 %.

Об'єктивність і достовірність одержаних результатів доведена використанням методів математичної статистики, зокрема із застосуванням математичного розрахунку за формулою А. Купріяна.

Позитивна динаміка результатів проведеного дослідження дає підстави вважати, що поставлені завдання вирішені, мета дослідження досягнута.

Проведене дослідження не вичерпує вирішення всіх проблем музично-естетичного виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі.

Подальшого вивчення потребують питання розробки і впровадження інтегрованого підходу до забезпечення змісту музично-естетичного виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі.

Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, *рекомендовано* впроваджувати в освітню діяльність закладів позашкільної освіти авторську Комплексну навчальну програму з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку для оркестру народних інструментів і методичні рекомендації «Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В. Креативність як творча властивість особистості // *Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця : Планер, 2010. Вип. 33. С. 117- 121.
2. Акімова О.В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : монографія. Вінниця : Балюк І. Б., 2007. 351 с.
3. Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність: зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Ін-т мистецтв; редактор-упорядник Л. І. Горіна. Рівне : Волин. обереги, 2017. 264 с.
4. Алексеев А. П. Короткий філософський словник / під ред. А. П. Алексеева. Изд. 2-е, перераб. і доп. Москва : РГ-Пресс, 2015. 496 с.
5. Андреев В. И. Педагогика / Валентин Иванович Андреев. Казань : Центр инновационных технологий, 2006. 608 с.
6. Андрущенко В. Педагогічна освіта : історико-філософська рефлексія для майбутнього розвитку. *Філософія освіти: науковий часопис* / Ін-т вищої освіти АПН України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. академія політ. наук. Київ, 2007. № 1(6). С. 14-15
7. Андрущенко В. П. Методика работы с детским музыкальным ансамблем: программа спецкурса. Ялта: КГГИ, 2001. 10 с.
8. Антоненко Т. Л. Виховання у підлітків культури почуттів засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1994. 21 с.
9. Анципов А. Я., Шипилов А. И. Словарь конфликтолога. Спб. : Питер. 2006. 528 с.
10. Арістова Л. Естетичне ставлення до мистецтва: теоретичні підходи. *Мистецтво та освіта*. 2007. №3. С. 18– 22.
11. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. Изд. 2 / ред. и вступ. ст. Е. М. Орловой. Москва - Ленинград :

Музыка, 1973. 143 с.

12. Ашеров А. Т., Логвіненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків : УПА, 2005. 164 с.

13. Баренбойм, Л. А. Музыкальная педагогика и исполнительство / Ленинградское отделение : Музыка, 1974. 336 с.

14. Белухин Д. А. Личностно-ориентированная педагогика; Московский психолого-социальный институт. Москва, 2005. 312 с.

15. Бех І. Д. Виховання особистості. У двох книгах. – Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – Київ : Либідь, 2003. 278 с.

16. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.

17. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-т. Київ, 2002. Вип. 3. С. 143–156

18. Бех І. Д. Особистість у системі інноваційних виховних дій. *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти*: матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р. / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2005. С. 65–75.

19. Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: стратегія проектування. Вісник Житомирського педагогічного університету. Житомир, 1999. Вип. 3. С. 42 – 45.

20. Бикова О. В. Музично-естетичний розвиток підлітка в сучасній дитячій школі мистецтв. *Теорія і практика освіти в сучасному світі*: матеріали міжнар. науч. конф. (м. Санкт-Петербург, лютий 2012 року). Санкт-Петербург : Реноме, 2012. С. 158–159

21. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи: монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.

22. Биковська О. В. Трудове виховання в позашкільних закладах у

сучасних економічних умовах (на прикладі гуртків науково-технічного профілю): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 198 с.

23. Биктагиров К. Л. Дидактические условия обучения татарскому языку: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики». Казанский госуниверситет. Казань, 1973. 37 с.

24. Бойчук В. М. Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 47 с.

25. Болгарский А. Г. Система поэтапного обучения и воспитания подростков в ВИА. *Взаимодействие педагогического вуза и школы в музыкально-эстетическом воспитании*: сб. научных трудов. Киев: КГПИ им. М. Горького, 1984. С.69–71

26. Борев Ю. Эстетика. М.: Высшая школа, 2002. 511 с.

27. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2001. 238 с.

28. Брилін Б. А. Мистецтво музичної імпровізації у дзеркалі педагогічних досліджень. *Наукові записки: Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 36. Вінниця : Планер, 2012. С. 358 – 362.

29. Брилін Б. А. Організація музичного дозвілля учнівської молоді як виховна проблема: моногр. Київ, 2010. 235 с.

30. Бруднов А. К. Система воспитания и дополнительного образования детей: от идей до внедрения. Из опыта работы российских внешкольных учреждений. *Педагогика*. 1999. N: 6 09.99. С. 26–32.

31. Брылин Б.А. Вокально-инструментальные ансамбли школьников: книга для учителя. Москва: Просвещение, 1990. 110 с.

32. Брылина В. Л. Формирование эстетического идеала в процессе вокальной работы с подростками: Автореф. дис. ... канд. пед. наук:

13.00.01/НИИП УССР. Киев, 1985. 20 с.

33. Буров А. И. Эстетическая сущность искусства. Москва : Искусство, 1956. 292 с.

34. Буров А. И. Эстетическое воспитание в школе: Вопросы системного подхода / А. И. Буров, Л. П. Печко, Ю. Н. Петрова и др. / под ред. Б. Т. Лихачева. Москва : Педагогика, 1980 136 с.

35. Бутенко В. Г. Педагогические основы формирования у старшеклассников эстетического отношения к искусству: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / НИИ педагогики Украины. Киев, 1992. 44 с.

36. Васянович, Г. П. Педагогічна етика: навч.-метод. посіб. для викл. і студ. вищих навч. закл. Львів : Норма, 2005. 343 с.

37. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.

38. Вербицький В. В. Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття. Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки : зб. матер. Всеукр. пед. конф., 2 – 3 грудня 2008 р. / за заг. ред. д. п. н. В. В. Вербицького Київ : АБЕРС, 2008. 308 с.

39. Виховний процес в контексті ХХІ століття: цілісність, системність, необхідність, нові горизонти та можливості: науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко, Н. А. Чайка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 296 с.

40. Возрастная и педагогическая психология: Учебник для студентов пед. ин-тов/ Под ред. А. В. Петровского. - 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Просвещение, 1979. 288 с.

41. Вопросы подростковой и эстетической культуры школьников / под ред. Г.В. Арзамовой, Л.В. Богомоловой и др. Вып. 2. – Москва : Интеробуч «НПА Лад», 1993. 77 с.

42. Ганнусенко Н. Позашкільна освіта: минуле та сьогодення. *Педагогічна газета*. 2003. №6 (червень). С. 7

43. Гаснюк В. В. Змістово-структурна характеристика музично-

естетичного виховання молодших школярів у полікультурному середовищі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5. С. 117–127. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pednauk_2013_5_15.pdf (дата звернення: 23.12.2018).

44. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

45. Гордейчук Я. А. Музично-естетичне виховання учнів молодших класів на прикладах дитячої музики українських композиторів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 125. С. 304-307. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_125_74 (дата звернення: 06.10.2018).

46. Городяненко В. Г. Соціологія: підручник. Київ: Академія, 2003. 560 с.

47. Гродзенская Н. Л. Школьники слушают музыку. Москва: Просвещение, 1969. 77 с.

48. Гурова Р. Г. Социально-педагогические исследования и современность. *Советская педагогика*. 1989. № 2. С.79-86.

49. Давыдова Г. А. Творчество и диалектика. Москва : Наука, 1976. 175 с.

50. Дем'янчук О. Н., Чихурський А. С., Берлач О.П. Естетизація навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи-інтернату : монографія. Луцьк : Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2017. 219 с.

51. Дем'янюк Т. Духовно-моральний розвиток особистості у позашкільному педагогічному процесі. *Нова педагогічна думка*: наук. метод. журнал. 2003. № 4. С. 75-77

52. Державна національна програма «Освіта» / Україна ХХІ століття. Київ : Райдуга, 1994. 62 с.

53. Дідич Г. Особливості формування загально-естетичної культури підлітків засобами музики. *Наукові записки Кіровоградського державного*

педагогічного університету імені В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки
Випуск 133. с. 73–79.

54. Дмитриева М. Б. Развитие художественного интереса подростков в условиях внешкольной работы (на материале деятельности учреждений дополнительного образования) : автореф. дисс. канд. пед. наук . М.Б. Дмитриева. Екатеринбург, 2013. 45 с.

55. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 625–626

56. Енциклопедія позашкільної освіти / ред. : Г. П. Пустовіт, В. В. Вербицький, Р. В. Павелків, О. Б. Петренко, А. Л. Черній, Л. М. Баліка, О. В. Геревич, О. А. Драгомерецька, Ю. І. Завалєвський, В. В. Климчук, О. В. Литовченко, В. В. Мачуський, І. О. Первушевська, О. В. Сухомлинська, Т. І. Сущенко, Л. В. Тихенко. Рівне : Зень О., 2017. 525 с.

57. Ерошенко И. Н. Культурно-воспитательная деятельность с детьми и подростками: уч. пособие. Москва : МГУКИ, 2000. 202 с.

58. Ефремова Т. Новый словарь русского языка толково-образовательный. Москва : Русский язык, 2000. Т. 2. 1088 с.

Жебровський О. Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття. *Рідна школа*. №12 (грудень), 2011. с. 21-24 file:///C:/Users/User/Downloads/rsh_2011_12_7.pdf (дата звернення: 03.02.2018).

59. Журба К. Заредікова Е. Формування духовної культури у дітей середньої ланки школи. *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти*: матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р. / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2005. С. 338 – 342.

60. Заброцький М. М. Експериментальне дослідження взаємних очікувань учасників педагогічної взаємодії. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2007. Т. 7. Вип.12. С. 86 – 91.

61. Завадська Т. М. Педагогічне діагностування музично-естетичного

досвіду молодших школярів. *Початкова школа*. 1993. № 3. С. 27–29

62. Зайцева І. В. Мотивація учіння студентів: монографія / за ред. П. Г. Лузана. Ірпінь, 2000. 191 с.

63. Закон України «Про загальну середню освіту». База даних [Законодавство України]. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 11.12.2018).

64. Закон України «Про освіту» // База даних [Законодавство України]. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 09.07.2018).

65. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/pozashkilnaosvitaukraini/npb/> (дата звернення: 23.08.2018).

66. Зверева М. В. О понятии «дидактические условия». *Новые исследования в педагогических науках*. Москва : Педагогика. 1987. № 1. С. 29 – 32.

67. Зеер Є. Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование; Урал. гос. проф.-пед. ун-т. Екатеринбург: Издательство УГППУ, 1998. 126 с.

68. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сфера вияву. Київ : Вища школа, 1970. 172 с.

69. Изучение мотивации поведения детей и подростков / под ред. Л. Божович и Л. Благоннадёжиной. Москва : Педагогика, 1972. 352 с.

70. Ипполитова Н. В. Теория и практика подготовки будущих учителей к патриотическому воспитанию учащихся : дис. ... д-ра пед. наук. Челябинск, 2000. 383 с.

71. Іваницький А. Український музичний фольклор. Вінниця : Нова книга, 2004. 320 с.

72. Кабалеvский Д. Б. Идеиные основы музыкального воспитания в Советском Союзе. *Музыкальное воспитание в современном мире*: матер. IV конференции Междунар. общества по муз. воспитанию. ИСМЕ. Москва :

Советский композитор, 1973. С. 23 – 33

73. Калимуллина О. А. Эстетическое воспитание современной молодежи в вузе культуры и искусств. *Вестник МГУКИ*. S-Москва : Изд-во МГУКИ, 2008. С. 55–57.

74. Карман А. С. Диалектика стихийного и сознательного в управлении творчеством. *Диалектика, творчество, гуманизм* / под ред. Гущика Д. А. Ленинград : Издательство ЛГУ, 1991. С. 87 – 91.

75. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1997. 304 с.

76. Касярум К.В. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи // Збірник наукових праць. Частина 1, 2011. С. 99 – 105.

77. Качалова Л. П., Качалов Д. В., Качалов А. В. Личностно-ориентированный подход в образовании: педагогика личности : пособие к спецк. Шадринск : Изд-во «Шадринский дом печати», 2007. 82 с.

78. Квятковский Е. В. Методологические проблемы совершенствования системы эстетического воспитания. *Система эстетического воспитания школьников* / ред. Герасимов С. А. Москва : Педагогика, 1983. С. 9 – 12.

79. Киричук О. В., Романець В. А. Основи психології. Київ : Либідь. 1996. 620 с.

80. Кирьякова А. В. Механизмы ориентации личности в мире ценностей. *Вестник ОГУ*, 2002. № 7.

81. Киященко Н. Н., Лейзеров Н. Л. Эстетические эмоции, переживания, чувства. *Эстетическое сознание и процесс его формирования*. МОСКВА, 1981. С. 98 – 119.

82. Кoberник О.М. Управління виховним процесом у загальноосвітньому навчальному закладі : монографія. Київ : Науковий світ, 2003. 230 с.

83. Коваленко Н. В. Педагогические условия повышения музыкально-

эстетической культуры участников самодеятельных вокально-инструментальных ансамблей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / МГИК. Москва, 1986. 16 с.

84. Коваль Л. Г. Взаимодействие учителя и учащихся в процессе формирования эстетических отношений средствами музыкального искусства: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук : 13.00.01. Київ, 1991. 430 с.

85. Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного. Київ : Рад. школа, 1983. 120 с.

86. Коваль Л. Г. Музично-естетичне виховання підлітків. Київ : Знання, 1979. 48 с.

87. Ковальський Р. І. Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до організаційно-педагогічної роботи в учнівському інструментальному колективі. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04-теорія і методика професійної освіти / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2017. 206 с.

88. Коломієць А. М. Функції освіти в період становлення інформаційного суспільства. *Теорія і практика управління соціальними системами* : щоквартальний наук.-практ. журнал. Харків : НТУ «ХП», 2007. № 1. С. 15–23.

89. Комаровська О. А. Центр гартування педагогіки мистецтва: штрих до портрету лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти. *Мистецтво та освіта* : науково-методичний журнал. 2016. № 1 (79). С. 49-51.

90. Концепції позашкільної освіти і виховання / Затверджено колегією Міністерства освіти України Протокол № 16/3-8 від 25 грудня 1996 р. – URL: <http://krliman-cvr.dn.sch.in.ua/Files/downloads> (дата звернення : 10.03.2016).

91. Концепція позашкільної освіти (проект). – URL :

<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/pkpo.pdf> (дата звернення: 18.01.2019).

92. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років. – URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797> (дата звернення: 18.08.2018).

93. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. *Інформ. збірник Міністерства освіти і науки України*. 2004. № 10. 32 с.

94. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Директор школи*. 2005. № 4 (340). С. 2-8.

95. Коренистова Н. Г. Формирование эстетической компетентности учащихся. *Культура и образование: сб. статей*. Уфа : Изд-во БГПУ, 2009. Вып. 10. С. 92–98.

96. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ : Наукова думка, 1965. 123 с.

97. Костюченко К. Є. Педагогічні умови формування раціонально-критичного мислення у майбутніх учителів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2011. 20 с.

98. Кравчук П. Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филос. наук. Москва, 1992. 32 с.

99. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского. Москва : Политиздат, 1985. 431с.

100. Краткий словарь по эстетике / под ред. М. Ф. Овсянникова. Москва : Просвещение, 1983. 223 с.

101. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / авт. В. Г. Кремень. Київ : Педагогічна думка, 2009.

520 с.

102. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 418 с.

103. Куклина Л. В. Моделирование личностно-ориентированных воспитательных технологий в условиях воспитательной системы школы: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Ульяновск, 2005. 220 с.

104. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей: навч. посіб. для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I-II рівнів акредитації: у 2 частинах. Ч. I. Вид. 2, доповн. Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. 216 с.

105. Куприян А. П. Методологические проблемы социального эксперимента. Москва : Изд-во МГУ, 1976. 120 с.

106. Куракин С.И. Музыкально-эстетическое воспитание школьников в процессе занятий в классе гитары: контекстное музицирование : дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2017. 262 с. URL: https://www.mgpu.ru/uploads/adv_documents/3344/1487570564Kurakin.Dissertatsiya13.00.02ElektronnayaVersiya.Pdf (дата звернення: 23.05.2018).

107. Куракин С. Музыкально-эстетическое воспитание школьников в процессе занятия в классе гитары: контекстное музицирование: диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук : 13.00.02 / Московский городской педагогический университет. Москва, 2017. 262 с.

108. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников: учебное пособие для студентов педагогических институтов. Москва : Просвещение, 1985. 176 с.

109. Ліпська С. Л. Концептуальні засади організації музичного навчання учнів у закладах позашкільної спеціалізованої освіти. *VI культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва "Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів"* URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=26. – Назва з екрана (дата звернення: 02.12.2017).

110. Ломов Б. Ф. Системность в психологи / под ред. В. А. Барабан-

щикова, Д. Н. Завалишиной и В. А. Пономаренко. Москва : МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2003. 424 с.

111. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості*: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161

112. Маслоу А. Самоактуалізація. *Психологія личности. Тексти*. Москва : Издательство Московского университета, 1982. 305 с.

113. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва в основній школі : методичний посібник для вчителів. Київ : Шкільний світ, 2012. 128 с.

114. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. Москва : Музыка, 1976. 254 с.

115. Мироненко О. М. Морально-естетична діяльність школярів в умовах позашкільного закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1994. 23 с.

116. Михайличенко О., Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. Київ : Муз. Україна, 1982. 144 с.

117. Міленін В. М. Інноваційна модель виховного простору сучасного позашкільного навчального закладу : посібник. Київ, 2013. 160 с.

118. Мозгальова Н. Г. Проблема музично-пізнавальних здібностей в психолого-педагогічній та методичній літературі. *Актуальні проблеми культурологічного та музично-естетичного виховання*. Вінниця, 2007. Вип. 3. С. 51–53.

119. Мозгальова Н. Г. Формування музичного мислення майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / КДПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. 18 с.

120. Моїсеєва М. А. Теоретико-методичні основи навчання ансамблевої гри : навч. посіб. Житомир: Волинь, 2002. 208 с.

121. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування української національної школи. Львів : Світ, 1994. 107 с.

122. Музыка і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 248 с.
123. Музыка детям. Вопросы музыкально-эстетического воспитания / составитель Л. Михеева. Ленинград : Музыка, 1976. Вып. 3. 154 с.
124. Мухина В.С. К проблеме социального развития ребёнка. *Психологический журнал*. Т. 1. 1980. № 5. С. 16 – 20.
125. Назайкинский Е. В. Звуковой мир музыки. Москва : Музыка, 1988. 254 с.
126. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. Москва : Музыка, 1972. 382 с.
127. Нелюбов Р. М. Проблеми та перспективи колективного народно-інструментального музикування. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 11. С. 273-277.
128. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; заг. ред. М. Грищенко. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
129. Новый тлумачний словник української мови : у 4 т. / укл. : Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ : Вид-во «АКОНІТ», 2001. Т. 2. 928 с.
130. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / под ред. В. Н. Шацкой. Москва : АПН РСФСР, 1955. 286 с.
131. Ожегов С. Словарь русского языка. Москва : Русский язык, 1984. 816 с.
132. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навчальний посібник. Київ : КНУКіМ, 2006. 188 с.
133. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики : учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов, Москва : Издательский центр «Академия», 2002. 272 с.
134. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма. URL: <http://www.mon.gov.ua/education/average> (дата звернення: 12.02.2018).

135. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
136. Палаженко Олег Петрович. Методика формування виконавських умінь підлітків у процесі навчання гри на духових інструментах : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. наук. кер. О. П. Щолокова; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 20 с.
137. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін): монографія / Галина Микитівна Падалка. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
138. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001, 514 с.
139. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. педвузов: В 2 кн. Кн. I: Общие основы. Процесс обучения. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. 576 с.
140. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учебное пособие для студентов вузов. Москва : Академия, 2007. 365 с.
141. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высшая школа, 2004. 512 с.
142. Практикум з педагогіки : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченко; Житомирський держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Житомир, 2002. 483 с.
143. Психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Педагогика-пресс, 1998. 560 с.
144. Психология саморазвития: научно-метод. изд. / под. ред. Г. А. Цукерман, Б. М. Мастерова. Москва : Интерпракс, 1995. 288 с.
145. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта: сутність, мета, перспективи. *Рідна школа*. 2003. № 2. С.14–18
146. Пустовіт Г. П. Позашкільні навчальні заклади – погляд у

майбутнє. *Нова педагогічна думка*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування соціальної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів». Рівне, 2011. №3. С. 17–19.

147. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Київ-Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.

148. Пустовіт Г. Теоретико-прикладні конструкти соціально педагогічної роботи у закладах позашкільної освіти. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/154330> (дата звернення: 15.02.2018).

149. Пустовіт Г.П. Деякі аспекти методології позашкільної освіти. *Шлях освіти*. 2000. № 2. С.11–15

150. Ражников В. Г. Резервы музыкальной педагогики. Москва : Знание, 1980. 95 с.

151. Реутская И. Н. Музыкально-эстетическое воспитание младших школьников в процессе реализации национально-регионального компонента образования: на материале Карачаево-Черкесской республики: диссертация кандидата педагогических наук : 13.00.01. Карачаевск, 2004. 198 с.

152. Роговська Є. В., Рутецький В. В. Оркестр народних інструментів: навчально-методичний посібник. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 220 с.

153. Рожков М. И., Бойбородова Л. В. Теория и методика воспитания : учебное пособие. Москва, 2004. 382 с.

154. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 272 с.

155. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання: навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 248 с.

156. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 248 с.

157. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.

158. Сапожник О. В. Музично-естетичне виховання старшокласників

(на матеріалі сучасної популярної естрадної музики) : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2001. 255 с.

159. Семанищева М. Г. Критерии и уровни эстетической воспитанности младших школьников детерминированные синтезом искусств. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2012. №2. С. 149–156

160. Сембрат А. Л. Історичний аспект особистісно орієнтованого підходу у вихованні. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2005. № 14. С. 51–58

161. Сироежко О. В. Development of musical educational interests teens means performance folk instruments. *The unity of science: texts international scientific periodical journal the European association of pedagogues and psychologists, monograph, the 10th February 2015*. Vienna, Austria, 2015 y. P 75–77.

162. Сироежко О. В. Виховання музично-естетичної культури підлітків в позашкільних закладах. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 верес. 2011 р. Запоріжжя, 2011. С. 62–64.

163. Сироежко О. В. З історії народного інструментального ансамблевого музикування в Україні. *Наука України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 трав. 2015 р. Одеса, 2015. С. 66–69.

164. Сироежко О. В. Інструментальне ансамблеве виконавство, як засіб естетичного виховання підлітків. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 лист. 2015 р. Львів, 2015. С. 73–77.

165. Сироежко О. В. Критерії, показники та рівні музично-естетичної вихованості підлітків. *Proceedings of the 1 st International Symposium on Intellectual Economics, Management and Education, September 20, 2019*. Vilnius

Gediminas Technical University.: Vilnius Gediminas Technical University, 2019. P. 273 – 276.

166. Сироежко О. В. Музичне мистецтво, як засіб виховання молодших школярів. *Гуманізація освітнього простору початкової школи: проблеми та перспективи*: матеріали регіон. наук.-практ. інтер. конф., 15 груд. 2016 р. Миколаїв, 2017. С. 85–89.

167. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків в контексті розвитку національних цінностей. *Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми*: матеріали XI Міжнар. наук-практ. інтер. конф., 31 жовт. 2011 р. Тернопіль, 2011. С. 171–174.

168. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків у дитячому оркестрі народних інструментів. *Науковий часопис*: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. Вип. 69. С. 219 – 223.

169. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання підлітків як науково-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Класичного приватного університету. Запоріжжя, 2019. Вип. 65. С. 79 – 84.

170. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання, як психолого-педагогічна проблема. *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 жовт. 2013 р. Одеса, 2013. С. 57–60.

171. Сироежко О. В. Музично-естетичне виховання, як фактор формування творчого потенціалу креативної особистості. *Молода наука України – третє тисячоліття*: матеріали V Всеукр. наук-практ. конф., 20–22 квіт. 2011 р. Запоріжжя, 2011. С. 12–15.

172. Сироежко О. В. Народно-інструментальна музика, як фактор формування музично-естетичної культури підлітків в позашкільних навчальних закладах. *The journal publishes scientific studies, reports and reports*

about achievements in different scientific fields, Budapest, Hungary, September № 38, 2019. P. 26 – 29.

173. Сироежко О. В. Народно-інструментальна творчість, як засіб музично-естетичного виховання підлітків. *Формування підґрунтя для державного розвитку: роль науки: матеріали збірки наукових праць Міжнар. наук. конф.*, 29 лист. 2014 р. Київ, 2014. С. 96–100.

174. Сироежко О. В. Обґрунтування педагогічних умов музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах. *Virtus: Scientific Journal* Editor-in-Chief M.A. Zhurba – September № 36, 2019. P. 122 – 125.

175. Сироежко О. В. Організація навчально-виховної роботи в дитячому оркестрі народних інструментів в позашкільному навчальному закладі. *The generation of scientific ideas: texts international scientific-practical congress of teachers and psychologists.*, the 27th of November 2014. Geneva, 2014 у. P. 62–68.

176. Сироежко О. В. Педагогічний процес у позашкільних закладах, як соціально-виховний феномен всебічного розвитку творчої особистості. *Педагогічні науки: зб. наук. пр. Миколаївського Національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Миколаїв, 2012. Вип. 1.39. С. 297–301.

177. Сироежко О. В. Позашкільна освіта в сучасних соціокультурних вимірах. *Молода наука України: Перспективи і потенціал: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф.*, 22–23 лют. 2013 р. Запоріжжя, 2013. С. 156–158.

178. Сироежко О. В. Позашкільна освіта і виховання в сучасних соціокультурних вимірах. *Наука України. Перспективи та потенціал : матеріали III Всеукр. наук-практ. конф.*, 22–24 лют. 2012 р. Запоріжжя, 2012. С. 123–126.

179. Сироежко О. В. Психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у закладах позашкільної освіти. *Імідж сучасного педагога : електор. наук. фах. вид..* Полтавського обласного інституту післядипломної

педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. Полтава, 2019. Вип. 5 (188), Web-site: <http://isp.poippo.pl.ua/>. С. 115 – 120.

180. Сироежко О. В. Психофізіологічний аспект сприйняття музичного ритму та його вплив на слухача. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 27–29 лип. 2011 р. Одеса, 2011. С. 133–135.

181. Сироежко О. В. Розвиток творчої особистості в позашкільних закладах. *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 січ. 2013р. Київ, 2013. С. 87–89.

182. Сироежко О. В. Роль музичного мистецтва у формування духовності підлітків. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Миколаївського Національного університету імені В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2011. Вип. 35. С. 149–154.

183. Сироежко О. В. Теоретичний аспект вивчення проблеми музично-естетичного виховання підлітків в оркестрі народних інструментів. Організація навчально-виховної роботи в дитячому оркестрі народних інструментів. *Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах* : навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. С. 79–89; С. 150–180.

184. Сироежко О. В. Формування інтересу підлітків до народної музики. *Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 23–25 березня 2011 р. Дніпропетровськ, 2011. С. 6–8

185. Сироежко О. В. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах. *Педагогічна освіта: теорія та практика*: зб. наук. пр. Миколаївського Національного університету імені В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2011. Вип. 34. С. 114–117.

186. Сироежко О. В. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних

навчальних закладах. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 10–12 лист. 2011 р. Миколаїв, 2011. С. 140–143.

187. Сироежко О. В. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах. *Глаголь добро: суспільно-гуманітарний альманах науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва*. Миколаїв, 2011. Вип. 1. С. 146–149.

188. Сироежко О.В. Музично-естетичне виховання підлітків в контексті розвитку національних цінностей. *Весняні педагогічні читання: Дитина замовляє розвиток*: зб. наук. пр. Миколаївського Національного університету імені В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2012. Вип. 1. С. 65–70.

189. Сироежко О.В. Роль музичного мистецтва у формуванні духовності підлітків. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: науково-педагогічний журнал Миколаївщини «Парус». Миколаїв, 2011. Вип. 1. С. 140–143.

190. Сироежко О.В. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах. *Глаголь добро: суспільно-гуманітарний альманах науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва*. Миколаїв, 2011. №1. 284 с.

191. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В. Семенової. Одеса : Пальміра. 2006. 364 с.

192. Словник української мови. Київ : Наукова думка, 1979. 442 с., т. 10

193. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. С. 411.

194. Слятіна І. О. Особливості музично-естетичного виховання учнів підліткового віку. *Международный научный журнал «Интернаука»*. № 3 (25), 1 т., 2017 Педагогические науки. С.77-79 URL: [file:///C:/Users/anny_sunny/Downloads/mnj_2017_3\(1\)_2.pdf](file:///C:/Users/anny_sunny/Downloads/mnj_2017_3(1)_2.pdf) (дата звернення: 15.05.2019).

195. Слятіна І. О. Критерії та показники музично-естетичної вихованості учнів підліткового віку. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2015. Вип. 1. С. 18-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyupr_2015_1_7 (дата звернення: 14.05.2019).
196. Соломоник Ф. А. Музыка. Самодеятельность. Коллектив. Москв: Сов. Россия, 1983. 120 с.
197. Стріхар О. І. Розвиток особистості та формування світоглядних орієнтацій сучасної молоді засобами музичного мистецтва : монографія. Херсон : Грінь, 2014. 304 с.
198. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови» / Н. Тверезовська, Л. Філіппова. *Нова пед. думка*. 2009. №3. С.90 – 92.
199. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека. Киев : Рад. школа, 1975. 243 с.
200. Сухомлинська О. В. Теоретичні проблеми виховання і діяльність позашкільних закладів. *Початкова школа*, 1995. №1. С. 28–30
201. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. Київ : Рад. школа. Т. 2: Сто порад учителеві. 1976. 670 с.
202. Сущенко Т. И. Основы внешкольной педагогики : пособие для классных руководителей, педагогов внешкольных учреждений. Мнинск : Бел. наука, 2000. 221 с.
203. Сущенко Т. І. Фактори позашкільного виховання. *Початкова школа*, 1996. №2. С. 43–45
204. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка : навч. посібник. Київ : ІСДО, 1996. 144 с.
205. Тарасов Г. С. Проблема духовной потребности: на материале музыкального восприятия. Москва : Наука, 1979. 191 с.
206. Теорія і методика музичної освіти: навч.-методичий посібник / О. Я. Ростовський. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2011. 640 с.
207. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей : избр. труды : В 2-х т. Москва : Педагогика, 1985. Т. I. 254 с.

208. Тихенко Л. В., Бондар Л. М., Кречотіна Т. М., Перепелиця Н. В., Сидоренко Н. Ю. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку : монографія : у 3 кн. Суми, 2013. Кн. 1. 270 с.
209. Український тлумачний словник. URL: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/184788. – Назва з екрана. (дата звернення: 17.06.2018).
210. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6-ти т. / сост. С. Ф. Егоров. Москва : Педагогика, 1990. 659 с.
211. Фадеева М. П. Развитие музыкально-эстетической культуры подростков в условиях дополнительного образования: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Тамбов, 2000. 23 с.
212. Федорова О.Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1970. 301 с.
213. Философский энциклопедический словарь / глав. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев и др. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
214. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
215. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.
216. Фрицюк В. А. Креативність учителя музики: діагностика і розвиток : навч.-метод. посіб. для майбутніх вчителів. Вінниця, 2005. 151 с.
217. Фрицюк В. А. Проблема креативності у педагогічних дослідженнях. *Педагогічна думка*. Львів, 2009. № 1. С. 32–38.
218. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики: дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2004. 224 с.
219. Фурсенко Т. Аналіз сучасного стану позашкільної роботи з

підлітками у сфері музики. *Рідна школа*. 2007. № 7/8. С. 32–35.

220. Харламов И. Ф. Педагогика: уч. пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Высшая школа, 1990. 576 с.

221. Цвірова Т. Роль позашкільних закладів у процесі виховання дітей та підлітків. *Рідна школа*. 2002. №10. С. 52–55.

222. Черкасов В. Ф Теорія і методика музичної освіти : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2014. 472 с.

223. Шагай Н.. Позашкільний педагогічний процес як цілісна система виховання особистості молодшого школяра. *Наукові записки*. Серія: Педагогіка, 2006. №4. С. 15.

224. Шахов В. І. Соціально-психологічні механізми принципу мінімізації виховного впливу. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту*. Серія: Педагогіка і психологія. 2010. Вип. 30. С. 25–31.

225. Шацкая В.Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. Москва : Педагогика, 1975. 200 с.

226. Шевченко Г. П., Пастухова Ю. Художньо-естетичне виховання студентської молоді. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 180 с.

227. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи організації виховної роботи зі студентською молоддю : монографія. Вінниця : Вид-во «Діло», 2007. 568 с.

228. Эстетическое воспитание в школе / ред. Семенов М. Р. Казань: Издательство КГУ, 1991. 184 с.

229. Юсов Б. П. К проблеме взаимосвязи искусств в детском художественном развитии (о периодах возрастной актуальности занятий различными видами искусства). *Теория эстетического воспитания* / отв. Ред. Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров. Москва : Искусство, 1979. С.44–46

230. Юцевич Ю. Є. Музика : словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. 352 с.

231. Юцевич Ю. Є. Телебачення і радіо у формуванні музичного смаку школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та*

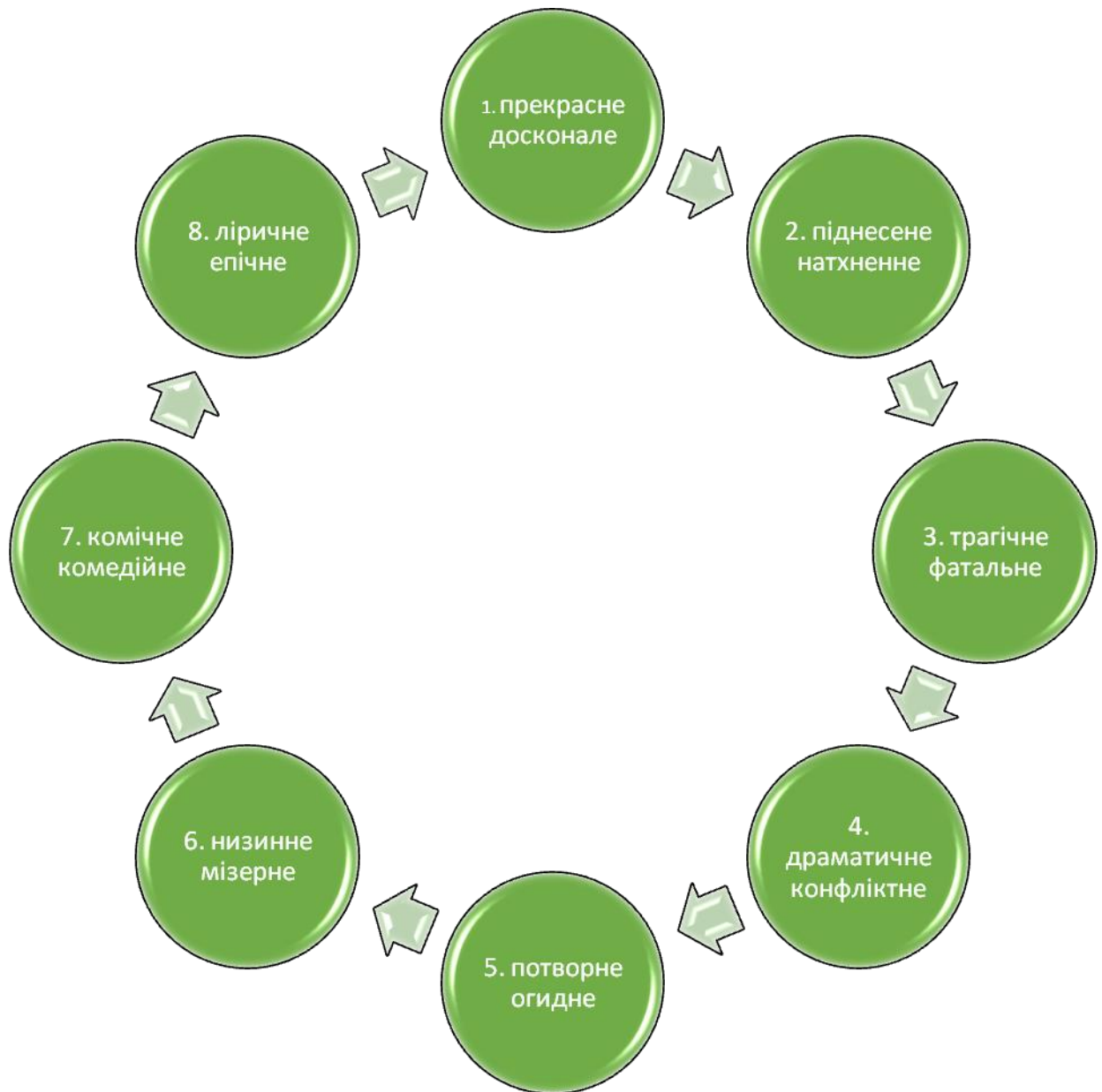
учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ, 2002. Кн. 2. С.71–74.

232. Яворський Б. Л. Статті. Воспоминания. Переписка. Москва : 2-е издание, 1972. 105 с.
233. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. пос. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
234. Якименко С. І., Сироежко О. В. *Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах*: навч. пос. Київ : Вид-во «Дім», 2016. 184 с.
235. Якобсон П. М. Психология художественного восприятия. Москва : Искусство, 1964. 86 с.
236. Якса Н.В. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 276–288.
237. Alperson P. What should one expect from a philosophy of music education? / P. Alperson. *Journal of Aesthetic Education*. 1997. № 3 (25). P. 215-242.
238. Elliott D. Music matters. New York : Oxford University Press, 1995. –400 p.
239. Kwawi R. Music Education in Britain and the School Curriculum: A Point of View. *International Journal of Music Education*. 1993. P. 25-39.
240. Meyer L. Emotion and meaning in music. Chicago, 1957. 189 p.
241. Plummeridge C. Aesthetic education and the practice of music teaching. *British Journal of Music Education*. 1999. № 2 (16). P. 115-122.
242. Swanwick K, Taylor D. Purpose in Music Education. *The Symbolic Order*. London. 1989. 216 p.
243. Szilvay G. Violin ABC. Handbook for Teachers and Parents. Fennica Gehrman, 2008. 115 p. 214 152.
244. Torrance E. Guiding creative talent – Englewood Cliffs. New York : Prentice-Hall, 1964, 128 p.
245. Tracy M. Aesthetic Education and the Jazz Ensemble. *Jazz Research Papers*, 1989. 8 p

ДОДАТКИ**Додаток А****Метод «Бліц-вибір»**

Представлені твори
А. Вівальді «Весна» з циклу «Пори року»
А.Гомес «Романс»
«Гиля, гиля, сірі гуси» (українська народна пісня)
Ф.Шуберт «Серенада»
«Стрибну зі скелі» (з реп. гурту «Король і Блазень»)
«This Time Around» (з репертуару гурту «Deep Purple»)
Не відповіли

**Естетичні категорії
за зразком «предметного кола» (В. Дряпіка)**

1. прекрасне досконале	2. піднесене натхненне	3. трагічне фатальне	4. драматичне конфліктне
5. потворне огидне	6. низинне мізерне	7. комічне комедійне	8. ліричне епічне

Додаток В

**Словник перцептивних ознак музичних творів або
«предметне коло» (В. Ражніков)**

1. радісне дзвінке веселе грайливе	2. урочисте величне тріумфальне	3. енергійне рішуче мужнє впевнене	4. пристрасне гаряче кипуче рвучке
5. схвильоване бентежне збуджене розбурхане	6. роздратоване різке гнівне	7. поетичне сердечне мрійливе	8. ніжне любовне м'яке
9. спокійне доброзичливе світле	10. боязке полохливе лагідне	11. похмуре таємниче хмуре	12. понуре сумне зажурене глухе
13. елегантне вишукане граціозне галантне	14. жартівливе витіювате гротескне кумедне	15. таємниче загадкове вкрадливе фантастичне	16. обважніле важке масивне монументальне
17. широке об'ємне масштабне наповнене			

Додаток Д

АНКЕТИ ДЛІА УЧНІВ

1. ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ «МОЛОДІЖНУ» МУЗИКУ ТА ЧИ ПОДОБАЄТЬСЯ ВАМ ВОНА? (підкресліть)

ЗНАЮ, ПОДОБАЄТЬСЯ	ЗНАЮ, НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ	НЕ ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ, ПОДОБАЄТЬСЯ	НЕ ЗНАЮ НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ
----------------------	----------------------------	------------	-------------------------	---------------------------

Назвіть авторів і три твори вітчизняної «молодіжної» музики, які особливо подобаються вам:

Назвіть авторів і три твори зарубіжної «молодіжної» музики, які особливо подобаються вам:

І ЧОМУ? (ВКАЗАТИ НА ЗВОРОТІ АРКУША)

2. ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ КЛАСИЧНУ МУЗИКУ ТА ЧИ ПОДОБАЄТЬСЯ ВАМ ВОНА? (підкресліть)

ЗНАЮ, ПОДОБАЄТЬСЯ	ЗНАЮ, НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ	НЕ ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ, ПОДОБАЄТЬ СЯ	НЕ ЗНАЮ, НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ
----------------------	----------------------------	------------	-----------------------------	-------------------------------

Назвіть авторів і три твори вітчизняної класичної музики, які над усе подобаються вам:

Назвіть авторів і три твори зарубіжної класичної музики, які над усе подобаються вам:

І ЧОМУ? (ВКАЗАТИ НА ЗВОРОТІ АРКУША)

3. ЧИ ЗНАЄТЕ ТА ЧИ ПОДОБАЄТЬСЯ ВАМ УКРАЇНСЬКА НАРОДНА МУЗИКА АБО МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ІНШИХ НАРОДІВ?

(підкресліть)

ЗНАЮ, ПОДОБАЄТЬСЯ	ЗНАЮ, НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ	НЕ ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ, ПОДОБАЄТЬСЯ	НЕ ЗНАЮ НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ
----------------------	----------------------------	------------	-------------------------	---------------------------

Назвіть три твори української народної музики, які особливо подобаються вам:

Назвіть три твори фольклорної музики інших народів, які особливо подобаються вам:

І ЧОМУ? (ВКАЗАТИ НА ЗВОРОТІ АРКУША)

Додаток Е

Методика вибіркового аналізу

для визначення рівня розуміння школярами сутності процесу естетичного відображення дійсності в творах мистецтва.

Опис методики: для визначення рівня розуміння процесу естетичного відображення дійсності в творах мистецтва, школярам пропонують прослухати твори мистецтва різних видів і жанрів. Після прослуховування підлітки ставлять відповідний номер напроти того визначення, яке найдоцільніше описує характер, зміст та інтонації твору. Визначення можна вибирати лише одне, найвідповідніше.

Твори для прослуховування:

Музичні твори	Художні твори	Літературні твори
1. Д. Шостакович «Симфонія №7» (ч.1«Марш-реквієм»)	1. Б. Кустодієв «Ранок»	1. М. Рильський «Мова»
2. Й. Штраус «Brilliant Valse»	2. К. Білокур «Портрет племінниць художниці»	2. М. Гоголь «Вій»
3. Е. Гріг «Танець Анітри»	3. В. Гог «Ніч у кав'ярні»	3. О. Гуцуляк «Шукаю»
4. В. Яковенко (коли сумно) «Самотність»	4. І. Мельничук «Річка Збруч»	4. Ю. Турична «Заїхали»
5. Ш. Гуно «Куплети Мефістофеля» з опери «Фауст»	5. П. Пікассо «Портрет Пікассо»	

Дослідження музичних інтересів підлітків

Жанри
1) опера
2) балет
3) оперета
4) симфонія, інструментальні концерти, оркестрові п'єси
5) камерні твори
6) романси
7) академічні хорові твори
8) народні пісні
9) народна інструментальна музика
10) народна танцювальна музика
11) масові пісні композиторів СНД
12) поп-музика
13) рок-музика
14) джазова музика
15) авторська пісня

Додаток 3

Характер оцінки функцій музичного мистецтва

Групи вихованців	Функції музичного мистецтва у %					
	Спосіб відпочинку, розваги	Джерело актуальної інформації	Джерело розширення світогляду	Спосіб прилучення до молодіжного середовища	Помічник у навчанні	Спосіб прилучення до культурного життя суспільства

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти, науки та молоді Миколаївської
облдержадміністрації
Будинок творчості дітей та юнацтва Ленінського району
м. Миколаєва

ПОГОДЖЕНО

Протокол засідання науково-методичної ради Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Директор МОІППО

_____ А.М. Старєва

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ департаменту освіти, науки та молоді

Миколаївської

облдержадміністрації

_____ № _____

Комплексна навчальна програма з позашкільної освіти
художньо-естетичного напрямку
оркестру народних інструментів

7 років навчання

Миколаїв: 2015 р.

Автор:

Сироечко Ольга В'ячеславівна – завідувача художньо-естетичним відділом, керівник «Зразкового художнього колективу» оркестру народних інструментів «Дивоцвіт» Будинку творчості дітей та юнацтва Ленінського району м. Миколаєва

Рецензенти:

Комінарець О.В. – художній керівник та диригент Народного оркестру народних інструментів «Південна рапсодія», кавалер ордена Княгині Ольги III ступеня, старший викладач коледжу культури і мистецтв

Шеремет В.В. – художній керівник та диригент оркестру народних інструментів Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв, старший викладач кафедри музичного мистецтва ВП «МФ КНУКіМ»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Модернізація національної системи освіти вимагає від сьогодення створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту навчально-дидактичних матеріалів, форм і методів навчання і виховання молодого покоління. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується у вихованні учнів у вільний від навчання час у загальноосвітній школі та інших навчальних закладах, зокрема у позашкільних навчальних закладах, зміст освіти і виховання в яких ґрунтується, насамперед, на особистісних інтересах і потребах дитини та на засадах гуманізму і демократії, визначаючи цінність людини як особистості.

Тенденції розвитку освіти в Україні на сучасному етапі передбачають утвердження її гуманістичних пріоритетів. Основу сучасної педагогіки складають ідеї самовизначення і самореалізації, які впливають на формування індивідуальної творчої особистості.

Закон України “Про позашкільну освіту” передбачає естетичне виховання молоді, її збагачення досвідом творчості, особливостей формування духовності, світогляду, розвиток самостійного мислення, гуманістичного сприйняття сучасних реалій.

Естетична культура є важливим чинником гуманістичного спрямування виховного процесу, пріоритету в ньому загальнолюдських і культурно-національних цінностей. Провідну роль у формуванні естетичного виховання особистості відіграє мистецтво, зокрема музика, що виступає носієм високих духовних цінностей, засобом творчого розвитку дитини і сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери, духовному збагаченню особистості.

Важлива роль музично-естетичного виховання належить навчання та виконавству на народних інструментах. Воно, перш за все, спрямоване на збереження національного музичного фольклору, засвоєння і відтворення музичного досвіду людства й тим самим – на розвиток національної самосвідомості учнів. Завдяки тембровому багатству та виражальним

можливостям народних інструментів, спроможності легко об'єднувати виконавців в ансамблі, цей вид музичної діяльності мобілізує творчі здібності і розвиває музичні смаки. І це зумовлено ще тим, що народно-інструментальне мистецтво своєю високою ідейністю і духовністю здатне позитивно впливати на емоційно-ціннісне ставлення дітей до своїх національних традицій. У цьому контексті особливої актуальності набуває формування у вихованців інтересу до народно-інструментального виконавства, що стимулює потребу учнів у самореалізації.

Випробуваним засобом музичного виховання, розвитку музичного і естетичного смаку учнів є колективне навчання гри на народних інструментах.

Програма оркестру народних інструментів реалізується у роботі художньо-естетичного напрямку позашкільних закладів. Запропонована програма для оркестру народних інструментів – це колективна робота педагогів оркестру, що узагальнює власний досвід діяльності.

Програма включає такі розділи:

- пояснювальна записка;
- мета та завдання;
- специфічні завдання за рівнями навчання;
- орієнтований тематичний план за рівнями навчання;
- зміст програми за рівнями навчання;
- прогнозований результат за рівнями навчання;
- умови переведення на наступний рівень навчання;
- бібліографія.

Зміст програми спрямований на всебічний розвиток вихованців, тому у ньому передбачено:

- отримання знань з теорії та практики музичного мистецтва з використанням Інтернет-ресурсів, відвідування мистецьких музичних заходів, концертів, музеїв тощо;
- вивчення музичної грамоти;

- ансамблева гра;
- просвітницька та концертна діяльність;
- профорієнтаційна діяльність.

Новизна програми полягає у:

- розкритті змісту і структури музично-естетичного виховання та народно-інструментального виконавства вихованців;
- удосконаленні форм і методів навчальної та виховної роботи;
- використанні у грі на інструментах різних видів діяльності та способів мислення;
- прояві гнучкості, оперативності, мобільності у педагогічному керівництві колективом;
- визначенні критеріїв, показників музично-естетичного виховання та народно-інструментального виконавства дітей.

Мета комплексної освітньої програми дитячого оркестру народних інструментів:

- дати основні навички та прийоми гри на народних інструментах;
- розвивати природні здібності та творчі можливості дитини для збереження та розвитку духовного потенціалу українського народу;
- виховувати любов до інструментальної музики, народного інструменту;
- розвивати естетичний смак, артистизм, культуру спілкування, взаємодопомогу.

Основні завдання програми:

- оволодіння знаннями музичної теорії;
- навчання гри на музичних інструментах в обсязі, необхідному та достатньому для участі у фестивально-концертній діяльності колективу;
- дати необхідні практичні навички гри в оркестрі; розвивати музичний слух, пам'ять, почуття ритму, слухової уваги;
- залучення вихованців до кращих зразків української музичної культури та світової класики;

- формування естетичного смаку та духовної культури особистості;
- сприяння розвитку індивідуальних творчих здібностей;
- формування здатності сприймати інструментальну музику та розрізняти її багатожанровість;
- згуртування вихованців у дружний творчий колектив.

Специфічні завдання за видами підготовки

Заняття з гри на домрі

- ознайомити з основними навичками гри на домрі;
- основними засобами звуковидобування;
- розвивати музичні здібності (слух, пам'ять, почуття ритму, слухової уваги);
- формувати навички виразного художнього виконання;
- сформувати самоконтроль за якістю звука;
- читання нот з листа;
- робота акомпаніатора (фортепіано) із домристами.

Заняття з гри на скрипці

- ознайомити з основними навичками гри на скрипці;
- навчити прийомів звуковидобування на скрипці;
- розвивати музичні здібності (слух, пам'ять, почуття ритму, слухової уваги);
- формувати навички виразного художнього виконання;
- сформувати самоконтроль за якістю звука;
- читання нот з листа;
- робота акомпаніатора (фортепіано) із скрипачами.

Індивідуальні заняття з гри на баяні та акордеоні

- ознайомити з основними навичками гри на баяні та акордеоні;
- основні засоби звуковидобування;
- відпрацювання навичок ведення міху і зміни його руху;
- розвивати музичні здібності (слух, пам'ять, почуття ритму, слухової уваги);
- формувати навички виразного художнього виконання;
- сформувати самоконтроль за якістю звука;
- читання нот з листа.

Заняття з гри на духових інструментах

- ознайомити з основними навичками гри на духових інструментах;
- навчити основним прийомам звуковидобування;
- розвивати музичні здібності (слух, пам'ять, почуття ритму, слухової уваги);
- формувати навички виразного художнього виконання;
- сформувати самоконтроль за якістю звука;
- читання нот з листа;
- робота акомпаніатора (фортепіано) із духовими інструментами.

Заняття гри на контрабасі та гітарі як акомпанементу

- ознайомити з основними навичками гри на контрабасі та гітарі;
- навчити основним прийомам звуковидобування;
- розвивати музичні здібності (слух, пам'ять, почуття ритму, слухової уваги);
- формувати навички виразного художнього виконання музичних фраз;
- сформувати самоконтроль за якістю звука;
- володіння буквеними значеннями нот та акордів;
- читання нот та акордів з листа.

Заняття з гри на ударних інструментах

- ознайомити з основними навичками гри на ударних інструментах;
- навчити основним прийомам звуку видобування;
- розвивати музичні здібності (слух, пам'ять, почуття ритму, слухової уваги);
- формувати навички виразного художнього виконання різних стилів музики;
- сформувати самоконтроль за якістю звуку;
- читання з листа;
- робота акомпаніатора (фортепіано) із ударними інструментами.

Оркестрова гра

- сформувати у дітей спеціальні оркестрові навички;
- дати практичні навички гри в оркестрі;
- розвивати відчуття ансамблю та самоконтролю музичного виконання;
- поняття диригентського жесту;
- розвивати слухову та зорову увагу.

Робота над учбово-тренувальним матеріалом

- навчити практичної роботи над технічним мінімумом (гама та її структурні складові, єдність штрихів, вивчення позицій, оволодіння найпростішим акомпанементом);
- удосконалювати техніку гри на оркестрових інструментах за допомогою вправ та етюдів;
- розвивати правильну координацію пальців, рівність звучання у різних регістрах, ритмічність.

Музична грамота

- навчити основним поняттям музичної грамоти і теорії музики;

- розвивати музичні здібності (музичний слух, пам'ять, почуття ритму, звуко-інтонаційний контроль).

Настроювання інструментів

- навчити догляду та збереженню інструмента;
- навчити самостійно настроювати інструмент.

Виховна та освітня робота

- ознайомити з історичними та культурними пам'ятками м. Миколаєва та області (екскурсії до музеїв);
- прослуховування музичних творів з послідувачим аналізом;
- залучити до музично-пізнавальних програм, бесід;
- залучити до кращих зразків музичного виконавства та народно-інструментального мистецтва (колективне відвідування вистав, концертів);
- знайомство з біографією і творчістю композиторів, твори яких виконуються;
- навчити готуватись до відкритих уроків (підбір інформації, наочності, музичний супровід);
- ознайомити з основними музичними жанрами та видами оркестрів, ансамблів народних інструментів.

Концертна діяльність

- готувати оркестр до участі в концертно-фестивальній діяльності;
- виховувати художній музичний смак і сценічну культуру;
- прищеплювати правильні прийоми відтворення художнього образу засобами музики.

Принцип організації навчання

Програма розрахована на 7 років навчання для дітей віком 8-17 років. Формування музичних класів за інструментами відповідно до віку, підготовленості та рівня навчання. Навчання організовано з дотриманням рівнів навчання:

- початковий;

- основний;
- вищий.

Початковий рівень навчання – перший, другий рік навчання для дітей віком 8-10 років:

- заняття по спецінструменту в малих групах;
- малі форми ансамблю з різними інструментами.

Загальний обсяг та тривалість занять на тиждень

- малі групи по спецінструменту – 2 години;
- ансамбль (II рік навчання) – 1 година

Основний рівень навчання – третій – п'ятий рік навчання для дітей віком 10-14 років:

- заняття по спецінструменту в малих групах;
- зведена репетиція оркестру.

Загальний обсяг та тривалість занять на тиждень

- малі групи по спецінструменту – 2 години;
- зведена репетиція оркестру – 2 години.

Вищий рівень навчання – шостий, сьомий рік навчання для дітей віком 14-17 років:

- заняття по спецінструменту в малих групах;
- зведена репетиція оркестру.

Загальний обсяг та тривалість занять на тиждень

- малі групи по спецінструменту – 2 години;
- репетиція оркестру – 2 години.

Організація навчального процесу

В оркестр народних інструментів приймаються діти, які мають інтерес та бажання займатися народно-інструментальним видом творчості, а також володіють мінімальними музичними здібностями.

Приєм дітей, які не мають підготовки, проводиться за схемою:

- усне анкетування (виявлення мотивів вибору та характеру інтересу до занять у колективі);

- музичне тестування для виявлення наявності музичного слуху, музичної пам'яті, почуття ритму;

- рухове тестування (координація рухів).

Діти, які мають попередню музичну підготовку, приймаються за схемою:

- усне анкетування;

- виконавське тестування (визначення рівня попередньої підготовки);

- музичне тестування (визначення рівня музичних знань і здібностей).

Процес навчання вихованців організовано з урахуванням варіативних можливостей для дітей з різною музичною обдарованістю та попередньою підготовленістю. Обдаровані діти мають можливість дострокового переведення на наступний рівень навчання та участі у концертній діяльності колективу.

Форма організації занять

- заняття у малих групах: 4-8 дітей на годину (два рази на тиждень, третій раз на тиждень – гра в ансамблі або в оркестрі);

- індивідуальна форма заняття можлива, якщо дитина інвалід, обдарована, або підготовка її до гри сольної партії в оркестрі: одна дитина на півгодини два рази на тиждень;

- ансамблева, оркестрова гра (ансамблі по інструментах, зведені репетиції оркестру);

- контрольні заняття (у формі підсумкового заняття, відкритого уроку, підсумкової репетиції, майстер-клас, концерту для батьків та творчих виступів оркестру) проводяться не рідше ніж один раз на півріччя.

Виконання програми оцінюється за контрольними показниками та рівнями навчання. Найвищою формою оцінки оркестру народних інструментів є звітний концерт.

Зведені репетиції ансамблів (початковий рівень)

Завдання:

- дати поняття про інструментальні ансамблі;
- сформувати у дітей спеціальні ансамблеві навички;
- навчити використовувати знання, придбані на заняттях;
- досягти злагодженості у колективному виконанні;
- підготувати до концертних виступів.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН (початковий рівень)

№ з/п	Робота в ансамблі	Кількість годин на тиждень	Кількість годин на рік		
			разом	Теорія	практика
1.	Робота над інструментальними творами	45хв	27	3	24
2.	Учбово-тренувальний матеріал	15хв	9	-	-
	Разом	1	36	-	-

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Робота в ансамблі (36 годин)

Учбово-тренувальний матеріал:

Теорія:

- ознайомлення з різними видами ансамблів та їх складом;
- основи музичної грамоти;
- уміння визначати характер мелодії (веселий, сумний), розрізнити мелодію і ритм незнайомих пісень.

Практика:

- вимоги до правильної постановки апарату, звука видобування, звука ведення;
- виконання гами С -dur;
- елементарна організація руху рук. Розвиток рухових навичок;

- самостійне орієнтування у нотному запису;
- виразне виконання простих музичних п'єс.

Робота над інструментальними творами:

Практика:

- поступове вдосконалення техніки гри на інструментах у процесі виконання інструментальних творів;
- робота над полегшеними партіями концертного репертуару, розвиток ансамблевої гри;
- вміти передавати характер твору;
- виконання нескладних п'єс з розумінням інтонаційної виразності, музично та образно;
- розуміння диригентського жесту в 2-х, 3-х, 4- дольних розмірах.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

За результатами другого року навчання початкового рівня учні повинні **знати:**

- вимоги до правильної постановки виконавського апарату, звуковидобування, звуковедення;
- різновиди ансамблів та їх склад.

володіти:

- прийомами гри на інструменті в обсязі програми початкового рівня;
- спеціальними ансамблевими навичками – розпочинати та закінчувати гру разом, слухати звучання ансамблю, відчувати єдиний ритмічний пульс і динаміку;
- початковими навичками звуковидобування та звуковедення, вправами на розвиток музичної пам'яті;
- виконувати напам'ять нескладні музичні твори;
- навичками сценічної культури.

Умови переведення на основний рівень

- показати на контрольному занятті знання теоретичних основ і вивчених інструментальних творів;
- пробна участь у концерті (індивідуально або в складі ансамблю), виконати музичні твори з репертуару початківців.

ЗВЕДЕНА РЕПЕТИЦІЯ ОРКЕСТРУ

(основний та вищий рівень)

Завдання:

- сформувати у дітей навички гри в оркестрі;
- розвивати відчуття ансамблю та самоконтролю музичного виконання;
- розвинути гармонічний слух;
- навчити вільно взаємодіяти під час гри з учасниками оркестру;
- удосконалення культури концертного виконання.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

(основний та вищий рівень)

№ з/п	Робота в ансамблі	Кількість годин на тиждень	Кількість годин на рік		
			разом	Теорія	практика
1.	Робота над інструментальними творами	1г.30хв	54	6	48
2.	Учбово-тренувальний матеріал	30хв	18	-	-
	Разом	2	72	-	-

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Удосконалення ансамблевих навичок:

Робота над творами

Теорія:

- бесіда про автора, вивчення авторського задуму;
- розкриття ідейного змісту, емоційного навантаження твору;
- огляд фактури твору;
- огляд найкращих зразків музичної творчості;

- показ-виконання чи прослуховування твору.

Практика:

- робота в єдиній манері звуковидобування та єдиними штрихами в кожній групі інструментів;
- навчити вміло поєднувати по партіях та загальний (оркестровий) ансамблі;
- виявлення смислових та кульмінаційних акцентів;
- досягнення високохудожнього виразного виконання твору;
- урівноваження звучання між партіями;
- дотримання єдиного динамічного та метро-ритмічного плану твору;
- формування грамотного музичного фразування та виявлення смислових акцентів;
- робота над чистотою інтонації, унісоном;
- творча інтерпретація та звукова реалізація художніх образів твору.

Учбово-тренувальний матеріал

Практика:

- робота над гамами;
- відпрацьовування по групах інструментів єдиної манери звуковидобування;
- вправи на досягнення злагодженого ансамблевого звучання (метро-ритм, артикуляція, динаміка);
- вправи на моторику пальців.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

- професійно удосконалювати виконавську майстерність;
- розвивати артистизм та індивідуальну манеру виконання;
- відтворювати стилістику твору та манеру композитора;
- допомагати педагогам у роботі з молодшими вихованцями;
- активна участь у концертно-фестивальній діяльності;
- вступ до професійного навчального закладу (вибірково).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про позашкільну освіту».
2. Положення «Про позашкільний навчальний заклад».
3. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1991. – С. 32-37.
4. Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ ст.. – К.: Райдуга. 1994. – 61с.
5. Гизодиб В, В.Міхеліс. Школа гри на чотирьохструнній домрі – К.: Музична Україна, 1978. – 109с.
6. Грица С., Іванова Н., Новийчук В., Черкащина Л. Про розвиток і оновлення традицій художньої активності мас // Проблеми музичної культури – К.: Музична Україна, 1989. – 174с.
7. Гуменюк А. Українські народні інструменти. – К.: Наукова думка, 1967. – 244с.
8. Іваницький А. Українська народна музична творчість. – К.: Музична Україна, 1990. – 335с.
9. Карпенчук С.Г. Теорія, методика виховання // Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 304с.
10. Лебедев В.К. Використання народних музичних інструментів у загальноосвітній школі // Нова книга. – Вінниця, 2004.
11. Олександров.О. Школа гри на трьохструнній домрі – М., „Музика”, 1983. – 89с.
12. Скрипкові ансамблі // Учбовий репертуар дитячих музичних шкіл, вип. І – К., Музична Україна, 1980. – 85с.
13. Смирнов В. Грає дитячий оркестр народних інструментів. вип. І – М., 1983. – 120с.
14. Чунін В. Хрестоматія домриста, „Музика”, М., 1983р.
15. Шрадик Г. Вправи для скрипки. – К., Музична Україна, 1984. – 90с.
16. Юний скрипаль // Радянський композитор – 1982с.

**Репертуарний план
оркестру народних інструментів**

1. Укр. нар. п. «Ой під вишнею»
2. Обр. І. Обликіна «Ах ты степь широкая»
3. Г. Гарцман «Фантазія на укр. нар. Пісні»
4. М. Леонтович «Щедрик»
5. Обр. Паніна «Ти ж мене підманула, ти ж мене підвела»
6. Обр. В. Попадюка «Укр. жартівливі наспіви»
7. Петров «Утро»
8. Рос. нар п. «Под окном черемуха колышется»
9. А. Кос-Анатольський «Ой ти, дівчино, з горіха зерня»
10. А. Кореллі «Гавот»
11. Обр. В. Свінцева «Верховино, світку ти наш»
12. І. Тамарін «Мультлото»
13. А. Арський «Кубинский танец»
14. В. Конов «Попурри»
15. Г.Вирьовка «Коломийки»
16. Обр. А.Рябцева «Рахівчанка»
17. К. Домінчен «Гопак»
18. Обр. А.Рябцева «Фантазія на теми Дунаєвського»
19. К. М'ясков «Казачок»
20. Обр. Полянського «Подольночка».

Положення про портфоліо вихованця

1. Загальні положення

Одним із перспективних напрямів реалізації компетентнісно спрямованого підходу до змісту позашкільної освіти є впровадження **технології портфоліо**.

1.1. *Портфоліо* (портфель досягнень) дає змогу враховувати результати, здобуті вихованцем у різних видах діяльності – навчальній, творчій, соціальній. Портфоліо дає можливість кожному вихованцеві показати все, на що він здатний, створити для нього «стимул зростання», особистісну траєкторію освіти, продемонструвати його здатність практично застосовувати набуті знання та застосовувати набуті знання і вміння.

1.2. *Портфоліо* є формою автентичного оцінювання освітніх результатів за продуктом, який створено вихованцем у процесі навчання, творчої, соціальної та інших видів діяльності.

1.3. *Портфоліо* є перспективною формою досягнень кожного вихованця, що відповідає завданням допрофільної підготовки і в подальшому профільного навчання у закладі загальної середньої освіти.

1.4. *Портфоліо* допомагає вирішувати такі педагогічні завдання:

- підвищувати та стимулювати навчальну діяльність вихованців;
- підтримувати їхню активність, самостійність, розширювати можливості навчання та самонавчання, виховання та самовиховання;
- розвивати навички рефлексивної та ціннісної діяльності вихованців;
- формувати вміння ставити цілі, планувати, організовувати власну навчальну діяльність.

2. Зміст та структура портфоліо

2.1. **Структура** портфоліо вихованця передбачає наявність титульного аркуша і 5 розділів:

- **Титульний аркуш.**
- **Розділ 1. Мій портрет** (включає матеріали, які розповідають про автора портфоліо; автобіографія, резюме, цілі, результати діагностики тощо).

– **Розділ 2. Портфоліо документів** (включає дипломи, грамоти, подяки за участь у конкурсах різного рівня, виставках творчих робіт, турнірах, роботі МАН).

– **Розділ 3. Портфоліо робіт** (містить комплект різних творчих, дослідницьких, проєктних робіт вихованця; інформацію про участь у наукових конференціях, виставках, олімпіадах, семінарах, «круглих столах», форумах; звіт про проходження соціальної практики тощо).

– **Розділ 4. Портфоліо відгуків** (може включати: висновки про якість виконаних робіт, рецензії, відгуки, резюме з оцінкою власних навчальних, творчих досягнень, рекомендаційні листи від батьків, педагогів, партнерів).

– **Розділ 5. Скарбничка** (пам'ятки, інструкції, корисна інформація).

2.2 Кількість розділів і рубрик у них, а також їхня тематика визначаються у кожному конкретному випадку. Кожен елемент портфоліо має бути датований, щоб відстежити динаміку прогресу вихованця.

3. Оформлення портфоліо

Портфоліо формується самим вихованцем відповідно до розробленої структури в закладі. Вихованець має право включити до портфоліо додаткові розділи, матеріали. Елементи оформлення такі, які відображають його індивідуальність. Папка і зібрані в ній матеріали повинні мати естетичний вигляд. Керівник гуртка допомагає вихованцям у формуванні портфоліо. Проводить інформаційно-навчальну роботу по формуванню портфоліо з учнями та їх батьками. Здійснює посередницьку функцію між вихованцем, батьками, школою із метою поповнення портфоліо.

4. Презентація портфоліо

Критерії оцінки портфоліо: самостійність; здатність вихованцем конструювати свою діяльність від постановки проблеми до одержання бажаного результату; наявність власної позиції вихованця стосовно представлених робіт.

Додаток М

БЕСІДА ПРО УКРАЇНСЬКУ НАРОДНУ МУЗИКУ

Найглибшими своїми витокami українська музика пов'язана зі стародавньою культурою східних слов'ян, що стала згодом спільною основою для розвитку музичного мистецтва трьох братніх східнослов'янських народів: російського, українського й білоруського.

Найдавнішим видом музично-поетичного мистецтва була пісня, що виникла в трудовому процесі та у зв'язку з розвитком мислення і мови. Від найбільш ранніх етапів існування людського суспільства пісня супроводжувала все життя людини, її трудову діяльність, громадське й особисте життя, відбивала світогляд.

Сформувалися цикли землеробських календарних, або сезонних, пісень, зв'язаних основною формою праці і виробництва, родинно-побутових пісень. До них належали старовинні пісні на народження людини й наречення її іменем, колискові пісні, весільні, похоронні голосіння та плачі.

Археологічні знахідки підтверджують наявність у наших предків різноманітного інструментарію, в якому зустрічаються струнні смичкові й щипкові, духові та ударні інструменти.

Якщо основними інструментами скоморохів були різні «сопелі», «свірелі», струнні смичкові «гудки» та «смики», бубни, а у співців-сказителів – гуслі, то з розвитком ратної музики, «військової», поширюються дерев'яні та мідні труби, сурми, звучання яких завжди супроводило ратні походи княжих бойових дружин.

Свідчення про ратну музику знаходимо в «Слово о полку Ігоревім»:

Коні іржуть за Сулою,

Слава дзвенить у Києві,

Сурми сурмлять у Путивлі-граді...

(Переклад М. Т. Рильського)

Крім збереження й дальшого розвитку народнопісенних жанрів, які зародилися ще в докласовому суспільстві, у Київській Русі виникають нові

жанри, породжені новими умовами життя, важливими історичними подіями. Найзначніші з них – билинний епос і церковний знаменний спів.

Але український народ не тільки розробляє ті пісенні жанри, що дісталися йому у спадщину від давньоруських предків, а й виступає як творець пісень нового типу, які безпосередньо відбивають його життя й побут у нову історичну добу. Так виникають зокрема епічні жанри української народнопісенної творчості – думи та історичні пісні, створюються глибокозмістовні ліричні протяжні, жартівливі, гумористичні, сатиричні, танцювальні пісні, канти, пісні-романси.

Серед молоді на Україні в пізніший час особливо поширеними були весняні хороводні ігри.

У народному побуті весняні пісні й хороводи поділялися на тематичні групи відповідно до різних періодів весни. На Україні, крім власне веснянок, були поширені також «русальні» пісні, в кінці весни – на початку літа – петрівки та інші. Велике місце в петрівках займає тема кохання. Прикладом може бути українська народна пісня «Защербече соловейко».

ЗАЩЕБЕЧЕ СОЛОВЕЙКО

Помірно

За_ще_бе_че_ со_ло_вей_ко
в лу_зі на ка_ли_ні,
за_спі_ва_є ко_за_чень_ко,
хо_д по до_ли_ні,
Закінчення
а ні_хто не чу_є.

Защербече соловейко в лузі на калині,
Заспіває козаченько, ходя по долині.
Виспіває, поки вийде чорнобрива з хати,
А він її запитас: «Чи не біла мати?»

Стануть собі, обіймуться; співа соловейко;
 Послухають, розійдуться – обоє раденькі...
 Ніхто того не побачить, ніхто не питає:
 – Де ти була, що робила? – сама собі знає...
 Любилася, кохалася, а серденько мліло:
 Чуло серце недоленьку, сказати не вміло.
 Не сказало – осталося, день і ніч воркує,
 Як голубка без голуба, а ніхто не чує.

Українські протяжні ліричні пісні за характером близькі до російських. Часто між ними можна встановити безпосередній зв'язок та взаємовпливи щодо образів, мелодики, прийомів розвитку. Цей пісенний жанр веде свій початок від тих календарних та родинно-побутових пісень давньоруського народу, що відзначалися ліричним або ліро-епічним елементом.

У побуті українського народу вони склалися як пісні, що глибоко й правдиво розкривають багатий внутрішній світ простої людини, її почуття й переживання. Характерна для цього пісенного жанру й любовна тематика. Щоправда, найчастіше у протяжних любовних піснях співається про нещасливе кохання й розлуку з вини «чужих», «вражих» людей, про горе жінки, виданої за нелюба, за п'яницю. За настроєм ці пісні печальні, але стримані, строгі. Прикладом може бути пісня «Не питай, чого в мене заплакані очі»:

Не питай, чого в мене заплакані очі,
 Чого часто тікаю я в гай
 І блукаю я там до півночі,
 Не питай, не питай, не питай. } двічі

Не питай, чом я сохну та в'яну,
 Як та квітка без сонця й води,
 Бо коли б я тебе не любила, } двічі

То не знала б ніколи біди.

А ти вирвав з грудей моє серце

І покинув нещасну мене...

Проклинатиму я свою долю

І той час, що любила тебе.

} двічі

Ти приходиш до мене щоночі

У той час, коли міцно я сплю,

І цілуєш заплакані очі,

І шепочеш: не плач, я люблю!

} двічі

Відкриваю заплакані очі:

Навкруги порожнеча німа...

В тишині чарівничої ночі

Мого щастя нема та й нема.

} двічі

Як була молода, жартівлива,

Щебетала, як пташка в гаю,

І не знала, що доля зрадлива,

І не знала, що щастя не йму.

} двічі

У протяжній ліричній пісні зміст розкривається передусім засобами музичної виразності, головним чином, мелодією. Це зумовлює імпровізаційну свободу й багатство мелодики, ритміки, ладо-інтонаційних прийомів. Розвиток мелодики широкого дихання спричинює відсутність у протяжній пісні коротких, відмежованих цезурами, часто повторюваних фраз або мотивів. Спостерігається мелодичне розспівування найбільш акцентованих логічно слів, складів тексту у розгалужених мелодичних фразах з широкими ходами мелодії та їх плавним, поступним заповненням і «оспівуванням» опорних звуків ладотональності. Характерним є мінливий метроритм як вияв вільного розвитку думки. Проте мелодична й ритмічна

імпровізаційність наспіву строго регламентуються логікою декламаційного начала. В ряді пісень декламаційні елементи поєднуються з широким мелодичним розвитком.

Проаналізуємо пісню «Не звивайся да не зростайся травка з калиною»:

1. Не звивайся да не зростайся

Травка з калиною.

Ой да не влюбляйся, да не влюбляйся

Парень в дівчиноньку.

2. Не влюбляйся, да не влюбляйся,

Парень в дівчиноньку.

Ой да хорошо було влюбляться,

Да жалко розстріваються.

3. Хорошо було влюбляться,

Жалко розстріваються.

Ой да а ще тому жальніш буде,

А хто кого любить.

Moderato con moto

S.
A.
T.
B.

Не звивайся да не зростайся,
травка з калиною.

Ой да не влюбляйся, да не влюбляйся,
парень в дівчиноньку.

Ой да а ще тому жальніш буде,
А хто кого любить.

4. А ще тому жальніш буде,

А хто кого любить.

Ой да полюбила дівчинонька

Да парня молодого.

нерегулярності й регулярності – також риса нового співочого стилю, особливо протяжних пісень Лівобережної України.

Багатоголосна фактура загалом відповідає принципам виконання мішаного, жіночо-чоловічого гурту. Це створює тембральне багатство, зміцнює й посилює звучання.

Лексика пісні та її образність належать до порівняно недавнього часу, коли традиційні поетичні засоби почали поступатися оповіданню, образність – замінюватися інформативністю.

Перша строфа пісні побудована на паралелізмі (за містом це так званий заперечний паралелізм – «не звивайся ...», «не влюбляйся ...»). Інша характерна риса – конкатенація (слова, якими закінчується 1-ша строфа, з'являються на початку 2-ої строфи; кінець 2-ої – на початку 3-ої та ін.)

Зустрічається символіка:

Ой да наступила да чорна хмара – розлучила пару.

«Чорна хмара» символізує лихо, нещастя і вживається у багатьох піснях з драматичним кінцем.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ГАЛУЗІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
Спілкування у родинному колі
Бесіди
Диспути
Виконання улюблених пісень
Музикування
Слухання музики
Спільне організоване дозвілля

Додаток П

**Загальна схема формального критерію підтвердження
або спростування гіпотези дослідження за А. Купріян [106, с.18].**

$$\frac{\text{експериментальна група } X_2^e - X_1^e = A}{\text{контрольна група } X_2^k - X_1^k = B}$$

де X_1^e – стан системи досліджуваного об’єкта до дії педагогічного стимулу в експериментальній групі;

X_2^e – стан цієї ж системи після впливу дії стимулу і відповідних змін, викликаних у ній дією останнього.

Символи X_1^k та X_2^k означають вихідний і відповідно кінцевий стан аналогічної системи в контрольній групі.

Формальним критерієм підтвердження або спростування гіпотези є наявність чи відсутність різниці між станом експериментальної і контрольної груп. Враховуючи випадок зменшення кінцевого результату досліджуваної діяльності, цей формальний критерій подається у такому формулюванні: «1) гіпотеза в експериментальному дослідженні може вважатися підтвердженою, якщо: у гіпотезах позитивного характеру ($A > B$) і у гіпотезах негативного характеру ($A < B$); 2) якщо ж $A = B$, тоді перед нами формальна ознака фальсифікації гіпотези в експерименті» .

Довідки про впровадження результатів дослідження
(СКАНОВАНІ КОПІЇ)

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Сироєжко Ольги

«Музично-естетичне виховання підлітків засобами народно-інструментального виконавства у позашкільних навчальних закладах»

зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Масові науково-практичні заходи міжнародного рівня

(участь у конференціях і семінарах):

1. *Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми:* матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтер. конф., 31 жовт. 2011 р. Тернопіль, 2011. Форма участі - публікація тез з теми Музично-естетичне виховання підлітків в контексті розвитку національних цінностей.

2. *Формування підґрунтя для державного розвитку: роль науки:* матеріали збірки наукових праць Міжнар. наук. конф., 29 лист. 2014 р. Київ, 2014. Форма участі – публікація тез «Народно-інструментальна творчість, як засіб музично-естетичного виховання підлітків».

3. *Наука України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 трав. 2015 р. Одеса, 2015 Форма участі – публікація тез з теми «З історії народного інструментального ансамблевого музикування в Україні».

4. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 лист. 2015 р. Львів, 2015. Форма участі – публікація тез «Інструментальне ансамблеве виконавство, як засіб естетичного виховання підлітків».

5. *The generation of scientific ideas: text sinternational scientific-practical congress of teachers and psychologists., the 27th of November 2014.* Geneva, 2014 у. Форма участі – публікація тез «Організація навчально-виховної роботи в дитячому оркестрі народних інструментів в позашкільному навчальному закладі».

6. *Proceedings of the 1 st International Symposium on Intellectual Economics, Management and Education, September 20, 2019.* Vilnius Gediminas Technical University.: Vilnius Gediminas Technical University, 2019. Форма участі – публікація тез «Критерії, показники та рівні музично-естетичної вихованості підлітків».

Масові науково-практичні заходи всеукраїнського рівня:

7. *Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи:* матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 23–25 берез. 2011 р. Дніпропетровськ, 2011. Форма участі – публікація тез «Формування інтересу підлітків до народної музики».

8. *Молода наука України – третє тисячоліття:* матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., 20–22 квіт. 2011 м. Запоріжжя. Форма участі – публікація тез «Музично-естетичне виховання, як фактор формування творчого потенціалу креативної особистості».

9. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку:* матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 27–29 лип. 2011 р. Одеса, 2011. Форма участі – публікація тез «Психофізіологічний аспект сприйняття музичного ритму та його вплив на слухача».

10. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку:* матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 верес. 2011 р. Запоріжжя. Форма участі – публікація тез з теми «Виховання музично-естетичної культури підлітків в позашкільних закладах».

11. *Актуальні проблеми педагогічної науки:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 10–12 лист. 2011 р. Миколаїв, 2011. Форма участі – публікація тез «Формування музично-естетичної культури підлітків засобами народно-інструментального виконавства в позашкільних навчальних закладах».

12. *Наука України. Перспективи та потенціал:* матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 22–24 лют. 2012 р. Запоріжжя, 2012. Форма участі – публікація тез Позашкільна освіта і виховання в сучасних соціокультурних вимірах.

13. *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 жовт. 2013 р. Одеса, 2013. Форма участі – публікація тез «Музично-естетичне виховання, як психолого-педагогічна проблема».

14. *Молода наука України: Перспективи і потенціал*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., 22–23 лют. 2013 р. Запоріжжя, 2013. Форма участі – публікація тез «Позашкільна освіта в сучасних соціокультурних вимірах».

15. *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 січ. 2013р. Київ, 2013. Форма участі – публікація тез «Розвиток творчої особистості в позашкільних закладах».

Масові науково-практичні заходи регіонального рівня:

16. *Гуманізація освітнього простору початкової школи: проблеми та перспективи*: матеріали регіон. наук.-практ. інтер. конф., 15 груд. 2016 р. Миколаїв, 2017. Форма участі – публікація тез «Музичне мистецтво, як засіб виховання молодших школярів».